

Nr 174.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående statsbidrag för anordnande av skolmåltider; given Stockholms slott den 8 mars 1946.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Tage Erlander.

Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 8 mars 1946.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, GJÖRES, ERLANDER, DANIELSON, VOUGT, MYRDAL, ZETTERBERG, NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, MOSSBERG.

Efter gemensam beredning med cheferna för social- och finansdepartementen anför chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Erlander, följande.

I 1946 års statsverksproposition, bilagan åttonde huvudtiteln, har Kungl. Maj:t under punkten 184 föreslagit riksdagen att i avbidan på särskild proposition i ämnet för budgetåret 1946/47 till Folkskolor m. m.: Bidrag till anordnande av skolbarnsbespisning beräkna ett reservationsanslag av 4 000 000 kronor. Sedan beredningen av detta ärende numera slutförts, anhåller jag att ånyo få anmäla nämnda anslagsfråga.

Bihang till riksdagens protokoll 1946. 1 saml. Nr 174.

I. Inledning.

1. Tidigare åtgärder och förslag beträffande skolbarnsbespisningen.

Skolbarnsbespisning har på sina håll förekommit sedan ganska länge i vårt land. Det omtalas sålunda, att barnbespisning inom folkskolan förekom så tidigt som 1845. Först i slutet av 1800-talet kunde man dock iakttaga ett allmänna intresse för denna verksamhet. I allmänhet har det varit städerna, som gått i spetsen och bespisningen har där i regel anordnats antingen av enskilda föreningar eller av de kommunala myndigheterna.

Först från och med budgetåret 1937/38 ha bidrag av statsmedel beviljats till anordnande av skolbarnsbespisning. 1937 års riksdag anvisade sålunda för ändamålet ett anslag av 200 000 kronor att utgå av margarinnaccimedel.

Från och med budgetåret 1938/39 ha utgifterna för statsbidrag bestritts från reservationsanslag under åttonde huvudtiteln. Anslagen ha uppförts med följande belopp:

Budgetår:	Anslag, kronor:
1938/39	300 000
1939/40	500 000
1940/41	400 000
1941/42	400 000
1942/43	1 000 000
1943/44	2 250 000
1944/45	2 250 000
1945/46	3 000 000.

Skolöverstyrelsen har i sina petita för budgetåret 1946/47 hemställt om en höjning av anslaget till anordnande av skolbarnsbespisning med 1 000 000 kronor till 4 000 000 kronor. Överstyrelsen har härvid utgått ifrån att de nuvarande statsbidragsbestämmelserna alltjämt skulle förbli gällande.

Den 31 januari 1938 avlämnade *befolkningskommissionen* sitt betänkande i näringsfrågan (stat. off. utr. 1938: 6), i vilket framfördes förslag om ett successivt införande av allmänna, fria skolmåltider. Detta förslag har icke förelagts riksdagen. I 1939 års statsverksproposition, bilagan åttonde huvudtiteln, framhöll dock chefen för ecklesiastikdepartementet, att han ville giva sin anslutning till de synpunkter, som varit för befolkningskommissionen vägledande vid utformandet av det föreliggande förslaget. Han påpekade vidare, att en konsekvent genomförd skolbarnsbespisning tedde sig som ett önskemål icke blott för folkskoleväsendet utan även — och framför allt — från allmänna sociala utgångspunkter. Tiden vore emellertid ännu icke inne för ett ställningstagande till de svårlösta och ekonomiskt vittsyftande spörsmål, som

vore förknippade med nämnda förslag. Det syntes lämpligt att inhämta ytterligare någon tids erfarenhet av den nu gällande ordningen, innan — efter den överarbetning av det föreliggande förslaget, som kunde befinnas erforderlig — mera definitiva åtgärder vidtoges. Departementschefen fann vidare, att de nuvarande bestämmelserna borde underkastas viss omarbetning i syfte att erhålla en klarare karakteristik av de förhållanden, som böra konstituera rätt till statsbidrag.

2. Gällande bestämmelser.

Gällande bestämmelser angående statsbidrag till anordnande av skolbarnsbespisning meddelas i kungörelsen av den 8 maj 1942 (nr 262).

Villkoren för erhållande av statsbidrag äro numera, »*dels* att inom distriktet behov av sådan bespisning föreligger med hänsyn till antalet barn från hem med svag ekonomisk ställning, antalet barn med lång skolväg, rådande arbetslöshet eller annan därmed jämförlig omständighet, *dels ock* att distriktet med hänsyn till det kommunala skattetrycket är i behov av statsbidrag till bestridande av nämnda kostnader eller eljest på grund av särskilda omständigheter finnes böra erhålla sådant bidrag».

I undantagsfall kan statsbidrag utgå även för barn i förskolåldern, som deltaga i skolbarnsbespisningen, där så med hänsyn till särskilda svårigheter beträffande livsmedelsförsörjningen anses påkallat.

Enligt gällande bestämmelser bör bespisningen i första hand stå öppen för

- a) barn med lång skolväg,
- b) klena eller sjuka barn,
- c) barn från hem med svag ekonomisk ställning samt
- d) barn, vilka eljest icke kunna under frukostrasten erhålla en ur näringsynpunkt fullgod måltid i sina hem.

Avgift för skolmåltid — vilken ej får överstiga skoldistriktets självkostnader — får upptagas, då barnets målsman befinnes utan svårighet kunna erlägga avgiften. Det ankommer på skoldistriktet att bestämma, huruvida avgift skall upptagas samt om bespisningen skall stå öppen för alla barn.

Statsbidragets storlek för varje särskilt skoldistrikt bestämmes av vederbörande länsstyrelse, sedan Kungl. Maj:t fastställt det belopp, som skall ställas till länsstyrelsens förfogande till statsbidrag för skolbarnsbespisning inom länet. Statsbidraget kan i regel utgå med högst 50 procent av skoldistriktets kostnader för bespisningen. I vissa fall kan bidrag utgå med högre belopp, dock högst 80 procent av kostnaderna.

För innevarande budgetår har Kungl. Maj:t beviljat statsbidrag till anordnande av skolbarnsbespisning i enlighet med följande sammanställning:

24 städer	kronor	204 800
cirka 190 landskommuner	»	3 100 500

Summa kronor 3 305 300.

Att statsbidrag kunnat beviljas med högre belopp än det för innevarande budgetår beviljade anslaget av 3 000 000 kronor sammanhänger med att en icke obetydlig reservation uppstått.

De för landskommuner avsedda anslagsmedlen fördela sig på 18 län i enlighet med följande:

Stockholms län	kronor	6 800
Uppsala län	»	12 300
Kalmar län	»	8 225
Gotlands län	»	10 800
Blekinge län	»	6 650
Kristianstads län	»	3 735
Göteborgs och Bohus län	»	105 000
Älvsborgs län	»	6 710
Skaraborgs län	»	2 920
Värmlands län	»	82 180
Örebro län	»	14 300
Västmanlands län	»	5 250
Kopparbergs län	»	12 830
Gävleborgs län	»	123 800
Västernorrlands län	»	575 000
Jämtlands län	»	112 000
Västerbottens län	»	199 000
Norrbottens län	»	1 813 000

Summa kronor 3 100 500.

Vid fördelningen av statsbidrag till landskommuner har följande statsbidragsskala tillämpats:

Kommunal utdebitering.	Statsbidragsprocent.
kronor 10—10: 99	30
» 11—11: 99	40
» 12—13: 99	50
» 14—16: 99	60
» 17—19: 99	70
» över 20	80.

Enligt de till grund för Kungl. Maj:ts beslut liggande ansökningarna utgjorde det beräknade antalet deltagare i den *med statsbidrag* anordnade skolbarnsbespisningen och de beräknade kostnaderna härför följande:

	Antal bespisade barn	Totalkostnad, kronor
Städer	9 545	728 773
Landskommuner	72 731	5 713 788
Summa	82 276	6 442 561.

3. Befolkningsutredningens förslag.

I direktiven för 1941 års befolkningsutrednings arbete erinrades bland annat om att vissa av befolkningskommissionens under åren 1935—1938 avgivna förslag icke föranlett åtgärder och att en översikt av dessa förslag borde utarbetas samt en granskning och genomarbetning därav ske i syfte att möjliggöra en behandling av de förslag, som syntes praktiskt genomförbara. Till befolkningsutredningen har överlämnats befolkningskommissionens ovannämnda betänkande i näringsfrågan (stat. off. utr. 1938: 6) samt däröver avgivna remissyttranden.

Befolkningsutredningen har i slutet av 1943 till behandling upptagit det i nyssnämnda betänkande framlagda förslaget om anordnande av skolmåltider särskilt med hänsyn till skolmåltidernas framtida utformning, omfattning och rationella anordnande. För att tillföra utredningen största möjliga sakkunskap tillsattes en särskild s. k. socialpedagogisk delegation i november 1943. Till ledamöter av denna delegation kallades ledamoten av riksdagens första kammare, folkskolläraren Lars V. Lindén, ordförande, filosofie magistern, fru Carin Boalt och skolöverläkaren, docenten C. W. Herlitz. Delegationen fann, att de olika med skolmåltiderna sammanhängande problemen borde bli föremål för en omfattande statistisk undersökning inom landets alla skoldistrikt, och efter givet bemyndigande av Kungl. Maj:t verkställdes våren 1944 en sådan. Sedan denna undersökning färdigstälts i juni samma år, tillkallades som ledamöter av den socialpedagogiska delegationen ytterligare följande personer: ledamoten av riksdagens första kammare, lektorn Erik Arrhén, f. folkskolinspektören F. E. Bäckström, ledamoten av riksdagens andra kammare, överläkaren Hildur Nygren, ledamoten av riksdagens första kammare, agronomen Ivar Persson samt ledamoten av riksdagens andra kammare, sekreteraren Adolf V. Wallentheim.

Den 16 november 1945 avlämnade befolkningsutredningen sitt på förutnämnda delegations undersökningar grundade betänkande om skolmåltiderna (stat. off. utr. 1945: 47).

Betänkandets förslag äro i huvudsak följande.

Skolmåltiderna byggas ut så att de stå till hemmens och barnens förfogande i önskad utsträckning. De öppnas för alla, som önska deltaga i dem, samt bliavgiftsfria. Under en övergångstid av förslagsvis 5 år böra skolmåltiderna företrädesvis reserveras för vissa särskilt behövande elever. En försöksverksamhet med statsunderstödda skolmåltider införes i de högre skolorna. Ett nytt statsbidragssystem för skolmåltiderna med ett statligt normalbidrag på 80 procent, graderat efter kommunens skatteunderlag, föreslås. Även till lokaler och inventarier bör statsbidrag utgå. Skärpta bestämmelser för personalen samt skolmåltidernas sammansättning och anordnande föreslås.

Till betänkandet ha *särskilda yttranden* fogats av ledamoten skolöverläkaren Herlitz, som framhåller, att den svenska skolungdomens hälsotillstånd

torde vara så gott, att införandet av avgiftsfria skolmåltider för alla, som önskade sådana, för närvarande endast syntes svagt motiverat ur folkhälsans synpunkt; avgifter borde därför även i fortsättningen upptagas av de målsmän, som befundes utan svårighet kunna erlagga sådana, samt av ledamoten Arrhén, som ansett det böra anstå med ett slutligt ståndpunktstagande till principen avgiftsfria och för alla tillgängliga skolmåltider till dess man fått möjlighet tillgodogöra sig erfarenheterna under utbyggnadsperioden.

Betänkandet har sedermera varit föremål för remissbehandling.

II. Skolmåltidernas nuvarande omfattning och karaktär.

1. Folkskolan.

I sitt ovannämnda betänkande om skolmåltiderna lämnar befolkningsutredningen en utförlig redogörelse för vissa av utredningen verkställda undersökningar rörande skolbarnsbespisningen inom folkskolan. Undersökningarna, som utfördes 1944 och avsågo förhållandena läsåret 1942/43 samt höstterminen 1943, omfattade praktiskt taget samtliga skoldistrikt i landet.

Av undersökningarna framgår, att höstterminen 1943 funnos i 2 439 skoldistrikt 9 483 folk- och småskolor med 523 418 skolbarn. Det förhållandet, att antalet skoldistrikt är så stort, leder till betydande svårigheter vid en utbyggnad av skolbarnsbespisningsverksamheten om man tager i betraktande de väsentliga olikheter, som råda i olika delar av landet, bland annat med hänsyn till de geografiska förhållandena. De syd- och mellansvenska länen med större folktäthet uppvisa små distrikt med få skolor, merendels 2—3 per distrikt, medan de mera glest befolkade länen, speciellt de norrländska, ha stora distrikt med många skolor, i medeltal från 6 upp till 19 skolor per distrikt.

Det övervägande antalet skoldistrikt och skolor återfinnes på landsbygden. Även antalet skolbarn är större på landsbygden, men övervikten är givetvis icke lika utpräglad. Nedanstående tablå redovisar fördelningen mellan land och stad.

	skol- distrikt	A n t a l ¹	
		skolor	elever
Landsbygden	2 163	8 375	311 614
Agglomererade landsbygden ²	126	449	42 908
Städer	120	552	163 412
Distrikt av blandad typ ³	30	107	5 484
Hela riket		9 483	523 418.

¹ Antalet avser slutet av höstterminen 1943.

² Med agglomererad landsbygd avses landskommuner med tätorter.

³ Med distrikt av blandad typ avses skoldistrikt, som omfatta kommuner av mera än en typ: t. ex. en stads- och en landsbygdskommun.

Av samtliga i undersökningen ingående 2 439 skoldistrikt ha 332 redovisat förekomst av skolbarnsbespisning i någon form under läsåret 1942/43. Detta motsvarar 14 procent av samtliga. Under höstterminen 1943 var antalet distrikt med bespisning mindre eller 270, d. v. s. nära 11 procent. Denna skillnad i förekomsten av bespisning mellan läsåret 1942/43 och höstterminen 1943 sammanhänger till en del med det förhållandet, att ett antal distrikt funnit det motiverat att anordna bespisning endast under vårterminerna.

Under höstterminen 1943 ha nära 81 000 barn eller 15 procent av samtliga folk- och småskolebarn deltagit i skolbarnsbespisningen. Det övervägande flertalet av dessa barn eller icke fullt 65 000 ha erhållit gratis bespisning, medan de återstående 16 000 barnen erhållit skolmåltider mot hel eller nedsatt avgift, allt efter för olika distrikt gällande grunder för avgifternas uttagande.

Tabell A. Procentuella¹ antalet distrikt och skolor med bespisning samt bespisade elever länsvis.

L ä n	1	2	3	4	5	6	7
	Läsåret 1942/43		Höstterminen 1943				
	distrikt med besp. n.	skolor med besp. n.	distrikt med besp. n.	skolor med besp. n.	Bespisade elever		
					av samtliga elever	gratis	mot betalning
Stockholms stad	.	(85,4)	.	(85,4)	37,8	65,1	34,9
Stockholms län	23,9	23,4	26,5	25,2	31,9	35,3	64,7
Uppsala län	10,6	9,9	5,9	6,9	7,3	88,7	11,3
Södermanlands län	10,0	7,3	8,7	6,5	6,9	63,8	31,2
Östergötlands län	12,2	12,7	8,8	10,1	7,7	94,6	5,4
Jönköpings län	6,0	5,2	3,8	3,8	6,2	100,0	—
Kronobergs län	6,0	1,8	2,4	0,9	1,3	96,5	3,5
Kalmar län	7,3	2,9	6,4	2,7	3,9	96,1	3,9
Gotlands län	7,8	11,5	2,2	5,3	6,3	100,0	—
Blekinge län	(22,5)	12,4	(5,0)	1,0	2,7	92,2	7,8
Kristianstads län	5,6	3,9	3,5	2,2	1,7	86,8	13,2
Malmöhus län	4,8	10,2	3,5	8,5	8,2	91,4	8,6
Hallands län	5,6	3,4	3,4	2,4	3,1	93,5	6,5
Göteborgs och Bohus län	25,5	34,6	17,2	24,9	20,1	85,7	14,3
Älvsborgs län	5,6	4,9	6,5	5,3	8,0	55,0	45,0
Skaraborgs län	3,0	2,1	3,4	2,3	3,1	86,9	13,1
Värmlands län	24,4	16,8	20,0	12,7	11,7	84,4	15,6
Örebro län	14,3	14,5	15,9	11,5	13,3	59,2	40,8
Västmanlands län	11,6	6,7	11,6	6,3	8,2	78,6	21,4
Kopparbergs län	23,6	12,2	25,9	13,0	11,7	63,4	36,6
Gävleborgs län	22,4	11,0	13,8	7,6	6,0	81,9	18,1
Västernorrlands län	38,8	33,7	35,8	30,5	41,2	91,3	8,7
Jämtlands län	31,3	19,3	23,4	17,1	15,1	55,7	44,3
Västerbottens län	(52,9)	26,6	(32,4)	14,8	6,8	98,9	1,1
Norrbottnens län	(86,2)	88,9	(75,9)	74,5	62,5	99,7	0,3
Hela riket	13,3	17,4	10,7	14,0	15,5	80,3	19,7

¹ Parentes omkring ett procenttal anger att detta beräknats på 25—50 fall, under det att en punkt anger att antalet understiger 25.

De nyss anförda totalsiffrorna för hela riket angiva sålunda, att någon form av skolmåltider anordnats endast för en mindre del av landets folkskolebarn. Såsom framgår av tabell A föreligga avsevärda regionala olikheter i fråga om förekomsten av skolbarnsbespisning.

Bland länen uppvisa de fyra nordligaste, helt naturligt med hänsyn till deras geografiska och sociala struktur, den största bespisningsfrekvensen med mellan 31 och 86 procent av distrikten redovisade läsåret 1942/43. Härnäst kommer en grupp om 6 län med mellan 20- och 30-procentig bespisningsfrekvens, vari ingå Stockholms, Blekinge, Göteborgs och Bohus, Värmlands, Kopparbergs och Gävleborgs län. I resterande 14 län varierar bespisningsfrekvensen inom distrikten mellan 3 (Skaraborgs län) och 14 procent (Örebro län). Eftersom Stockholms stad bildar ett skoldistrikt, måste frekvensen där bedömas efter andra grunder. Höstterminen 1943 äro förhållandena med vissa undantag likartade. Avvikelserna bero bland annat på olikformig minskning i bespisningsfrekvensen. Vad som nyss sagts gäller även i stort sett siffrorna avseende antalet skolor med bespisning.

Mätt i relativa antalet bespisade elever ter sig bespisningsfrekvensen något annorlunda, i det att Norrbottens och Västernorrlands län, Stockholms stad samt Stockholms, Göteborgs och Bohus län uppvisa de högsta siffrorna med respektive 62, 41, 38, 32 och 20 procent bespisade elever av samtliga.

Antalet betalande elever uppgick höstterminen 1943 i genomsnitt för hela riket till cirka 20 procent; speciellt stor andel av eleverna var betalande i Stockholms stad samt Stockholms, Älvsborgs, Örebro och Jämtlands län.

Tabell B. Antal skoldistrikt med bespisning samt antal bespisade elever åren 1930—1943.

L ä n	Antal skoldistrikt				Antal bespisade elever			
	1930 —31	1935 —36	1940 —41	1942 —43	1930 —31	1935 —36	1940 —41	HT 1943
Hela riket	194	270	280	332	22 742	35 570	69 660	81 479
Därav landsbygd	120	190	197	238	3 879	11 261	36 447	44 798
städer	74	80	83	94	18 863	24 309	33 213	36 681

I tabell B lämnas en sammanställning av antalet skoldistrikt med bespisning samt antalet i bespisningen deltagande barn under läsåren 1930/31, 1935/36 och 1940/41 ävensom antalet i befolkningsutredningens undersökning ingående distrikt med bespisning läsåret 1942/43. Dessutom har insatts en kolumn, omfattande antalet bespisade elever höstterminen 1943. Sistnämnda siffror äro givetvis icke fullt jämförbara med motsvarande övriga siffror i tabellen, men torde icke desto mindre giva en viss uppfattning om utvecklingstendensen.

Tabellen visar, att den under tidigare år konstaterade ökningen av skolbarnsbespisningsverksamheten fortsatt. Ökningen av antalet distrikt från läsåret 1940/41 till läsåret 1942/43 utgör 52 eller 18,5 procent. Den är större på landsbygden än i städerna. Ökningen av antalet bespisade elever, som med hänsyn till att bespisning förekommit i mindre utsträckning höstterminen 1943 än läsåret 1942/43 sannolikt är en minimisiffra, uppgick till omkring 11 800, d. v. s. 17 procent eller obetydligt mindre än distriktsökningen. Även här var ökningen relativt sett större på landsbygden än i städerna. Slutligen redovisas procentandelen bespisade elever under de fyra åren i nedanstående tablå.

	1930/31	1935/36	1940/41	HT 1943
Antal bespisade elever i procent	3	6	13	15

Bland de distrikt, som anordnat skolbarnsbespisning under läsåret 1942/43, föreligga stora variationer i fråga om antalet bespisningsdagar under läsåret. Landsbygdsdistrikten ha i allmänhet haft bespisning under en kortare del av läsåret än stadsdistrikten, i det att av de förra cirka $\frac{1}{3}$ och av de senare cirka $\frac{3}{4}$ haft mer än 125 bespisningsdagar eller 5 månader.

Tabell C. Antal bespisade elever höstterminen 1943, fördelade efter antalet bespisningsdagar i vederbörande skoldistrikt.

Antal bespisningsdagar i vederbörande skoldistrikt	Antal bespisade elever i				Antal bespisade elever i procent i			
	landsbygdsdistrikt	aggl. landsbygdsdistrikt	stadsdistrikt	hela riket	landsbygdsdistrikt	aggl. landsbygdsdistrikt	stadsdistrikt	hela riket
15—29	4 903	1 086	712	6 701	14,9	9,0	2,0	8,3
30—44	11 755	3 275	1 892	16 922	35,8	27,1	5,3	21,0
45—59	2 492	1 544	2 248	6 284	7,6	12,8	6,3	7,8
60—74	4 859	1 252	6 935	13 046	14,8	10,4	19,4	16,2
75—89	3 449	1 073	5 101	9 623	10,5	8,9	14,2	11,9
90—	5 413	3 863	18 921	28 197	16,5	31,9	52,8	34,9
	32 871	12 093	35 809	80 773¹	100	100	100	100

¹ Vid jämförelse med tabell B erinras om att denna upptar endast distrikt med genomgående fullständiga uppgifter.

Av de 81 000 bespisade barnen ha nära 51 000 eller 63 procent haft tillgång till och deltagit i skolbarnsbespisningen under mer än 2 månader av terminen. Det bör dock observeras, att det råder avsevärda olikheter mellan landsbygds- och stadsdistrikt. I de förstnämnda utgör nämligen nyssnämnda relation 42 procent, medan den för de sistnämnda uppgår till 86 procent. Det bör slutligen påpekas, att drygt hälften av antalet bespisade barn i städerna tillhöra distrikt, som anordnat bespisning under mer än 3 månader av höstterminen 1943.

Läsåret 1942/43 uppgingo kostnaderna för skolbarnsbespisningen till sammanlagt ungefär 4 800 000 kronor. Av dessa föllo ungefär 3 077 000 kronor

eller 64,1 procent på kommunerna, 901 000 kronor eller 18,8 procent på staten, 712 000 kronor eller 14,8 procent på avgifter från barnen samt 111 000 kronor eller 2,3 procent på föreningar m. m. Höstterminen 1943, då den sammanlagda kostnaden belöpte sig till ungefär 1 850 000 kronor, bidrogo kommunerna med cirka 1 151 000 kronor (62,2 procent av den sammanlagda kostnaden), staten med cirka 296 000 kronor (16,0 procent), barnen (i form av avgifter) med cirka 375 000 kronor (20,3 procent) samt föreningar m. m. med cirka 28 000 kronor (1,5 procent). Kostnaderna bestredos sålunda till största delen eller till ungefär $\frac{2}{3}$ av kommunerna, medan staten och elevernas målsmän betalade ungefär lika mycket vardera till den återstående tredjedelen.

Statsbidragen äro enligt tabell D mest förekommande och även procentuellt störst i de norrländska länen. Kommunernas procentuella andel i bespisningskostnaderna visar ingen utpräglad regional tendens men blir naturligtvis i motsvarande grad mindre, när statsbidragen öka. Föreningarnas m. fl. samt barnens andel i bespisningskostnaderna växlar.

Befolkningsutredningen uppskattar hela antalet höstterminen 1945 bespisade folkskolebarn till cirka 110 000.

Tabell D. Procentuell fördelning länsvis av bespisningskostnaderna efter bidragsgivare i distrikt med bespisning läsåret 1942/43.

L ä n	1	2	3	4	5
	Bespisningskostnad i procent				
	Kommunen	Staten	Föreningar m. fl.	Avgifter	I allt
Stockholms stad	74,6	—	—	25,4	100
Stockholms län	41,2	1,2	1,6	56,0	100
Uppsala län	74,9	12,8	0,8	11,6	100
Södermanlands län	80,1	—	1,9	18,0	100
Östergötlands län	91,4	—	4,4	4,2	100
Jönköpings län	95,9	—	4,1	—	100
Kronobergs län	56,5	—	43,0	0,5	100
Kalmar län	71,9	8,0	17,3	2,8	100
Gotlands län	85,0	4,4	10,0	0,6	100
Blekinge län	51,0	25,2	13,4	10,3	100
Kristianstads län	84,0	—	5,5	10,5	100
Malmöhus län	93,4	—	2,1	4,5	100
Hallands län	88,2	—	1,0	10,8	100
Göteborgs och Bohus län	67,2	18,3	1,8	12,6	100
Älvsborgs län	71,2	—	0,3	28,4	100
Skaraborgs län	93,7	—	—	6,3	100
Värmlands län	54,7	32,8	4,2	8,3	100
Örebro län	72,2	—	9,1	18,6	100
Västmanlands län	92,6	—	—	7,4	100
Kopparbergs län	85,4	3,6	—	11,0	100
Gävleborgs län	79,4	2,0	3,3	15,2	100
Västernorrlands län	44,4	52,6	—	3,0	100
Jämtlands län	43,9	32,0	9,5	14,6	100
Västerbottens län	49,5	35,9	13,6	0,9	100
Norrbottens län	52,8	45,1	2,0	0,0	100
Hela riket	64,1	18,8	2,3	14,8	100

2. Högre skolor.

Förekomsten av bespisning i de högre skolorna är relativt obetydlig och enligt vad som framgår av en av befolkningsutredningen 1944 verkställd enquête bland de högre allmänna läroverken och realskolorna, kommunala mellanskolorna, kommunala flickskolorna, praktiska mellanskolorna, tekniska läroverken, handelsläroverken samt de kommunala anstalterna för yrkesundervisning är det blott ett fåtal av eleverna, som genom skolans försorg i en eller annan form erhållit skolmåltid. Det har av utredningens undersökning framgått, att denna elevbespisning är av helt annan karaktär än den skolbarnsbespisning, som vanligtvis förekommer i folkskolan. När man sålunda på frågan »Har Eder skola anordnat skolmåltid i någon form?» svarat jakande, innebär detta ofta, att skolan genom rektor eller annan skolans representant träffat överenskommelse med någon restaurang, mjölkbar eller något kafé att i eller utom skolan tillhandahålla eleverna från vederbörande läroanstalt en måltid till ett visst pris eller ock att möjlighet funnits för eleverna att i skolans ofta provisoriskt anordnade frukostrum värma mjölk, choklad eller dylikt.

Nedanstående tablå belyser förekomsten av skolmåltider i de högre skolorna vårterminen 1944.

	Skolmåltid	
	har före- kommit i någon form	har icke före- kommit i någon form
Högre allmänna läroverk	20	43
Realskolor	12	64
Kommunala mellanskolor	16	54
» flickskolor	13	28
Praktiska mellanskolor	6	5
Tekniska läroverk	—	9
Handelsläroverk	1	7
Kommunala anstalter för yrkesundervisning	10	34.

III. Behovet av utvidgad skolbarnsbespisning.

Befolkningsutredningen.

Utredningen behandlar utförligt behovet av en ytterligare utbyggnad av skolbarnsbespisningen inom folkskolan. Sålunda tillställde befolkningsutredningen i september 1944 statens folkskolinspektörer en cirkulärskrivelse med bland annat följande fråga:

»Föreligger behov av en utbyggnad av skolbarnsbespisningen inom Edert inspektionsområde?»

Av de 52 folkskolinspektörerna ha 46 ansett behov föreligga för utbyggnad av skolmåltidsverksamheten. ⁵¹ ha ansett sådant behov icke föreligga

⁵¹ Roslagens, Nordskånes västra och östra, Dalslands och Skaraborgs södra inspektionsområden.

inom deras inspektionsområde medan 1 icke lämnat något direkt svar på den framställda frågan.

Vid den förut omnämnda statistiska undersökningen i landets samtliga skoldistrikt framförde även vissa skoldistrikt särskilda synpunkter på behovet av skolmåltider. Av speciellt intresse är härvidlag att taga del av de åsikter, som framförts från de skoldistrikt, som hittills *icke* anordnat skolmåltider. Av dessa 2 083 skoldistrikt är det emellertid endast 760, som på något sätt deklarerat sin principiella inställning till skolbarnsbespisning. En tredjedel av dessa kunna betraktas som positivt inställda till skolmåltider, en tredjedel visar ett indirekt intresse för skolmåltider, ehuru de icke klart uttalat sig för behovet av sådana i sina distrikt, medan den återstående tredjedelen ställt sig mera avvisande och negativ till frågan.

De negativt inställda skoldistrikten ha i allmänhet icke motiverat, varför de ansett det icke föreligga något behov av skolmåltider. I många fall har man nöjt sig med blanka avstyrkanden eller påpekanden att frågan saknar all aktualitet.

Befolkningsutredningen sammanfattar de svar, som lämnats av skoldistrikten på följande sätt:

Som motivering för önskvärdheten av att införa gemensamma skolmåltider anföra skoldistrikten i det övervägande antalet fall, att de långa skolvägarna ofta omöjliggöra för barnen att under frukostrasten hinna hem och äta lagad mat. Detta gör det nödvändigt, att barnen förses med matsäck, bestående av torrskaffning. Enär dennas sammansättning är ensidig, föreligger risk för, att barnens hälsotillstånd blir lidande på att de först efter hemkomsten efter skolans slut för dagen få äta lagad mat — ofta det enda lagade målet under hela dagen. Dylika farhågor ha i en del fall redan framtingat anordnandet av gemensamma skolmåltider, vid vilka barnen i vissa fall erhålla någon enkel lagad rätt och i andra fall möjlighet att uppvärma medförd mat. I de flesta distrikt, där inställningen till frågan är positiv, ha emellertid försök att lösa problemet hittills ofta strandat på svårigheterna att anskaffa lämplig lokal och arbetskraft eller att ekonomiskt så avväga kostnaderna för bespisningen, att önskvärd anslutning till dessa gemensamma måltider vunnits. För ett rationellt och ekonomiskt försvarbart ordnande av saken skulle ofta behövas omfattande och kostsamma om- eller nybyggnader och sannolikt stora personalutgifter. I svaren göres gällande, att enda möjligheten att lösa problemet är, att ett kraftigt statsbidrag ställes till förfogande. Att lägga kostnaderna på kommun eller enskilda anses i de flesta fall olämpligt och omöjligt. I fråga om bespisningens ekonomiska sida framhålles dessutom önskvärdheten av att bespisningen göres kostnadsfri för alla eller lika kostsam för alla, då en differentiering efter behovsprövning dels anses bli ytterligt svår att genomföra, dels kommer att få hela saken att framstå som en ren understödsåtgärd, vilket icke är önskvärt.

Skoldistrikten anföra dessutom som motivering för införande av skolmåltider, att dessa skulle innebära en välkommen avlastning för många husmödrar, vilka genom sitt arbete i hemmet eller genom yrkesarbete över huvud taget äro förhindrade eller i varje fall ha svårt att komma från för tillagning av en måltid, som i många fall icke skulle infalla, då hemmets övriga ordinarie

måltider intoges. Distrikten peka vidare på möjligheten att genom skolmåltider variera barnens ofta ensidiga kost samt på den pedagogiska fostran, som anses ligga i, att barnen vid gemensamma måltider lära sig bordsskick etc.

Svar med tveksam inställning grundas i de flesta fall på tvekan om sakens ekonomiska och sociala berättigande, ehuru behovet av skolmåltider ofta erkännes. I flera av dessa svar anses emellertid frågan, även om den i och för sig är betydelsefull, böra underordnas andra problem i detta sammanhang.

Vad beträffar *de negativt inställda* distrikten gör man i huvudsak gällande, att anordningen på grund av korta skolvägar icke är aktuell, att måltiderna i hemmet äro så avvägda, att någon nackdel icke uppstår därigenom att barnen tvingas kvarstanna i skolan över frukostrasten samt att den medförda torrscaffningen i allmänhet är så sammansatt att den överträffar vad som inom en rimlig kostnadsram anses kunna tillhandahållas genom skolans försorg. Även i de fall, då i svaren spåras en viss förståelse för skolbarnsbespisning, ha de ekonomiska konsekvenserna och svårigheterna att anskaffa personal dikterat den i huvudsak negativa inställningen. Farhågor för att en gemensam och med statens hjälp anordnad skolbarnsbespisning till ingen eller ringa kostnad för barnen skulle uppamma understödstagaranda samt minska hemmens ansvarskänsla i en sak, som mera anses vara en hemmens än en skolans angelägenhet, ha även i flera fall varit utslagsgivande.

Utöver det sagda kan vidare framhållas, att en positiv inställning synes föreligga *dels* i distrikt av industrikaraktär, i vilka kanske främst den förvärvsarbetande kvinnans problem driver fram krav på ett samhällets ingripande och därjämte den allmänna inställningen till åtgärder av social karaktär måhända är en annan än i icke industrialiserade distrikt, *dels* i mindre bördiga jordbruks- och skogsbrukstrakter, där de långa skolvägarnas problem och den låga levnadsstandarden ofta gör behovet av skolbarnsbespisning mera kännbart.

Behovet av skolbarnsbespisning i de högre skolorna har utredningen sökt belysa genom en statistisk undersökning, som verkställdes hösten 1944. Det framgår av denna undersökning, att behov av att anordna skolmåltider i dessa skolor ansetts föreligga vid flertalet läroanstalter. Skolornas svar sammanfattas av utredningen sålunda:

Skolor	Föreligger behov av att anordna skolmåltider?	
	ja %	nej %
Högre allmänna läroverk	91,8	8,2
Realskolor	85,1	14,9
Kommunala mellanskolor	88,4	11,6
» flickskolor	78,6	21,4
» anstalter för yrkesundervisning	60,0	40,0

Beträffande behovet av skolmåltider vid praktiska mellanskolor, tekniska läroverk och handelsläroverk ha 17 av 37 skolor ansett sådant behov föreligga.

Bland folkskolans elever har man i gällande statsbidragskungörelse särskilt nämnt tre barnkategorier, vilka ansetts vara i särskilt stort behov av skolbarnsbespisning, nämligen barn från mindre bemedlade eller obemedlade hem, barn med långa skolvägar samt sjuka eller klena barn. Befolkningsut-

redningen har vid sin undersökning sökt giva en uppfattning om förekomsten av dessa elevkategorier i de högre skolorna. Utredningen anför härom följande.

Klassificering av en elev såsom mindre bemedlad eller obemedlad har skett på grundval av förekomsten av nedsättning i eller befrielse från terminsavgift och i följande tablå sammanfattas för olika skolformer det procentuella antalet elever, som åtnjuta dylika förmåner.

Skolor	Procentuella antalet elever			Summa
	med hel terminsavgift	med nedsatt terminsavgift	befriade från terminsavgift	
Högre allmänna läroverk	60,0	28,6	11,4	100
Realskolor	43,1	38,8	18,0	100
Kommunala mellanskolor	33,4	22,3	44,3	100
» flickskolor	67,9	18,1	14,0	100
Tekniska läroverk	86,4	3,7	9,9	100
Handelsläroverk	77,9	13,6	8,5	100

Det relativa antalet elever med hel terminsavgift är störst för tekniska läroverk och handelsläroverk. Därefter komma kommunala flickskolor och högre allmänna läroverk samt sist realskolor och kommunala mellanskolor. Att de sistnämnda skolorna ha så stor procent terminsavgiftsbefriade sammanhänger med att i många kommunala mellanskolor över huvud taget icke uttages någon terminsavgift. Normerna för nedsättning i eller befrielse från terminsavgift äro mycket växlande inom olika delar av landet. För läroverkens vidkommande t. ex. föreskriva gällande stadgar, att nedsättning i eller befrielse från erläggande av terminsavgift må tillkomma elever från mindre bemedlade eller obemedlade hem. Här föreligger sålunda en mycket fri behovsprövning.

Det säger sig självt att denna frånvaro av fasta normer för klassificering av en elev som mindre bemedlad eller obemedlad medför, att anförda siffror icke kunna få vara avgörande i en diskussion om behovet av elevbispisning, där behovet graderas efter elevernas ekonomiska förhållanden. Ungefär varannan elev kommer från hem, för vilka gällande terminsavgifter, låt vara efter mycket växlande bedömningsgrunder, anses vara alltför betungande.

De långa skolvägarnas problem för de högre skolornas del belyser utredningen genom följande tablå.

Skolor	Procentuella antalet elever vt 1944			Summa
	skrivna och bosatta i kommunen	skrivna utom kommunen		
		inackorderade	resande	
Högre allmänna läroverk	68,0	11,4	20,6	100
Realskolor	64,1	7,0	28,9	100
Kommunala mellanskolor	64,4	6,4	29,1	100
» flickskolor	78,6	4,4	17,0	100
Tekniska läroverk	27,1	66,9	6,0	100
Handelsläroverk	49,6	35,3	15,1	100
Yrkeskolor (dagelever)	66,1	25,2	8,7	100

Utredningen anför i detta sammanhang.

Grovt räknat är omkring $\frac{1}{3}$ av eleverna i läroverk, realskolor och kommunala mellanskolor bosatt utom den kommun, där skolan är belägen, och av dessa elever är flertalet resande. Av samtliga elever i nyssnämnda skolor ha sålunda mellan 20 och 30 procent långa skolvägar, om man därmed förstår, att resande elever icke kunna hinna hem under frukostrasten. Eleverna i kommunala flickskolor äro i större utsträckning bosatta i skolkommunen än eleverna i övriga skolor. Antalet elever med lång skolväg uppgår i dessa skolor till 17 procent. Som väntat giva siffrorna vid handen, att majoriteten av eleverna i tekniska läroverk och handelsläroverk är skriven utom skolkommunen och att dessa elever till stor del äro inackorderade.

För yrkesskolornas vidkommande äro lärjungarna till $\frac{1}{3}$ från annan kommun, men de äro till största delen inackorderade.

Av utredningens undersökningar framgår även, att cirka 10 procent av de elever, som äro bosatta i »skolkommunen», icke hinna hem under frukostrasten samt att drygt 3 procent av de högre skolornas elever ansågos klena.

Genom undersökningen har det även varit möjligt att få en viss uppfattning om från huru många olika kommuner de i skolkommunen icke skrivna eleverna komma. Svaren giva som väntat vid handen, att detta antal ofta är mycket stort. Bland 293 läroanstalter ha 80 rekryterat sina elever från mer än 25 kommuner, skolkommunerna oräknade.

Det enquêtematerial, som ovan refererats, ger enligt befolkningsutredningens mening otvetydigt vid handen, att det beträffande såväl folkskolan som de högre skolorna finnes en stark opinion för behovet av skolmåltider. Materialet synes enligt utredningens uppfattning tydligt visa, att de hittillsvarande statliga åtgärderna på detta område icke varit tillräckliga samt att skolmåltiderna måste byggas ut så att de omfatta *alla* skolformer och stå till barnens och hemmens förfogande i väsentligt ökad utsträckning. Utredningen understryker ytterligare det starka behovet av skolmåltider genom att ingående belysa deras betydelse ur skilda synpunkter.

Speciell uppmärksamhet ägnar befolkningsutredningen härvid *skolmåltidernas betydelse i och för förbättring av skolbarnens kost*. Utredningen refererar utförligt de olika undersökningar, som utförts i vårt land angående näringsstandard och kosthåll. Sammanfattningsvis anser utredningen, att dessa undersökningar synas ge vid handen, att vissa icke oväsentliga brister i kosten förekomma ganska allmänt. Härom anför utredningen följande.

Skolbarnens kost och kostvanor lämna ännu mycket övrigt att önska. Deras morgonmål kan i de flesta fall icke betecknas som väl sammansatt. Härtill kommer, att en mycket stor del, sannolikt omkring $\frac{1}{3}$ av all skolungdom i riket, får dagens första mål lagad mat först efter skolarbetsdagens slut på eftermiddagen. I många fall torde detta mål också bestå av förut tillagad men uppvärmd mat. Av utredningens undersökningar och av de yttranden, som inkommit från de lokala skolmyndigheterna och inspektörerna, framgår tydligt, att det stora flertalet barn på den svenska landsbygden på grund av de långa skolvägarna äro hänvisade till att äta medförd kost.

Men även i städerna — främst i de högre skolorna — finnas stora kategorier skolbarn, som på grund av skolvägarnas längd bli tvungna att i skolan förtära medförd matsäck som ersättning för ett ordentligt mål mat. Enligt en undersökning av skolöverstyrelsen voro under läsåret 1937/38 av samtliga elever i de högre skolorna 26 procent på grund av skolvägens längd hindrade att intaga dagens andra mål i hemmet. Vid befolkningsutredningens undersökning vårterminen 1944 av behovet av skolmåltider i de högre skolorna framgick, att 20,6 procent av eleverna i de högre allmänna läroverken, 28,9 procent av eleverna i realskolorna, 29,1 procent av eleverna i kommunala mellanskolorna samt 17 procent av de kommunala flickskolornas elever voro bosatta utom kommunen och resande. Om dessa förhållanden skriver docent Urban Hjärne i sitt av 1940 års skolutredning publicerade betänkande om »Hygieniska förutsättningar för skolarbetet» (stat. off. utr. 1943: 7) följande:

»Resandet till och från skolan visar sig under de senaste åren i mycket stor utsträckning ha medfört förkortning av sömnen, slarv med personlig renlighet, jäkt i arbetet, störning av lektionerna, oregelbundenhet med måltider och för lång tid mellan dessa. Restiderna anges från många håll förvånansvärt långa. Men även när det gäller korta restider på upp till en halvtimme, bör man alltid ta hänsyn till och inräkna väntetider på spårvagnar, bussar och järnvägar. Väntetiderna och restiderna kunna varken räknas som rekreation eller som tid användbar till effektivt läsarbete. Särskilt allvarligt är, att det högsta antalet resande elever synes förekomma i den 4-åriga realskolan och motsvarande skolformer med deras redan förut från olika håll omvittnade pressande arbete. Detta inträffar därtill i åldrarna 13—14—15—16 år, under vilken tid pubertetsåldern vanligen infaller.»

Vad befolkningsutredningen här särskilt vill uppehålla sig vid är olägenheterna av att så många skolbarn nödgas äta medförd matsäckskost som frukostmål. En matsäck kan naturligtvis, rikligt och riktigt sammansatt och kompletterad med varm dryck, vara näringsfysiologiskt godtagbar som ett förmiddagsmål. Erfarenheten synes dock visa, att matsäcken endast undantagsvis är av fullgod beskaffenhet. Oftast är den ensidigt sammansatt, vare sig detta beror på fattigdom i hemmet, bristande tid att göra i ordning den eller bristande insikt om kostens lämpliga sammansättning och beredning och kan icke anses utgöra en tillfredsställande huvudmåltid. Ett matsäcksätande av ensidig karaktär under längre tider — det fortgår kanske 8—9 månader varje år under en tidrymd av stundom 7—10 år — kan icke anses vara en lämplig form av enda måltid under skolarbetsdagen. En förståndigt sammansatt matsäck kräver vidare mycket arbete av husmödrarna. Husmodern måste välja rätter, som passa, och hela hushållet riktas in på ett annat sätt. Det blir även betydligt dyrare för hemmen att åstadkomma en rationell matsäck.

Det är enligt befolkningsutredningens mening icke försvarbart, att landsbygdens skolbarn och städernas resande skolbarn på grund av de långa skolvägarna skola behöva avstå från ett ordentligt mål mat under skolarbetsdagen. Icke heller ur skolans synpunkt kan detta anses tillfredsställande. Utredningen anser det uppenbart, att näringshygieniska skäl starkt tala för att de långväga, nu matsäcksätande skolbarnen genom skolans försorg varje dag tillförsäkras en ordentlig, fullvärdig måltid bestående av varm, lagad mat.

En skolmåltid är emellertid ur näringshygienisk synpunkt icke behövlig endast för barn med långa skolvägar. För de klena eller sjuka barnen är en ur näringssynpunkt fullvärdig måltid av särskild vikt. Även för många

andra kategorier av barn skulle möjligheten att erhålla en måltid i skolan vara av stort värde. I praktiken har det visat sig omöjligt med gemensamma måltidstimmar för barn i olika skolor och klasser samt för småbarn och skolbarn. Svårigheterna att ge barnen ett tillfredsställande frukostmål bli därför ofta mycket stora alldeles oavsett skoivägens längd, familjens ekonomiska och sociala ställning etc., även om sådana faktorer självfallet inverka. För familjer med barn i olika åldrar och i olika skolor äro de nu nämnda svårigheterna särskilt kännbara. I dessa för hemmen så ogynnsamma förhållanden ser befolkningsutredningen ett mycket starkt skäl för anordnandet av skolmåltider; vilka sålunda måste få stor betydelse icke blott för skolbarnen utan indirekt även för småbarnen särskilt i de barnrika familjerna.

Det är vidare ett faktum, att den övervägande delen av svenska folket ännu lever under blygsamma, ofta pressande ekonomiska förhållanden, som icke tillåta någon större valfrihet beträffande vare sig livsmedel eller andra konsumtionsvaror. Det är också i första hand familjerna med barn, som bli tvungna att — just därför att de skaffat sig barn — pressa sin standard. Detta tar sig bland annat uttryck i en kost, som oftast icke uppfyller moderna näringsfysiologiska krav i fråga om sammansättning och halt av skyddsfödoämnen. Utförda näringsundersökningar i vårt land ha också givit belägg för detta.

Man kan knappast vänta, att dessa brister i familjernas kosthåll skola kunna avhjälpas enbart genom upplysning etc. Även om en allmän utbildning av kvinnorna i husligt arbete kommer till stånd, på sätt befolkningsutredningen föreslagit (stat. off. utr. 1945: 4), är det icke sagt, att familjernas kosthåll på ett avgörande sätt förbättras. I många svenska hem komma de ekonomiska resurserna säkerligen ännu för lång tid framåt att vara så begränsade, att en höjning av näringsstandarden icke i mera påtagbar grad är möjlig. I ett sådant läge bör en riklig och riktigt sammansatt skolmåltid innebära ett betydelsefullt stöd åt familjerna och ett viktigt steg för att höja barnens näringsstandard.

Det är sålunda tydligt, att det näringshygieniska behovet av skolmåltider i vårt land icke är lokaliserat enbart till landsbygdens skolbarn med långa skolvägar, de resande skolbarnen i städer och samhällen samt de klena och sjuka barnen. Bland stora delar av landets barnfamiljer såväl i stad som på land är näringsstandarden ännu icke sådan, att den garanterar barnen en riktigt sammansatt kost. En avgörande ändring till det bättre härvidlag torde icke vara att förvänta, med mindre samhället aktivt ingriper och med skolmåltider kompletterar hemmens kost. Skolmåltiderna måste därför i framtiden få en betydligt djupare och vidare syftning än hittills och målmedvetet inordnas i samhällets aktiva familje- och skolpolitik, vars mål är en standardhöjning för barnfamiljerna och det uppväxande släktet.

Vid sidan av det näringshygieniska behovet att genom skolmåltider söka ge den svenska skolungdomen bättre kosthåll och kostvanor understryker befolkningsutredningen den betydelse anordnandet av skolmåltider har för hemmen och för att underlätta *husmödrarnas arbetsbörda*. Härom anför utredningen bland annat följande.

Om skolmåltider i ökad utsträckning ställas till barnens förfogande, kommer detta att betyda ett icke oväsentligt underlättande av husmödrarnas arbetsbörda och på så sätt medverka till större trivsel och rörelsefrihet för

kvinnorna. En av kooperativa förbundet vintern 1936/37 gjord undersökning av 368 hushåll, omfattande 1 113 personer i städer och samhällen, visade, att de olika måltiderna i hög grad ökade arbetet med iordningställandet av måltiderna. Endast i 5 procent av de deltagande hushållen med barn åto alla familjemedlemmarna samma slags måltider vid samma tider under hela dagen. Det antal måltider, som husmodern i praktiken iordningställde, var i genomsnitt 7 per dag. Genomsnittliga antalet måltider per dag och familjemedlem var 3,5, alltså endast hälften. En översikt över olika undersökningsresultat angående husmödrarnas arbetstid visar, att arbetstiden för måltiderna — matlagning och diskning — tar en betydande del av den totala arbetstiden i hemmen i anspråk — i procent av den totala arbetstiden inom de olika hushållskategorierna varierande mellan 28,6 och 52,5. En orsak till detta förhållande är väl, att måltidstimmarna för de vuxna och skolbarnen mera sällan sammanfalla — vilket ofta framhållits vid utredningens enquéter. En stor del av landets husmödrar — detta gäller särskilt husmödrar på landsbygden — tynges också av en arbetsbörda, som ofta med skäl kan anses orimlig. I städerna ha de förvärvsarbetande gifta kvinnorna stora svårigheter. Det skulle betyda en stor lättnad för många familjer, om deras barn av skolan tillförsäkrades en fullgod måltid.

Det är vidare ett faktum, att befolkningsutvecklingen kommer att leda till, att kvinnorna i ökad utsträckning måste tagas i anspråk för arbetsmarknadens behov. Den betydande nativitetsminskningen under 1920- och början av 1930-talet medför avsevärda förändringar inom det totala antalet arbetsföra människor de närmaste årtiondena. Kvinnorna i arbetsför ålder komma att minska betydligt såsom framgår av denna tablå:

	Antalet kvinnor i åldern:	
	20—30 år	30—40 år
1940	533 000	520 000
1950	465 000	519 000
1960	404 000	452 000

I detta läge kommer kvinnornas arbetsinsats att behövas i ökad utsträckning utanför hemmen. En alltför stor bundenhet vid hemmet kommer att hindra många mödrar att då ställa sin arbetskraft i samhällets tjänst. För kvinnornas del driver alltså befolkningsutvecklingen med dess krav på ianspråktagande av reservarbetskraften fram ett behov av en utbyggnad av de samhällets kollektiva föranstaltningar, som gå ut på att underlätta husmödrarnas, särskilt de förvärvsarbetandes arbetsbörda. Skolmåltiderna ha här en stor uppgift att fylla.

Befolkningsutredningen understryker, att *erfarenheterna av skolmåltiderna* hittills äro gynnsamma, trots att utspisningen stundom skett under mycket provisoriska och otillfredsställande lokalförhållanden och med bristfällig utrustning. Något siffermaterial, som kan belysa skolmåltidernas direkta inverkan på barnens allmänna kondition, deras fysiska och psykiska tillstånd, föreligger icke och torde enligt utredningens uppfattning knappast gå att erhålla. Utredningen hänvisar härvidlag endast till de personer och myndigheter, som stått i kontakt med de hittillsvarande skolmåltiderna och som

överlag betyga, att införandet av skolmåltider haft ett mycket gynnsamt inflytande på barnens allmänna kondition och skolarbete.

Enligt utredningens uppfattning är det tydligt, att skolmåltiderna hittills fyllt ett mycket stort behov men att det ur skilda synpunkter finns behov av en ytterligare utbyggnad av skolmåltidsverksamheten. Självfallet måste denna utbyggnad också taga sikte på en kvalitativ förbättring av skolmåltidernas sammansättning och anordnande. Utredningen hävdar, att det redan nu finnes ett starkt intresse för denna verksamhet i många av landets kommuner, varom enbart de belopp, som begäras i statsbidrag, vittna, och det är troligt, att intresset på kommunalt håll skulle ytterligare ökas i den händelse staten ställde högre anslag till förfogande samt medgav högre statsbidragsprocent.

Enligt befolkningsutredningens uppfattning bör en sådan utbyggnad icke endast innefatta de skolformer, som hittills haft rätt att åtnjuta statsbidrag härvidlag, alltså de skolor, för vilka skolplikt föreligger. Härom anför utredningen följande.

Befolkningsutredningen vill för sin del framhålla, att de betydelsefulla förändringar, som de senaste årtiondena inträffat med avseende på de högre skolornas plats i samhällsorganisationen, göra det till ett naturligt krav, att deras elever erhålla samma sociala och ekonomiska förmåner, som stat och kommun nu bereda eleverna på det obligatoriska skolstadiet. De allt starkare kraven på undervisningsväsendets och utbildningsmöjligheternas demokratisering tala bland annat för att förmånen av statsunderstödda skolmåltider nu bör utsträckas även till folkskolans icke obligatoriska påbyggnader samt till läroverk och vissa andra undervisningsanstalter. Vid bestämmandet av de läroanstalter, som härvid skulle komma i fråga, har utredningen funnit sig böra anknyta till de bestämmelser, som givits i kungl. kungörelsen 1945: 592 angående stipendier för bedrivande av högre studier. Befolkningsutredningen föreslår därför, att statsbidrag skall utgå för skolmåltider, som anordnas i allmänt läroverk, kommunalt gymnasium, kommunal mellanskola, kommunal flickskola, praktisk mellanskola, högre folkskola, tekniskt läroverk, konstfackskolan med undantag av konstindustriella aftonskolan och teckningslärarinstitutet, bergsskolan i Filipstad, textilinstitutet i Borås med undantag av kursen för textil- och konfektionsingenjörer, Lennings textiltekniska institut i Norrköping, grafiska institutet, statsunderstött handelsgymnasium samt sådan enskild under skolöverstyrelsens eller överstyrelsens för yrkesutbildning inseende ställd läroanstalt, vars bildningsmål är jämförligt med ovannämnda läroanstalters. Kungl. Maj:t bör dock kunna efter särskilt beslut medgiva statsbidrag till skolmåltider även vid andra läro- och undervisningsanstalter.

Remissyttranden.

Befolkningsutredningens uppfattning, att det ur skilda synpunkter finnes ett starkt behov av en ytterligare utbyggnad av och ett kraftigare samhällsstöd åt skolbarnsbespisningen, har vitsordats av den övervägande delen av de hörda myndigheterna och organisationerna. *Skolöverstyrelsen* framhåller följande.

I yttrande den 13 februari 1942 framhöll överstyrelsen bland annat, att de näringshygieniska skäl, befolkningskommissionen åberopat i sitt betänkande i näringsfrågan, alltjämt ägde giltighet i det dåvarande tidsläget, när genomförda rationaliseringsåtgärder medfört, att mångenstädes flertalet av landsbygdens skolbarn icke hinna hem under måltidsrasten, och då ransoneringar av livsmedel ofta göra medhavd måltid ofullständig. Överstyrelsen vidbliver sin då uttalade uppfattning. Även om en rikligare tillgång på livsmedel nu gör risken för bristsjukdomar och undernäring mindre än den var under krigsåren, kvarstår dock det förhållandet, att flertalet av landsbygdens skolbarn äro hänvisade till medhavd kost, därest skolmåltid icke anordnas för dem. Det är endast undantagsvis, som medhavd matsäck utgör en tillfredsställande huvudmåltid. I stor utsträckning få skolbarnen, när de efter skolans slut återvänt hem, icke lagad mat förrän på kvällen.

Överstyrelsen delar helt utredningens uppfattning, att det är av stort värde, att barnens möjligheter att hålla kontakt med hemmen icke minskas och att det även i fortsättningen kommer att te sig naturligt att, där så kan ske, barnen intaga sina frukostmåltider i hemmet. Införandet av obligatoriska skolmåltider avvisas också av utredningen. Men även om skolbarnen i städer och tätorter på grund av väglängden till skolan icke äro förhindrade att intaga frukostmålet i hemmet, är därmed icke sagt, att alla barn erhålla en från näringshygienisk synpunkt fullgod kost. Stora kategorier skolbarn komma från hem med mycket svag ekonomisk ställning eller från hem, där husmodern har förvärvsarbete. I likhet med utredningen anser överstyrelsen det vara nödvändigt, att även dessa barn genom samhällets försorg garanteras en fullgod måltid under skoldagen.

Om skolmåltiden främst är betingad av näringshygieniska skäl, kunna emellertid till förmån för dess införande även anföras sociala och pedagogiska skäl. Som befolkningsutredningen framhållit, skulle ett allmänt införande av skolmåltider innebära en väsentlig avlastning i hushållsarbetet särskilt för landsbygdens av hårt arbete belastade husmödrar och de i förvärvsarbete sysselsatta husmödrarna, vilka enligt utredningens mening komma att bli allt mer talrika.

Med stöd av vad i utredningen anförts härom och vad folkskolinspektörerna och lärarorganisationerna i sina remissutlåtanden anfört samt med hänsyn till de gynnsamma erfarenheterna av den försöksvis anordnade skolbarnbespisningen i folkskolorna finner överstyrelsen i likhet med befolkningsutredningen, att det ur skilda synpunkter finns behov av en ytterligare utbyggnad av skolmåltidsverksamheten.

Socialstyrelsen förklarar sig allt fortfarande vara av den uppfattningen, att behov föreligger av en statsunderstödd barnbespisning i skolorna och anför.

Någon tvekan torde numera icke råda om behovet av skolmåltider. Särskilt ur de synpunkter, som socialstyrelsen har att företräda, är genomförandet av det framlagda förslaget av stor betydelse. Sålunda må erinras om, att icke färre än omkring 150 000 minderåriga barn växa upp i hem, vilka äro så fattiga, att de mer eller mindre äro beroende av fattigvården. För dessa barn från de fattigaste hemmen komma skolmåltiderna att få en djupare betydelse än eljest i det att de icke blott komplettera hemmens kost och höja barnens näringsstandard utan även innebära ett icke obetydligt stöd åt familjerna.

Medicinalstyrelsen ansluter sig även till befolkningsutredningens uppfattning om det näringshygieniska behovet av skolmåltider och anför i detta sammanhang.

Ur näringshygienisk synpunkt är det otillfredsställande, att så stor del av landsbygdens skolbarn och städernas resande skolbarn på grund av långa skolvägar nu måste avstå från ett ordentligt mål mat under skolarbetsdagen. Styrelsen biträder utredningens mening att matsäcken endast undantagsvis kan anses vara av fullgod beskaffenhet, ej minst med hänsyn till att det ofta medför högre kostnader och större besvär för hemmen att ordna en rationell matsäck än att tillhandahålla en måltid i hemmet. Det är även en väsentlig näringshygienisk olägenhet att sannolikt omkring $\frac{1}{3}$ av all skolorbarn i riket får dagens första mål lagad mat först efter skolarbetsdagens slut på eftermiddagen och att detta mål i många fall kommer att bestå av förut tillagad men uppvärmd mat. Även om man icke kunnat påvisa några säkra mera utbredda rubbningar i skolorbarnens hälsotillstånd, som kunna föras tillbaka på brister i kosten, är det dock ostridigt, att tillhandahållandet av en riktigt sammansatt måltid i skolan utgör ett värdefullt inslag i de sjukdomsförebyggande och hälsobefordrande åtgärder, som nu glädjande nog alltmera börja utformas för våra barn.

Statens institut för folkhälsan understryker att man genom den moderna näringslärans framsteg de senaste årtiondena funnit, att det råder en skillnad mellan vad som kan kallas god hälsa i vanlig mening och fullgod. Institutet anför härom.

Det har i många fall, såväl då det gällt försök på djur som på människa, visat sig, att det »normala» hälsotillståndet kan påverkas genom förbättrad kost. Denna näringslärans utveckling har gjort det möjligt att i praktiken tillämpa forskningsresultaten i två riktningar. Å ena sidan är det möjligt att förebygga och bota bristsjukdomar, å den andra att påbygga och förbättra ett redan » normalt » hälsotillstånd. Kosten har sålunda såväl korrektiv som konstruktiv betydelse. I länder som vårt, där bristsjukdomar och undernäring endast äro undantag, kan huvudvikten läggas vid den sistnämnda verkan. Den invändning, som gjorts mot behovet av skolmåltider, att bristsjukdomar vore så sällsynta och att barnen tillväxa och utveckla sig tillfredsställande, tager icke hänsyn till måltidernas konstruktiva betydelse.

Det framgår otvetydigt av utredningen, att kostförhållandena för ett betydande antal skolbarn icke äro tillfredsställande. Styrelsen delar utredningens uppfattning, att det icke är försvarbart vare sig ur barnens eller skolans synpunkt, att landsbygdens skolbarn och åtminstone städernas resande skolbarn på grund av långa skolvägar skola behöva avstå från ett ordentligt mål mat under skolarbetsdagen. Det av utredningen sammanbragta materialet kan kompletteras med vissa siffror ur den näringsfysiologiska bearbetning av socialstyrelsens fortlöpande konsumtionsundersökningar, vilken utförts av institutet. Beskaffenheten av dagens första måltid hos de undersökta familjerna under första kvartalet 1940 framgår av omstående tabell.

I medeltal förekom gröt, välling eller lagad mat endast i en tredjedel av hushållen. En väl sammansatt skolmåltid skulle förvisso icke blott vara av förebyggande, men även av uppbyggande betydelse i ovan antydd mening.

Beskaffenheten av dagens första måltid 1940.

	Stockholm		Övriga större städer		Mindre städer		Samtliga	
	Antal fam.	%	Antal fam.	%	Antal fam.	%	Antal fam.	%
Kaffe eller te	15	22,8	63	43,7	74	36,0	152	36,6
Kaffe samt choklad till barnen	14	21,2	20	13,9	31	15,1	65	15,6
Choklad	7	10,6	22	15,3	27	13,1	56	13,4
Gröt eller välling	14	21,2	24	16,7	69	33,4	107	25,7
Lagad mat	16	24,2	15	10,4	5	2,4	36	8,7
	66	100,0	144	100,0	206	100,0	416	100,0

Olika uppfattningar om det näringshygieniska behovet av en utvidgad skolmåltidsverksamhet ha kommit till uttryck i vissa yttranden. Sälunda anser *förste provinsialläkaren i Östergötlands län*, att införande av allmänna skolmåltider icke är motiverat ur hälsovårdssynpunkt. *Förste provinsialläkaren i Kronobergs län* framhåller, att största delen av skolbarnen åtminstone på landsbygden äro väl nutrierade och ej förete några bristsjukdomar ej ens under den nyss genomgångna kristiden. De felaktigheter beträffande födans beskaffenhet, som påvisats, anser han mera bero på bristande upplysning eller god vilja att rätta sig efter läkarens råd än oförmåga att ordna födan på ett lämpligt sätt. *Förste provinsialläkaren i Örebro län* anser, att den näringsstandard, som numera råder i hemmen i allmänhet, är sådan, att skolmåltiden knappast längre annat än i mycket få undantagsfall kan anses vara behövlig för att komplettera ett i hemmen ur näringssynpunkt underhålligt kosthåll.

Förste provinsialläkaren i Kopparbergs län konstaterar, att befolkningsutredningen icke tycks ha verkställt någon fullständigt objektiv undersökning över vilken inverkan skolmåltiderna ha på barnen och yttrar:

Man kan nämligen inte utan vidare fastslå, att, om barnen få skolmåltider, detta kommer att befördra barnens hälsotillstånd samt deras allmänna utveckling. Skulle man emellertid vid rent objektiv undersökning se, att så är fallet, böra naturligtvis skolmåltider införas i största möjliga utsträckning.

Förste provinsialläkaren i Kalmar län anser däremot, att skolgången ofta kraftigt bidrager till att skärpa de näringshygieniska missförhållandena hos stora befolkningsgrupper framför allt genom de långa skolvägarna men även genom bristande folkupplysning i de näringshygieniska frågorna o. s. v. *Förste provinsialläkaren i Blekinge län* anser behovet så starkt, att skolbarnsbespisningen bör genomföras i landets alla kommuner, där skolor finnas.

Förste provinsialläkaren i Göteborgs och Bohus län anför följande.

Vid genomgående av betänkandet frapperas man av den vaga formuleringen av det medicinska behovet av skolbarnsbespisningar. Man tycker, att

utredningen här borde varit mera ingående. Man kan icke med inom landet rådande försörjningsläge vänta, att hos barnen finna en allmännare förekomst av påtagliga tecken på bristsjukdomar, och likväl kan en sådan kostförbättring, som skolbarnsbespisningarna innebära, vara väl motiverad med tanke bland annat på de rön, som vunnits rörande leverrytmens betydelse för kroppsfunktionen liksom för den psykiska prestationsförmågan. En undersökning på denna punkt hade förvisso varit värdefull.

En objektiv mätare på folkkostens kvalitet, som tyvärr icke vunnit beaktande av utredningsmännen, är otvivelaktigt förekomsten av tandröta. Det är en känd sak, att tandröta härjar fruktansvärt bland barnen från alla befolkningsskikt, och det är en allmänt godtagen uppfattning, att detta fenomen kan sättas i samband med civilisationskosten och framför allt tvenne egenskaper hos densamma, nämligen den ständigt ökade halten av socker och klisterartade mjölprodukter samt födans befriande från kliämnen och andra tuggningsbefordrande och salivavsöndringsstimulerande beståndsdelar.

Jag är av den åsikten, att skolmåltiderna skulle få sin allra största betydelse som ett medel i den förebyggande tandvårdens tjänst. Ur tandprofylaxsynpunkt skulle redan en måltid av oslofrukostens typ vara av betydelse, men ett rikligare mål av lagad mat efter en omväxlande matsedel är givetvis betydligt värdefullare.

Förste provinsialläkaren i Värmlands län refererar en utredning av år 1935 om cirka 22 000 värmländska skolbarns kostförhållanden och anför härom följande.

Undersökningen visade, att väl 37 procent av barnen förtärde *enbart* kaffe, med eller utan dopp, och cirka 27 procent lagad mat jämte kaffe, med eller utan dopp, före ankomsten till skolan. Beklämmande nog fingo icke mindre än cirka 46 procent av barnen sitt första lagade mål varm mat först efter hemkomst från skolan och 32 procent därjämte först efter eventuell slöjd-undervisning, sålunda vid sen tid på dagen.

Det är uppenbart, att dylika kostförhållanden äro hälsovådliga för många barn. Någon förbättring i skolbarns kostförhållanden har nog skett under de gångna 10 åren, men allvarliga missförhållanden finnas helt visst alltjämt i stor utsträckning. Ett huvudfel är, att njutningsmedlen kaffe eller choklad, med dopp, användas i stället för hälsosam mat. Många husmödrar ha felaktig uppfattning om näringsvärde och hälsovärde av kakao.

Under tjänsteförrättningar har jag av och till fått tillfälle att bese de matsäckar barnen medföra. De äro ofta från näringsfysiologisk synpunkt minder-
värdiga. En viss förbättring kan dock märkas under senare år.

Frågan om förbättrat kosthåll för skolbarn löses icke i sin helhet genom skolmåltider, men en avsevärd förbättring för barnen och därigenom för folkhälsan i stort vinnes genom lämpliga dylika.

1940 års skolutredning, som med tillfredsställelse hälsar tanken på en omfattande utvidgning av skolbespisningsverksamheten, ifrågasätter om icke de speciella näringsfysiologiska synpunkterna spelat en alltför dominerande roll i utredningens betänkande. Skolutredningen anser även, att de hittills verkställda utredningarna angående näringsförhållandena i vårt land ha visat, att hemmens förmåga att giva barnen lämplig kost i stort sett är tillfredsställande. Skolutredningen hänvisar även till att *svenska barnläkarförbun-*

det i skrivelse av den 25 oktober 1945 till ordföranden i 1941 års befolkningsutredning gjort gällande, att näringsstandarden bland svenska skolbarn icke skulle ge den ringaste anledning till oro, samt att skolutredningens expert, skolöverläkaren U. Hjärne, framhållit, att man icke allt för starkt bör betona näringsfysiologiska eller hygieniska argument för de mycket omfattande åtgärder befolkningsutredningen föreslår, eftersom näringsförhållandena i Sverige förbättrats sedan 1930-talet och hälsotillståndet bland barnen i skolåldern sedan länge befinner sig i en oavbruten förbättring.

Svenska läkarsällskapet anför liknande synpunkter men understryker även kraftigt behovet av en betydande ökning utöver den nuvarande omfattningen av skolmåltiderna för rikets skolbarn. Läkarsällskapet anför sålunda:

Sällskapet konstaterar med tillfredsställelse att genom det framlagda förslaget ett av landets barnläkare och skolläkare sedan länge framfört önskemål synes kunna uppfyllas. Sedan länge tillbaka ha nämligen barnläkare och skolläkare dagligen kommit i kontakt med skolbarn, vilkas uppfödningförhållanden icke varit tillfredsställande. Detta har gällt lärjungar i alla skolformer. Olägenheterna ha bottnat däri, att lärjungarna i regel vistas i skolan under den tid familjen i övrigt intager sitt förmiddagsmål. Flera orsaker ha bidragit till att lärjungarna icke ha kunnat delta i familjens måltid:

1 a) Skolans frukostrast är i regel förlagd tidigare än hemmens förmiddagsmåltid, åtminstone i städerna.

1 b) Frukostrasten är ofta alltför kort särskilt som skolvägen ofta är för lång.

2) I storstäderna tillkommer alltmer det förhållandet att barnens båda föräldrar arbeta utom hemmet och intaga sitt förmiddagsmål på arbetsplatsen eller i dess närhet. Ingen finns då hemma, som kan ordna och övervaka barnens måltid.

3) Slutligen finnes ett antal hem, där föräldrarna av ekonomiskt nödläge, sjukdom eller okunnighet icke kunna ge barnen den föda de behöva.

Sällskapet finner med tillfredsställelse, att befolkningsutredningen beaktat att dessa problem gälla för lärjungar i samtliga skolformer. De långa skolvägarnas problem gälla nämligen även i hög grad för lärjungar i realskolan och gymnasier. Dessa elever ha en arbetsbörda i skolan som är avsevärt tyngre än i folkskolorna. Därtill befinna de sig till största delen i pubertets-tiden med dess starka tillväxt, där näringsbehovet är i det närmaste lika stort som hos fullvuxna.

Genom undersökningar har klarlagts, att ett stort antal skolelever intaga dagens första och enda måltid av lagad mat först efter skolarbetets avslutande, i många fall först som kvällsmåltid. Denna matordning kan naturligtvis i många fall ge en föda av tillfredsställande mängd och art, såvida de olika måltiderna äro rikliga och komma med lämpliga mellanrum. Men så är ej alltid förhållandet. Den första måltiden består ofta av kaffe med dopp, dagens andra måltid blir matsäcksmålet i skolan, den tredje blir en ofta själv-serverad sådan av mjölk och några från de vuxnas förmiddagsmål överblivna rester och först på kvällen serveras lagad mat.

Den mat barnen få på morgonen och förmiddagen är ej tillräcklig. Genom hungern uppstå trötthet, huvudvärk och minskade möjligheter att tillgoda göra sig undervisningen.

Sveriges läkarförbund är av den uppfattningen, att den av befolkningsutredningen föreslagna utvidgningen icke bör komma till genomförande. Förbundet grundar sin uppfattning främst på det förhållandet, att bärande skäl ur medicinsk synpunkt för en sådan utvidgning icke kunna framdragas.

Svenska skolläkareföreningen uttalar, att skolbarnsbespisning redan i den form den hittills förekommit i vårt land visat sig vara en viktig tillgång i det skolhygieniska arbetet och att den förtjänar att utvidgas betydligt. Kvantitativ näringsbrist förekommer visserligen icke i allmänhet hos svenska barn, men i lindrig grad torde den förefinnas på sina håll och kvalitativa brister äro fortfarande trots all upplysning och propaganda relativt vanliga. *Svenska provinsialläkarföreningen*, som har samma uppfattning, anför bland annat följande.

Skolbarnsbespisningens omfattning i vårt land är, som utredningen visat, alltför ringa och formerna för densamma i stor utsträckning icke tillfredsställande. Den från hemmen medförda matsäcken är ofta olämpligt sammansatt och i alltför stor utsträckning har på grund av lokala förhållanden matordningen i skolorna måst lägga huvudvikten vid lätt tillredda rätter såsom mjöl- och grynätter, chokladsoppa etc., som icke kan anses vara en kvalitativt fullgod kost. I de högre skolorna ha nog förhållandena i detta hänseende varit ännu sämre än i folkskolorna. Behovet av en starkt utvidgad skolbarnsbespisningsverksamhet får därför anses vara fastställd.

De *kommuner*, som redan anordnat skolmåltider, ha i sina yttranden ofta betygat, att dessa haft stor betydelse för barnen och ett gynnsamt inflytande på barnens allmänna kondition och skolarbetet samt att föräldrarna i allt högre grad kommit att uppskatta dem.

Befolkningsutredningens förslag, att statsbidragsberättigade skolmåltider nu även böra införas i de s. k. högre skolorna, har tillstyrkts av *samtliga myndigheter och organisationer*, som yttrat sig i denna fråga. De *hörda rektorerna vid de statliga läroanstalterna* samt *styrelserna för de högre kommunala skolorna* ha även nästan samtliga biträtt utredningens förslag på denna punkt. I allmänhet har härvid betonats, att de högre skolornas elever i stor utsträckning tillhöra andra kommuner och ha långa, dagliga resor med mycket otillfredsställande måltidsförhållanden. De ha därför lika stort behov som folkskolans elever av skolmåltider, ordnade genom skolans försorg. Därjämte betonas, att de högre skolorna principiellt böra vara likställda med folkskolan, då det gäller de socialpedagogiska anordningarna.

Beträffande vilka högre skolor, som böra tillerkännas rätt till statsbidrag för skolmåltider, ha vissa erinringar gjorts av *socialstyrelsen*, *Stockholms stadsfullmäktige*, som återger yttrande från stadens lärlings- och yrkesskolstyrelse, *Göteborgs stadsfullmäktige*, som instämmer i ett yttrande från styrelsen för stadens skolor för yrkesundervisning samt *landsorganisationen*, vilka

hemställt om att även yrkesskolorna måtte inbegripas i de undervisningsanstalter, som med avseende på skolmåltider skulle bliva statsbidragsberättigade enligt befolkningsutredningens huvudförslag.

Socialstyrelsen anför sålunda följande.

Befolkningsutredningen synes i författningsförslaget bland statsbidragsberättigade högre skolor ej ha medtagit yrkesskolor. Dessa skulle sålunda endast efter prövning av Kungl. Maj:t i varje särskilt fall kunna komma i åtnjutande av statsbidrag. Då skolor för yrkesundervisning utgöra påbyggnader på folkskolan och alltså torde vara hänförliga till högre skolor, anser socialstyrelsen, att jämväl yrkesskolor med dagundervisning skola medräknas i den grupp av högre skolor, där statsbidrag kommer att utgå.

Landsorganisationen finner det icke motiverat, att utesluta elever med heldagsundervisning vid centrala verkstadsskolor och statsunderstödda kommunala undervisningsanstalter inklusive verkstadsskolor för viss arbetslös ungdom från den planerade skolbespisningsverksamheten och föreslår, att statsbidrag jämväl måtte utgå för anordnande av skolmåltider vid kommunala yrkesskolor.

Stockholms stads lärlings- och yrkesskolstyrelse framhåller, att det finnes ett starkt behov av skolmåltider först och främst i skolorna med heldagsundervisning, av vilka de flesta äro s. k. verkstadsskolor. Men även vissa aftonskolor, där eleverna i mycket stor utsträckning icke alls bli i tillfälle att intaga måltid i hemmet före kvällskursens början, ha behov av måltider genom skolornas försorg. *Stockholms stads kammarkontor* instämmer i huvudsak i lärlings- och yrkesskolstyrelsens yrkande men anser det mer tveksamt om aftonskolornas elever under 21 år böra obligatoriskt bli delaktiga av de av det allmänna helt bekostade skolmåltiderna.

Styrelsen för Göteborgs skolor för yrkesundervisning poängterar starkt, att yrkesskolornas elever i särskild grad äro beroende av skolmåltider och anför härom följande.

Klientelet kommer i mycket stor utsträckning från mindre bemedlade familjer, där barnens möjligheter att erhålla yrkesutbildning just är beroende av de statliga och kommunala bidragen. Undervisningen i verkstadsskolorna pågår under 45 av årets veckor med den dagliga undervisningen förlagd mellan kl. 8—17. Den långa arbetsdagen gör det särskilt angeläget med skolmåltider för dessa ungdomar, som i regel äro 15—18 år och sysselsättas med kroppsarbete. På varje plats finnes i regel endast en skola, och även om denna i städerna förlägges centralt, få de flesta eleverna en lång skolväg, om därmed förstås att de ej hinna hem under middagsrasten.

Departementschefen.

Skolbarnsbespisningen har ursprungligen tillkommit genom åtgärder från enskilda sammanslutningars sida i syfte att avhjälpa de svåraste näringsbristerna för de ekonomiskt sämst ställda folkskolebarnen. Sedermera har på

grund av stegringen av det allmänna välståndet samt ökad upplysning förhållandena i nämnda hänseende avsevärt förbättrats. Alltjämt står dock kvar, att skolbarnsbespisning även med hänsyn till skolbarnens näringsförhållanden icke blott behöver bibehållas utan avsevärt utbyggas. Till detta behov inverkar icke minst, att en väsentlig del av skolornas elever i avsaknad av skolmåltid får sitt första mål lagad mat först långt fram på eftermiddagen eller kvällen.

Enligt min mening är en utbyggnad av skolbarnsbespisningen dock i ännu högre grad motiverad av andra skäl. Härvid tänker jag främst på att skolan numera tager hand om sina elever på ett mera allsidigt sätt än tidigare. Skolans uppgift anses icke längre vara att enbart meddela kunskaper. Den skall söka utveckla eleverna allsidigt såväl andligt som kroppsligt. Den fysiska omvårdnaden har under senare tid bland annat tagit sig uttryck i införande av särskilda friluftsdagar. Enligt min mening böra skolmåltiderna på ett naturligt sätt ansluta sig till skolans övriga socialpedagogiska åtgärder.

I detta sammanhang vill jag erinra om att det också föreligger ett otvetydigt samband mellan barnens hälsotillstånd och deras förmåga att inhämta kunskaper. Även ur rent pedagogiska synpunkter ha därför strävandena att stärka barnens fysik sin givna betydelse. Särskilt bör uppmärksammas den av statens institut för folkhälsan hävdade uppfattningen, att skolmåltiderna måste anses ha en *konstruktiv* betydelse för barnens hälsa.

Under det senaste decenniet har problemet om gemensamma måltidstimmar ofta varit under debatt. Ännu ha icke några effektiva åtgärder i syfte att minska husmödrarnas dubbelarbete kommit till stånd. Det synes också tvivelaktigt, huruvida det är möjligt att i nämnda hänseende komma fram till en väsentligt bättre ordning. En allmän skolbarnsbespisning skulle för skolans del lösa detta problem. Skolbarnen komme icke längre att orsaka husmödrarna arbete och besvär med tillagande av ett särskilt frukostmål. Detta skulle icke blott få stor betydelse för redan hårt arbetstyngda husmödrar, vare sig de ha förvärvsarbete utom hemmet eller på grund av stor familj och andra förhållanden ha en tyngande arbetsbörda i hemmet; det skulle därtill giva många husmödrar möjlighet att deltaga i förvärvsarbete under några timmar av dagen. Med den brist på kvinnlig arbetskraft, som nu finnes och som sannolikt kommer att ytterligare öka, bör betydelsen härav icke underskattas.

Icke minst är en av samhället finansierad barnbespisning av stor betydelse för strävandena att utjämna kostnaderna för barnens vård och fostran. En kostnadsfri skolmåltid är för det allmänna ett relativt billigt sätt att understödja barnfamiljerna, men betyder dock för dessa en effektiv hjälp.

Jag finner alltså i likhet med befolkningsutredningen och praktiskt taget samtliga hörda myndigheter och sammanslutningar, att en väsentlig utbyggnad av den nuvarande skolbarnsbespisningen i folkskolan är påkallad. En

sådan utbyggnad torde icke kunna ske utan ett avsevärt ökat stöd från statens sida.

Befolkningsutredningens förslag om en utsträckning av de statsbidragsberättigande skolmåltiderna även till de s. k. högre skolorna finner jag välbetänt och ansluter mig i princip till detsamma. I likhet med bland andra socialstyrelsen och landsorganisationen anser jag, att även yrkesskolor med heldagsundervisning böra tillerkännas statsbidrag för anordnande av skolmåltider. Jag återkommer i det följande till dessa frågor.

IV. Principfrågor kring skolmåltiderna.

1. Öppna för alla eller endast för vissa?

Befolkningsutredningen.

Utredningen konstaterar, att, när statsbidrag till skolbarnsbespisning år 1937 för första gången beslutades, i statsbidragskungörelsen stadfästes principen, att skolmåltiden borde göras tillgänglig för alla barn oavsett föräldrarnas ekonomiska villkor. Genom en år 1942 företagen ändring i statsbidragsbestämmelserna möjliggjordes dock en individuell behovsprövning inom varje skoldistrikt. I den nu gällande författningen har utsagts, att bespisningen *i första hand* skall stå öppen för vissa särskilt behövande barnkategorier, vilka närmare angivas. Befolkningsutredningen framhåller, att motivet för den då införda behovsprövningen torde ha varit, att det med hänsyn till kristidens befarade allvarliga inverkningar på barnen ansågs nödvändigt, att de tillgängliga anslagen i första hand disponerades så, att de mest trängande behoven blevo tillgodosedda.

Befolkningsutredningen redovisar de olika uppfattningar, som i regel bruka föras fram angående omfattningen av skolmåltidsverksamheten. Utredningen erinrar sålunda, att stundom den åsikten framskymtar, att behovet av skolmåltider är så stort och viktigt, att problemet lämpligast bör lösas på så sätt, att skolmåltiderna göras *obligatoriska* för alla barn. Gentemot denna uppfattning står enligt utredningens mening en annan, enligt vilken skolbarnsbespisningen visserligen är en i och för sig viktig social angelägenhet men dock endast är att betrakta som en nödfallsutväg. Endast de barn, som av klart påvisbara medicinska, ekonomiska eller sociala skäl äro *i uppenbart behov* av bespisning, böra enligt denna uppfattning få deltaga, och samhällets strävan bör därför vara att *så få* barn som möjligt deltaga i skolmåltiderna.

Befolkningsutredningen kritiserar tanken på obligatoriska skolmåltider för barnen. Då det för många familjer ter sig naturligt, att barnen äta hemma under frukostrasten, kan det icke vara lämpligt att söka tvinga barnen att

använda sig av en förmån, som de kanske icke önska komma i åtnjutande av. Men utredningen anser heller icke att skolmåltiderna enbart skola begränsas till de barnkategorier, vilka läkare och socialvårdsorgan anse lämpliga för skolans ingripande. Utredningen anför härom följande.

Befolkningsutredningen har i det föregående framfört en rad skäl, som tala för en väsentlig utbyggnad av skolmåltidsverksamheten, och kan därför icke finna, att skolmåltiderna skola som hittills företrädesvis eller uteslutande reserveras för dem, som de olika folkskolestyrelserna — ofta efter skiftande grunder — anse ha behov därav. Enligt utredningens mening är behovet av skolmåltider så stort, att det motiverar en kraftig utbyggnad av skolmåltiderna med syfte att ställa dem till barnens och hemmens förfogande i önskad utsträckning.

Detta innebär icke, att befolkningsutredningen anser det i och för sig vara ett trängande önskemål, att så många barn som möjligt deltaga i skolmåltiderna. För utredningen har det endast framstått som nödvändigt, att måltiderna göras tillgängliga för alla, som så önska. Man kan därför icke ange hur stor del av landets skolbarn, som i framtiden kan komma att deltaga i skolmåltiderna efter dessas utbyggnad i landets olika delar. Det har hittills visat sig, att barnens deltagande i hög grad varit beroende av det sätt, varpå bespisningen varit anordnad. Skolmåltiderna ha sålunda mångenstädes propagerat för sig själva.

Stundom anföres, att skolornas tekniska resurser — lokaler, personal etc. — icke räcka till för att möjliggöra skolmåltider öppna för alla. Frånsett att befolkningsutredningen anser det självfallet, att man måste räkna med en utbyggnadsperiod, varunder dylika svårigheter få söka lösas successivt, har det emellertid visat sig, att svårigheterna icke äro särdeles stora, där intresse för saken förelegat och där man verkligen givit sig i kast med problemen. Sålunda må framhållas, att det trots stora lokala svårigheter visat sig möjligt att ordna så, att närmare 90 procent av skolbarnen i Medelpad för närvarande kunna få deltaga i skolmåltiderna. Från en av kommunerna i Stockholms län — Nacka — rapporteras ett nära 95-procentigt deltagande. I de större skolorna i städerna äro visserligen lokalförhållandena för närvarande ofta icke sådana, att de möjliggöra en bespisning av liknande omfattning. Det är dock troligt, att skolmåltiderna i städerna icke komma att få samma anslutning som t. ex. på landsbygden. Vid den skolbarnsbespisning, som på 1930-talet anordnades i Oslo efter principerna öppen och avgiftsfri för alla barn, visade det sig sålunda, att knappt 50 procent av barnen deltaga.

Utredningen har även ansett det av värde att efterhöra folkskolinspektörernas synpunkter på denna fråga. I utredningens cirkulärskrivelse till folkskolinspektörerna i september 1944 riktades därför följande fråga till dem:

»Skall skolbarnsbespisningen stå öppen för alla, som så önska, eller företrädesvis reserveras för de barn, som anses ha behov därav?»

Av statens 52 folkskolinspektörer ha 43 uttalat sig för principen, att skolmåltiderna skola stå öppna för alla, ehuru några gjort gällande, att, därest tekniska och finansiella svårigheter lägga hinder i vägen, bespisningen i första hand bör reserveras för vissa behövande barn. 9 inspektörer ha mer eller mindre deciderat uttalat sig för principen, att måltiderna enbart böra vara tillgängliga för vissa barn.

På grundval av detta enquêtematerial förordar därför utredningen, att skolmåltider med statsbidrag inom folkskolan hädanefter böra stå öppna för alla barn, vars föräldrar önska, att barnen skola få deltaga i dem. Utredningen anför härom följande.

Detta betyder icke, att en skola för att erhålla statsbidrag måste ha alla barn med i bespisningen. Deltagande i måltiderna bör vara fullt frivilligt, men barnen och familjerna böra veta, att samhället ställer skolmåltider till förfogande för dem, som så önska. Anordnandet av skolmåltider förutsättes som hittills skola ske på kommunalt initiativ.

Befolkningsutredningen framhåller dock, att det under en tid framåt kan bli nödvändigt att göra avsteg från denna grundprincip om för alla tillgängliga skolmåltider, eftersom de tekniska resurserna — främst lokaler — ofta icke kunna räcka till för att bespisa samtliga som önska deltaga i skolmåltiderna. Utredningen anser, att detta bör var tillåtet under en övergångstid av förslagsvis 5 år. Under denna övergångstid böra skolmåltiderna företrädesvis reserveras för samma barnkategorier som enligt § 6 i nu gällande kungörelse, nämligen för

- a) barn med lång skolväg,
- b) klena eller sjuka barn,
- c) barn från hem med svag ekonomisk ställning,
- d) barn, vilka eljest icke kunna under frukostrasten erhålla en ur närings-synpunkt fullgod måltid i sina hem.

Meningen är, enligt vad utredningen framhåller, att skolstyrelserna under denna tid skola stimuleras att söka bemästra de tekniska svårigheterna, var-efter skolmåltiderna böra öppnas även för de barn, som tidigare icke kunnat mottagas.

Beträffande de högre skolorna anför utredningen, att det föreligger ett starkt behov av skolmåltider och utredningen anser även att de stats-understödda skolmåltiderna i dessa skolor böra stå öppna för alla elever, som så önska, så snart förhållandena medge. Härom anför utredningen följande.

Det har emellertid från skilda håll invänts, att de praktiska svårigheterna skulle vara särskilt stora, när det gäller anordnandet av skolmåltider för de högre skolornas elever. Många av dessa skolor utgöras av mycket stora skolenheter med ett betydande antal elever och deras lokala resurser för socialpedagogiska anordningar äro ofta ännu blygsammare än de, som äro tillgängliga för folkskolorna. Utredningen är visserligen icke helt övertygad om dessa invändningars bärkraft men måste å andra sidan konstatera, att erfarenheterna från en skolmåltidsverksamhet, tillgänglig för ett mera betydande antal av de högre skolornas elever, äro mycket små och av sent datum, medan man beträffande folkskolorna kan bygga på erfarenheter sedan flera decennier. Det kan under sådana förhållanden vara lämpligt, att införandet av skolmåltider öppna för alla elever föregås av en försöksverksamhet, som då närmast bör avse att täcka de behov, som från alla håll erkännas vara särskilt angelägna. Under denna försöksverksamhet torde rätten att deltaga i skolmåltiderna kunna begränsas till vissa kategorier, men givetvis böra de lokala myn-

digheterna uppmuntras att i så stor utsträckning som möjligt öppna skolmåltiderna för alla elever, som önska delta. Enligt utredningens mening böra i varje fall följande elevkategorier inom de högre skolorna få rätt att delta i skolmåltiden:

- a) elever med lång skolväg,
- b) klena eller sjuka elever,
- c) elever, vilka äro helt befriade från terminsavgift eller ha nedsatt sådan,
- d) elever, vilka eljest icke kunna under frukostrasten erhålla en ur närings-synpunkt fullgod måltid i sina hem.

Enligt till betänkandet fogat författningsförslag angående statsbidrag till anordnande av elevbespisning skulle försöksverksamhetens längd bli beroende av Kungl. Maj:ts beslut.

Remissyttranden.

Befolkningsutredningens principiella uppfattning, att skolmåltiderna, så snart de lokala och tekniska resurserna medgiva, böra göras tillgängliga för alla, som så önska, delas av det övervägande antalet hörda myndigheter och organisationer. Utredningens förslag i denna del tillstyrkes sålunda av skolöverstyrelsen med instämmande av 46 av folkskolinspektörerna, samtliga folkskolans lärarorganisationer samt det övervägande flertalet av de högre skolorna, vidare av socialstyrelsen, medicinalstyrelsen, statskontoret, statens institut för folkhälsan, statens arbetsmarknadskommissions sakkunniga i frågor rörande kvinnlig arbetskraft, överståthållarämbetet och flertalet länsstyrelser, majoriteten av de hörda kommunerna, 1940 års skolutredning, socialvårdskommittén, Norrlandskommittén, svenska stadsförbundet, svenska landskommunernas förbund, Sveriges läkarförbund, svenska skolläkarföreningen, svenska läkarsällskapet, landsorganisationen m. fl.

Tillstyrkandet har i regel icke motiverats närmare. Endast i några få yttranden har så skett.

Socialstyrelsen anför följande.

Befolkningsutredningens förslag, att skolmåltiderna i princip skola vara tillgängliga för alla barn, vars föräldrar önska, att barnen skola få delta i dem, finner socialstyrelsen sig böra tillstyrka. Ur näringsfysiologisk synpunkt föreligger enligt styrelsens uppfattning ett behov av skolmåltider framför allt därför att bland stora delar av landets barnfamiljer, såväl i stad som på landet, näringsstandarden icke är sådan, att den garanterar barnen en riktigt sammansatt kost. Ett starkt skäl att acceptera principen om en skolmåltid, öppen för alla barn, är nödvändigheten av att så många barn som möjligt tillförsäkras en näringsfysiologiskt riktigt sammansatt föda. — Husmödrarnas arbetsbördan kommer att lättas i samma mån som de icke behöva tillaga så talrika frukostmål som hitintills många gånger varit fallet i familjer med många barn, som ofta ha olika frukosttider.

Statens arbetsmarknadskommissions sakkunniga i frågor rörande kvinnlig arbetskraft anför följande.

Sakkunniga vilja för sin del framhålla vissa speciella brister, som äro för-
enade med att begränsa skolmåltiderna till vissa kategorier barn. Skolmål-
tiderna fylla ett behov icke endast såtillvida, att barn med lång skolväg,
klen eller sjuka barn eller barn från hem med svag ekonomi på detta sätt
få en lämplig och ur näringssynpunkt fullgod måltid. Även andra omständig-
heter kunna utgöra fullgoda skäl för att barn skola komma i åtnjutande av
skolmåltiderna. Om en gemensam familjemåltid med tillräckligt lång rast kan
åstadkommas, är en sådan givetvis av stort värde, men däremot är en måltid
i skolan att föredraga, om barnen äro jäktade av kort frukostrast, en skolväg,
som om än icke mycket lång dock är relativt lång, repetitioner av läxor eller
dylikt. Om modern exempelvis på grund av sjukdom eller barnsbörd icke kan
ombesörja mathållningen, skulle det otvivelaktigt innebära en stor lättnad,
om hennes barn finge ett lagat mål mat i skolan. Det framstår som särskilt
önskvärt, att barn till utom hemmet förvärvsarbetande mödrar få en ur nä-
ringssynpunkt fullgod måltid i skolan och viss tillsyn under lunchrasten. I
vissa fall kan även brist på huslig arbetskraft motivera, att barn från hem,
som annars själva skulle ombesörja barnens frukostmål, finge detta mål i
skolan. Det kan å andra sidan tänkas, att huslig arbetskraft kunde friställas
genom ett mera allmänt införande av skolmåltiderna. Genom att mödrarna
på detta sätt bli mindre bundna av barnens måltider, kunna många av dem
få möjlighet att åtaga sig tillfälligt arbete eller korttidsarbete av olika slag,
bland annat som hemassistenter i andras hem. Den begränsade tillgången på
huslig arbetskraft utgör sålunda enligt sakkunnigas mening en faktor, som
ytterligare markerar lämpligheten av att skolmåltiderna göras tillgängliga
för alla.

1940 års skolutredning framhåller.

Befolkningsutredningen har vid sina beräkningar utgått från att samtliga
lärjungar skulle efter övergångs- respektive försökstidens slut delta i skol-
måltiderna, men betecknar det dock som osannolikt, att samtliga lärjungar
skulle önska delta. Några hållpunkter för beräkningen av det sannolika
antalet deltagare ha icke kunnat angivas.

Enligt skolutredningens mening komma förhållandena att ställa sig myc-
ket olika i olika kommuner. I rena landsbygdskommuner med långa skolvägar
torde man i allmänhet kunna räkna med behov av och önskemål om skol-
måltider för ett jämförelsevis stort antal lärjungar. I tätorter föreligga helt
andra förhållanden. Där kan man enligt skolutredningens mening icke behöva
räkna med att ett förhållandevis lika stort antal lärjungar önskar delta. Sär-
skilt för dessa senare kommuner gäller, att, om en ekonomiskt hållbar och
tekniskt genomförbar lösning skall kunna vinnas, kommunerna måste kunna
planera med utgångspunkt från ett begränsat deltagarantal.

Frågan är då, vilka lärjungar som anses böra få delta i skolmåltiderna.
Säkrast skulle tydligen urvalet ske, om en allsidig behovsprövning kunde ge-
nomföras. En dylik åtgärd möter emellertid stora svårigheter, främst den, att
en behovsprövning måste taga noggrann hänsyn till även andra omständig-
heter än de ekonomiska. Förhållandena i detta hänseende äro olika i olika
delar av landet: på vissa orter skulle en prövning av de individuella behoven
visserligen kunna verkställas utan allt för stora olägenheter. Men det är
givetvis nödvändigt att i en dylik angelägenhet följa enhetliga principer,
och man måste alltså taga avgörande hänsyn till de orter, där behovspröv-
ningen av praktiska skäl ej lämpligen kan genomföras. Under sådana omstän-

digheter synes man böra överlåta åt hemmen att avgöra, om barnen skola deltaga i skolmåltiderna, vilka alltså skulle göras tillgängliga för alla.

De remissinstanser, som icke kunnat biträda utredningens princip om skolmåltider, öppna för alla, ha i regel ansett, att den nuvarande behovsprövningen bör bibehållas. *Länsstyrelsen i Södermanlands län* anför sålunda följande.

Det mål, som med förslaget bör eftersträvas, är enligt länsstyrelsens förmenande framför allt att barn, som av någon anledning äro i behov av skolmåltid, skola erhålla sådan. Att som ett självständigt mål för reformen uppställa att på denna väg vinna en utjämning av merkostnaderna för familjer med barn, synes leda till kostnader för stat och kommun som äro onödigt betungande i förhållande till vad som i detta avseende vinnes. Länsstyrelsen anser alltså, att måltiderna icke såsom utredningen föreslår böra stå öppna för alla som så önska, utan att de böra förbehållas barn med lång skolväg, kläna eller sjuka barn, samt barn vilka eljest av ekonomiska skäl eller av annan anledning icke kunna under frukostrasten erhålla en ur näringssynpunkt fullgod måltid i hemmet. Vid prövningen enligt ovan angivna grunder böra liksom hittills av skolöverstyrelsen meddelade anvisningar och råd tjäna till ledning.

Länsstyrelsen i Kristianstads län anser, att befolkningsutredningen icke visat några bärande skäl varför man i fortsättningen skulle övergiva den behovsprövning, som för närvarande tillämpas och vars värde bland annat såsom kostnadsregulator enligt länsstyrelsens uppfattning icke torde kunna bestridas av någon. Även *länsstyrelsen i Hallands län* anser, att de nuvarande bestämmelserna tills vidare böra bibehållas i avvaktan på den senast föreslagna skolreformen med den centralisering av skolväsendet, som därav torde komma att föranledas.

Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet anser, att om utredningens förslag skulle bifallas detta torde medföra att en mycket stor procent av skolungdomen skulle komma att begagna sig av bispisningen. Detta skulle i de större skolorna leda till att verksamheten härigenom lätt skulle komma att få karaktären av massutspisning med risk för kvalitetsförsämring i flera avseenden. En viss begränsning i tillströmningen bör därför eftersträvas och förbundet förordar med hänsyn härtill, att skolmåltiderna — i varje fall tills vidare — endast skola stå öppna för barn med lång skolväg, kläna eller sjuka barn samt barn, vilka eljest på grund av svag ekonomi i hemmet eller av annan anledning icke under frukostrasten kunna erhålla en ur näringssynpunkt fullgod måltid i sina hem.

I några yttranden från *kommuner i Kronobergs och Värmlands län* ha yrkanden på att skolmåltiderna böra göras obligatoriska för barnen framställts. *Svenska skolläkarföreningen* har även ansett det vara en principiellt betydelsefull om än sällan tillämplig tillgång, att skolläkaren — då föräldrar icke kunna bereda sina barn en sund måltid under skoldagen och icke förstå detta — kunde äga rätt att *älägga* sådant barn att deltaga i skolmål-

tid. Detta borde enligt föreningens uppfattning givetvis endast förekomma i medicinskt uppenbara fall och ordinationen endast utfärdas för exempelvis 1 termin i sänder.

Utredningens uppfattning att anordnandet av skolmåltider som hittills bör ske på kommunalt initiativ har icke föranlett erinringar mer än i några få yttranden, där krav framställts på att kommunerna skola åläggas att anordna skolmåltider. *Förste provinsialläkaren i Blekinge län* anför sålunda följande.

Jag anser det vara påtagligt, att kommunernas hittills visade intresse för skolbarnsbespisning varit mycket litet med undantag för de nordligaste länen. Jag hyser starka tvivelsmål om huruvida det nu svaga intresset genom de föreslagna statsbidragen komma att stimuleras i önskvärd grad — d. v. s. så starkt att landets samtliga kommuner komma att anordna skolbarnsbespisning. Det är dock väl detta, som avses med hela utredningen och som framstår klart i det sjunde kapitlet. Men något sådant kommer näppeligen att bli fallet på annat sätt än att bespisningen blir en kommunernas skyldighet — likaväl, som det är alla barns skyldighet att gå i skolan och kommunernas skyldighet att tillhandahålla lokaler och lärare.

Länsstyrelsen i Malmöhus län anför.

Utredningens förslag innebär, att skolmåltiderna skola anordnas på kommunernas eget initiativ och att kommunerna skola stimuleras härtil genom jämförelsevis frikostiga statsbidrag. Någon skyldighet för kommunerna att anordna skolmåltider skulle sålunda icke införas. Länsstyrelsen kan icke underlåta att framhålla, att härigenom barnfamiljer, som nu leva under likartade förhållanden i skilda kommuner, skulle kunna få sin inbördes ekonomiska situation högst förändrad. En familj med exempelvis fyra barn i skolåldern skulle i en kommun, där skolbarnsbespisning beslutats, genom dessa måltider komma i åtnjutande av en förmån, som av utredningen uppskattats till ett värde av omkring 400 kronor, medan en liknande familj i en kommun, där sådan bespisning icke beslutats, bleve utan denna förmån. Att på detta sätt barnfamiljer i vissa kommuner komma i åtnjutande av en dylik betydande förmån, som icke kommer barnfamiljer i andra kommuner till del, anser länsstyrelsen vara i hög grad otillfredsställande och ägnat att skapa missnöje. Denna olikhet blir säkerligen av ganska stor praktisk betydelse, eftersom man kan räkna med att åtminstone till en början många kommuner komma att draga sig för att frivilligt anordna skolmåltider med hänsyn till de besvär och utgifter, dessa ofrånkomligen medföra. Detta torde framförallt bliva förhållandet ifråga om sådana kommuner, där huvudparten av familjerna befinner sig i relativt goda ekonomiska förhållanden. Men just den omständigheten att i dylika kommuner skillnaden mellan de fattigas och de bättre situerades ekonomiska standard ofta är betydande kommer att göra uteblivandet av förmånen av fria skolmåltider särskilt kännbar.

Dessa erinringar synas länsstyrelsen böra föranleda till övervägande, huruvida det icke bör stadgas skyldighet för kommunerna att anordna skolbespisning. Länsstyrelsen förstår väl, att en sådan bestämmelse kan vara ägnad att medföra starkt motstånd mot förslaget om skolmåltiderna. Därest emellertid ikraftträdandet av bestämmelsen uppskjutes tillräckligt lång tid och

möjlighet skapas att även efter ikraftträdandet erhålla dispens från skyldigheten, torde förslagets genomförande icke behöva äventyras.

Liknande synpunkter anföras av *länsstyrelsen i Älvsborgs län*. Även i några yttranden från *kommuner i olika län* ha liknande tankegångar anförts.

Med hänsyn till omöjligheten att omedelbart överallt realisera befolkningsutredningens förslag om skolmåltider tillgängliga för alla har utredningens förslag om en *ö v e r g å n g s t i d*, under vilken måltiderna företrädesvis skola reserveras för de mest behövande barnkategorierna inom folkskolan, rönt ett gynnsamt mottagande från de hörda myndigheternas och organisationernas sida. I flertalet yttranden — särskilt i kommunernas — har emellertid betonats, att den föreslagna övergångstiden på 5 år är alltför kort.

Skolöverstyrelsen anför härom följande.

Emellertid måste införandet av en så omfattande verksamhet, som det här synes bli fråga om, till en början möta stora tekniska svårigheter. Anskaffande av lämpliga bespisningslokaler och tillräckligt kvalificerad arbetskraft synes utgöra de största svårigheterna. Överstyrelsen är därför ense med utredningen om att verksamheten till en början på lämpligt sätt måste begränsas, dels så att de statsbidragsberättigade måltiderna i första hand reserveras för de barn, som av olika skäl kunna anses vara särskilt i behov av desamma, dels ock så att måltider av enklare beskaffenhet kunna serveras utan att hinder för erhållande av statsbidrag föreligger. Överstyrelsen vill emellertid i likhet med många av folkskolinspektörerna ifrågasätta, om icke den av utredningen föreslagna övergångstiden — 5 år — under vilken tid verksamheten skall utbyggas att omfatta alla barn vid rikets samtliga skolor, måste anses väl kort.

Av de 11 *folkskolinspektörer*, som yttrat sig i denna fråga, ha samtliga föreslagit en längre övergångstid. *Sveriges överläraresförbund* anser, att övergångstiden bör utsträckas att omfatta minst 10 år.

Länsstyrelsen i Södermanlands län förordar en betydligt utvidgad övergångstid, förslagsvis 10 eller 15 år. *Länsstyrelsen i Östergötlands län* anser, att övergångstiden inom folkskolan icke bör fastläsas utan bli beroende av Kungl. Maj:ts beslut liksom fallet enligt utredningens förslag skulle bli beträffande de högre skolorna. För en längre övergångstid uttala sig även *länsstyrelserna i Jönköpings, Kronobergs, Kalmar och Gävleborgs län*. Från *kommunalt håll* har önskemål framställts om t. ex. övergångstid på 10 år, övergångstid t. o. m. 30 juni 1953, övergångstid t. o. m. sista året för åttonde skolårets genomförande. Dessutom har från kommunalt håll föreslagits att skolöverstyrelsen efter prövning av varje särskilt fall måtte få kunna bevilja dispens efter den 5-åriga övergångstidens slut i ytterligare 2 eller högst 3 år.

Socialvårdskommittén ifrågasätter även om den av befolkningsutredningen förutsatta övergångstiden av 5 år kommer att visa sig tillräcklig men anser att denna omständighet dock icke bör leda till att man under hela utbyggnadstiden och i alla skoldistrikt skall tillämpa ett system sådant som nu gäl-

ler med företrädesrätt för vissa grupper barn. Redan nu böra statsmakterna enligt kommitténs mening sanktionera principen om tillgång för alla barn, som så önska, att deltaga i skolbespisningen.

1940 års skolutredning anser att möjligheter att anordna skolmåltider i sådan omfattning, att alla barn, som önska, kunna beredas plats ännu är så avlägsen att dess förverkligande inom en tidrymd, som nu kan fastställas, är utesluten.

Svenska stadsförbundet anför.

Den av utredningen beräknade övergångstiden av fem år för fullständigt genomförande av det uppställda programmet måste säkerligen anses otillräcklig för den erforderliga lokalanskaffningen. Oavsett denna lokalanskaffning har man ju för de närmaste åren att räkna med ett mycket stort byggnadsbehov för skolväsendet både till följd av den senaste tidens inskränkningar i byggnadsverksamheten på området och på grund av den ökade nativiteten. Enligt styrelsens mening är det därför nödvändigt att utsträcka den ifrågasvarande övergångstiden.

Beträffande o m f a t t n i n g e n av de barnkategorier inom folkskolan, vilka enligt utredningens förslag under övergångstiden i första hand skulle beredas plats, ha inga erinringar gjorts mer än av *socialstyrelsen*, som anser, att som särskild barnkategori utöver de av utredningen nämnda bör tillkomma barn från hem, där sjukdomsfall inträffat.

Befolkningsutredningens förslag om att införandet av statsunderstödda skolmåltider, öppna för alla elever i de högre skolorna som så önska, bör föregås av en f ö r s ö k s v e r k s a m h e t, varvid rätten att deltaga i skolmåltiderna begränsas till de mest behövande elevkategorierna, har vunnit anslutning av de hörda myndigheterna och organisationerna samt rektorerna och styrelserna vid de högre skolorna. Det framhålls i det övervägande antalet yttranden, att med hänsyn till de högre skolornas ringa erfarenhet av en organiserad skolmåltidsverksamhet det lämpligaste är att igångsätta en försöksverksamhet av föreslagen art. I yttrandena framgår också att de flesta högre skolor av brist på lokaler sakna möjlighet att mottaga ett större antal elever. Även att anordna skolmåltider enbart för de särskilt behövande elevkategorierna, som utredningen föreslagit, anses komma att möta stora svårigheter. I vissa högre skolor tillhör sålunda majoriteten av eleverna andra kommuner och måste rubriceras som elever med lång skolväg.

Mot den föreslagna o m f a t t n i n g e n av de elevkategorier, som försöksverksamheten skulle avse, ha icke riktats några viktigare erinringar. *1940 års skolutredning* betonar dock, att bedömandet av lärjungarnas i högre skolor ekonomiska ställning icke får anknytas till skyldigheten att erlagga full terminsavgift dels emedan vissa högre kommunala läroanstalter icke upptaga sådan avgift, dels emedan frågan om terminsavgifternas avskaffande för närvarande är aktuell. Liknande synpunkter ha anförts av flick- och samskolelärarnas riksförbund.

Principen att skolbarnsbespisningen skall vara tillgänglig för alla barn oberoende av föräldrarnas ekonomiska standard har under hela den tid ifrågavarande verksamhet understötts av staten varit erkänd av statsmakterna. De avvikelser från nämnda principer, som gjordes genom 1942 års beslut, torde snarast böra betraktas såsom med hänsyn till finansiella svårigheter medgivna undantag än som avsteg i egentlig mening. Det skulle enligt min uppfattning ur flera synpunkter vara olyckligt, om skolmåltiderna för framtiden finge en sådan utformning, att de komme att framstå enbart som en skolans nödåtgärd för de mest behövande. Tiden torde nu vara mogen för att på ett definitivt sätt infoga skolmåltiderna i raden av skolans naturliga socialpedagogiska uppgifter. En förutsättning härför synes mig vara, att skolmåltiderna överallt, där de lokala resurserna så medgiva, göras tillgängliga för alla som så önska. I likhet med befolkningsutredningen och de allra flesta av de hörda remissinstanserna anser jag därför, att skolmåltiderna i princip böra vara tillgängliga för alla elever.

Det bör emellertid observeras, att jag anser, att deltagandet i skolmåltiderna bör vara fullt frivilligt. Jag kan därför icke dela de uppfattningar, som på vissa håll framkommit under remissbehandlingen, att barnen skulle obligatoriskt åläggas delta i skolmåltiderna. Att såsom ifrågasatts medge åt skolläkaren rätt att ålägga vissa barn att delta i måltiderna synes mig även innebära ett olämpligt tvång.

Även om enligt min mening skolmåltiderna böra stå öppna för alla, som önska delta, lägga tekniska förhållanden hinder i vägen för ett omedelbart realiserande av detta önskemål. Framför allt torde lokalsvårigheter göra det nödvändigt, att skolmåltiderna i många distrikt få utbyggas under en relativt lång övergångstid, innan de kunna göras tillgängliga för alla.

Vid bestämmande av de barnkategorier, som under denna övergångstid i första hand böra få rätt att delta i skolmåltiderna, anser jag mig kunna tillstyrka, att deltagandet begränsas till främst de av utredningen förordade, vilka äro identiska med de i gällande statsbidragskungörelse § 6 omnämnda. Med hänsyn till av socialstyrelsen framfört yrkande att som särskild barnkategori upptaga jämväl barn från hem, där sjukdomsfall inträffat, vill jag framhålla, att, enligt skolöverstyrelsens nuvarande anvisningar och råd beträffande uttagning av barn för deltagande i skolbarnsbespisning av den 27 augusti 1943, till kategorierna barn, vilka eljest icke kunna under frukostrasten erhålla en fullgod måltid i hemmet, torde räknas förutom barn från hem, där modern har förvärvsarbete hela dagen utom hemmet, även barn från hem, där modern av tillfällig eller mera långvarig sjukdom är hindrad att sörja för erforderlig matlagning.

Jag delar befolkningsutredningens uppfattning, att det under en övergångstid av fem år borde vara möjligt att medhinna utbyggandet av skolbarnsbespisningen till full omfattning. Åtskilliga remissinstanser — däribland ett flertal kommuner — ha emellertid ansett en längre övergångstid

erforderlig. Men hänsyn härtill har jag för avsikt att, sedan erfarenhet vunnits om kommunernas möjligheter att lösa de med utbyggnaden förbundna tekniska svårigheterna, upptaga övergångstidens längd till förnyad prövning. Oavsett vilket resultat jag vid en sådan prövning kan komma till anser jag, att övergångstiden skall efter dispens av skolöverstyrelsen i särskilda fall kunna förlängas ytterligare viss bestämd tid.

I princip delar jag befolkningsutredningens uppfattning, att skolmåltider inom de högre skolorna böra så snart resurserna så medge göras tillgängliga för alla elever, som önska deltaga i dem. Med hänsyn till att det i vissa fall rör sig om mycket stora skolenheter med ofta mycket dåliga lokalförhållanden, där erfarenheter av en mera rationellt ordnad skolbarnsbespisning nästan helt saknas, torde det lämpligaste vara att, såsom utredningen föreslagit, låta ett mera definitivt beslut angående skolmåltidernas utformning i de högre skolorna anstå tills erfarenheter hunnit samlas från den försöksverksamhet, som jag förordar bör igångsättas i dessa skolor. I likhet med utredningen anser jag, att denna försöksverksamhet närmast bör avse att täcka de behov, som från alla håll erkännas vara särskilt angelägna. Det synes mig böra ankomma på Kungl. Maj:t att bestämma försöksverksamhetens längd. Under denna försöksverksamhet bör alltså skolmåltiderna företrädesvis reserveras för de elevkategorier, som måste anses ha ett särskilt starkt behov av ordnade skolmåltider, men i mån av utrymme bör självfallet även övriga elever, som önska deltaga, beredas plats.

Befolkningsutredningen har betecknat de elevkategorier, det här närmast skulle vara fråga om, som a) elever med lång skolväg, b) klena eller sjuka elever, c) elever, vilka äro helt befriade från terminsavgift eller ha nedsatt sådan samt d) elever, vilka eljest icke kunna under frukostrasten erhålla en ur näringssynpunkt fullgod måltid i sina hem. Jag förutsätter att härvid med elever med lång skolväg närmast bör förstås de dagligen resande lärjungarna. I många högre skolor utgöra emellertid dessa redan majoriteten av elevantalet, varför det med de begränsade lokalresurser, som här stå till buds, kommer att visa sig nödvändigt med en ytterligare prövning med hänsyn till rätten att få deltaga. Det synes mig då viktigast att i första hand de obemedlade och mindre bemedlade dagligen resande lärjungarna beredas plats. I mån av utrymme bör där efter skolkommunens obemedlade och mindre bemedlade elever samt övriga elevkategorier beredas plats. I likhet med vissa remissinstanser finner jag även, att man vid bedömandet av elevernas ekonomiska ställning icke bör anknyta till skyldigheten att erlägga full terminsavgift. På skolöverstyrelsen torde böra ankomma att utfärda de närmare råd och anvisningar, som komma att bliva erforderliga vid uttagandet av elever till de högre skolornas skolmåltider.

2. Fria eller avgiftsbelagda skolmåltider?

Befolkningsutredningen.

Utredningen erinrar om att enligt de åren 1937—1942 gällande statsbidragsbestämmelserna skolmåltiderna skulle vara avgiftsfria. Sedan år 1942 stadgas emellertid, att avgifter, högst motsvarande självkostnadspriset, kunna få upptagas, då målsman för barn, som deltagar i bespisningen, befinnes utan svårighet kunna erlägga avgiften.

Utredningen framhåller vidare, att av de 81 000 folk- och småskolebarn, som höstterminen 1943 deltog i skolmåltiderna, 65 000, d. v. s. 80 procent av hela antalet, erhöilo gratisbespisning medan 16 000 barn erhöilo skolmåltider mot hel eller nedsatt avgift allt efter för olika distrikt gällande grunder för avgiftens uttagande. Det bör dock observeras, framhåller utredningen, att av dessa 20 procent betalande hälften tillhörde Stockholms stad och län. Avgifter för barnen upptogs även mestadels i kommuner med förhållandevis låg utdebitering per skattekrona. Utredningen påpekar även, att de grunder, efter vilka skoldistrikt uttaga avgifter, äro mycket skiftande, samt lämnar en översikt över de tillämpade normerna.

För att söka utröna hur landets skoldistrikt ställde sig till frågan om fria skolmåltider, har utredningen riktat en särskild fråga härom till skolstyrelserna. Frågan gavs medvetet en tillspetsad karaktär för att riktigt få opinionen klarlagd. Den lydde: »Bör skolmåltid *gratis* tillhandahållas *alla* elever?» Cirka 45 procent av skolstyrelserna ansågo, att alla elever borde tillhandahållas skolmåltider gratis. 18 procent hade ingen bestämd uppfattning, medan 37 procent ansågo, att skolmåltiden icke borde tillhandahållas gratis. I Norrbottens och Västernorrlands län ansågo 86 respektive 73 procent av distriktet, att alla barn borde erhålla bespisning gratis, medan endast respektive 10 och 16 procent hade motsatt uppfattning. De län, som uppvisade den mest utpräglade negativa inställningen till frågan, voro Jönköpings, Malmöhus, Göteborgs och Bohus samt Örebro län, där de jakande svaren utgjorde respektive 34, 36, 37 och 38 procent, under det att de nekande uppgingo till respektive 49, 43, 44 och 46 procent av samtliga svar.

Något mer än hälften av de 270 skoldistrikt, vilka ordnade skolmåltider höstterminen 1943, ställde dessa gratis till förfogande för *alla* barn, som deltog.

Befolkningsutredningen har även vid sin enquête i september 1944 till landets folkskolinspektörer riktat frågan: »Skola skolmåltider tillhandahållas alla barn avgiftsfritt eller endast vissa?» Av de 52 inspektörerna uttalade sig 36 för avgiftsfria skolmåltider för alla, medan 16 ansågo, att avgiftsfria måltider borde stå endast vissa behövande barn till förfogande.

Dessa enquêtes anser utredningen ge vid handen, att det såväl bland skolstyrelser som folkskolinspektörer föreligger en vidsträckt opinion för att skol-

måltiderna skola vara avgiftsfria. Befolkningsutredningen framhåller, att den erfarenhet, som ligger samlad särskilt hos folkskolinspektörer och de distrikt, som redan i större utsträckning infört skolmåltider, gjort ett starkt intryck på utredningen. Emellertid har vid utredningens prövning av denna fråga invändningar framförts mot principen, att skolmåltiderna skulle vara avgiftsfria. Utredningen anför härom följande.

En av dessa invändningar är av principiell art. Man säger sålunda, att barnens försörjning helt bör åvila familjen och att samhälleliga ingripanden, t. ex. i form av skolmåltider, komma att avtrubba känslan av ekonomiskt ansvar. Kostnaderna per serverad skolmåltid sägas vara så låga, att det icke innebär någon svårighet för det övervägande antalet familjer att erlägga avgifterna för måltiden. Man har även gjort gällande, att införandet av skolmåltider i större skala icke är av sådan angelägenhetsgrad, att det skulle kunna motivera utgifter av den storleksordning, det här skulle bli fråga om.

De anförda skälen skulle motivera, att skolmåltiderna visserligen skulle vara öppna för alla, men att de skulle vara avgiftsfria endast för obemedlade barn. För varje barn borde sålunda ske en ekonomisk prövning. Faran för att en ur skolsocial synpunkt olämplig klassificering av barnen skulle ske genom att några barn åtnjote fri bespisning och övriga vore betalande, skulle kunna elimineras därigenom, att betalningen erlades på sådant sätt, att barnen vore ovetande om vilka som vore betalande och vilka som erhöle fria måltider.

Emot dessa invändningar kan anföras, att ur familjeekonomisk synpunkt de fria skolmåltiderna äro ett led i samhällets strävan att utjämna barnkostnaderna. I den mån man erkänner den principen, att samhället bör från familjen avlyfta en del av de kostnader, som förekomsten av barn för med sig och att detta bör gälla oavsett familjens inkomstnivå, torde icke någon vägande invändning kunna riktas mot att skolmåltiderna bli avgiftsfria för alla barn. Om det med skäl kunde hävdas, att den fria skolmåltiden skulle avtrubba känslan för det ekonomiska ansvaret för barnen, skulle samma kritik träffa även andra stödformer för barnfamiljerna, framför allt alla förslag om barnbidrag.

Som ett kraftigt motiv för anordnandet av skolmåltider har tidigare framhållits de svårigheter, som möta i många hem, att ge barnen ett tillfredsställande frukostmål. Skolmåltiderna måste därför få väsentlig betydelse genom att underlätta husmödrarnas arbete och komma icke blott skolbarnen utan även småbarnen, där sådana finnas, tillgodo. Mot fria skolmåltider kan sålunda icke resas den invändningen, att de trots de därmed förbundna kostnaderna blott skulle komma vissa ålderskategorier och kanske icke de mest behövande tillgodo. Den fria skolmåltiden utgör i själva verket en samhällets åtgärd till förmån för de allra flesta av våra barn, framför allt då de ekonomiskt svagast ställda och de barnrika familjernas. För dessas skull anser utredningen det befogat, att samhället påtager sig de ökade kostnader, som den fria skolmåltiden kommer att innebära.

Ett införande av ett åttonde skolår samt en eventuell ytterligare utsträckning av den obligatoriska skoltiden kommer vidare att för de enskilda familjerna — särskilt på landsbygden med dess behov av arbetskraft — te sig bekymmersamt, om detta skulle innebära ökade kostnader för skolbarnen i skilda avseenden. Det synes utredningen som om fria skolmåltider härvidlag skulle utgöra ett icke obetydligt stöd för familjerna.

Om måltiderna avgiftsbeläggas för vissa kategorier barn, föreligger risk för att föräldrarna icke låta dem delta i skolmåltiden. Det torde vara så, att man ofta icke räknar med kostnaden för matsäcken men däremot skulle fästa stor vikt vid de utgifter, som skolmåltiden kunde komma att medföra. Även om avgiften sattes till självkostnadspris, komme den dock ofta att kännas som en betungande utgift. För en familj med 3 barn, vilka deltog i 200 skolmåltider, skulle kostnaden vid ett pris av cirka 50 öre per måltid uppgå till 300 kronor per läsår.

Befolkningsutredningen framhåller vidare, att de erfarenheter som gjorts beträffande avgifter för skolmåltiderna icke äro helt entydiga. Härom anför utredningen.

Sålunda har man på vissa håll — det gäller särskilt storstäderna — ansett sig ha enbart goda erfarenheter av olika system för att uttaga avgifter, medan man på andra betraktat en avgiftsbeläggning av vissa barnkategorier som en för skolan främmande och ur social synpunkt förkastlig åtgärd. Som tidigare framhållits, har befolkningsutredningen i denna fråga tagit särskilt intryck av den erfarenhet, som ligger samlad hos landets folkskolinspektörer och de distrikt, som haft en mera omfattande skolbarnsbespisning. Utredningen har också blivit övertygad om, att upptagandet av avgifter av vissa barnkategorier icke är en tillfredsställande lösning. En avgiftsprövning innebär alltid stora svårigheter. Där en sådan för närvarande är införd, fungera skolstyrelserna som socialnämnder med uppgift att uppdelat barnen i betalande och icke betalande. En sådan uppdelning medför lätt orättvisor och i varje fall svårlösbara principproblem, något som avspeglas i den rika variation av provningsgrunder, som förekommer. Att skolstyrelserna på sina håll upptaga avgifter, beror till övervägande delen icke på att de betrakta skolmåltiderna endast som en understödsåtgärd utan på att statsbidraget är så ringa, att de för att kunna ekonomiskt trygga genomförandet av skolmåltiderna äro tvungna att lita även till barnens avgifter. Att uttaga avgifter av en del barn, vilkas föräldrar antagas bättre »ha råd därtill», kan vidare — även om betalningen sker utan barnens vetskap — befaras medföra risk för att i skolans värld införas en social och ekonomisk klassuppdelning av barnen, vilket på allt sätt måste undvikas.

Utredningen anser därför, att skolmåltiderna i princip böra vara fria för de barn, som önska delta i dem. Härigenom skulle enligt utredningens mening en betydande social välfärdsanordning tryggas åt landets barnfamiljer och samhället medverka till en omfördelning av barnkostnaderna samt en utjämning av standardskillnaden mellan barnrika och barnfattiga i överensstämmelse med befolkningspolitikens huvudlinje.

Remissyttranden.

Befolkningsutredningens förslag om att skolmåltiderna i princip böra vara fria för alla deltagande barn har vunnit anslutning i flertalet avgivna yttranden från myndigheter, organisationer och kommuner. Utredningens principiella uppfattning på denna punkt har sålunda tillstyrkts av skolöverstyrelsen, socialstyrelsen, medicinalstyrelsen, statskontoret, statens arbetsmarknadskommissions sakkunniga i frågor rörande kvinnlig arbetskraft, överståthållarämbe-

tet och flertalet länsstyrelser, flertalet (40) folkskolinspektörer, folkskolans lärarorganisationer, något mindre än hälften av de högre skolorna, socialvårds-kommittén, svenska stadsförbundet, svenska landskommunernas förbund, landsorganisationen, Sveriges läkarförbund, riksförbundet landsbygdens folk (om de statsfinansiella förhållandena medgiva det), kooperativa förbundet, Fredrika Bremerförbundet, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, folkpartiets kvinnoförbund samt svenska landsbygdens kvinnoförbund.

Det övervägande flertalet hörda kommuner i varje län har även tillstyrkt, att skolmåltiderna skola vara avgiftsfria.

Av de tillstyrkande yttrandena på denna punkt inhämtas bland annat följande.

Skolöverstyrelsen anser såsom huvudprincip böra gälla, att skolmåltiderna skola stå öppna och vara avgiftsfria för alla barn, som däri önska deltaga. Vid tillämpningen av denna princip komme verksamheten att befrias från varje intryck av fattigvårdskaraktär och på ett naturligt sätt inordnas i raden av övriga socialpedagogiska åtgärder inom skolans ram.

Emellertid framför överstyrelsen det förslaget, att under den av utredningen föreslagna övergångstiden avgifter måtte få upptagas, emedan de tekniska svårigheterna i många fall vore så stora, att igångsättandet av verksamheten även för de kategorier, som i första hand avsåges under övergångstiden, kunde försvåras. Överstyrelsen anför härom följande.

För att underlätta igångsättandet är det önskvärt att ytterligare kunna begränsa antalet deltagare, och det förefaller då naturligt att fästa avseende vid hemmens ekonomiska bärkraft. Överstyrelsen vill därför föreslå, att under övergångstiden kommun må för i bespisningen deltagande lärjunge från hem, vars ekonomiska förhållanden det medgiver, av vederbörande målsman upptaga måltidsavgift, högst motsvarande kommunens självkostnad för måltiden. För sådan lärjunges måltid bör givetvis icke utgå statsbidrag.

Beträffande vissa mot överstyrelsens yttrande anförda *reservationer* hänvisas till det följande.

Medicinalstyrelsen anför följande.

Det synes klart framgå av vad utredningen anfört, att förslaget om fria skolmåltider för alla, som önska deltaga, främst har sin motivering i allmänt sociala och närmast befolkningspolitiska skäl. Med stor tillfredsställelse hälsar styrelsen den nu vaknade insikten om nödvändigheten av en mera positiv inställning från samhällets sida gentemot familjen i avsikt att lätta de kostnader och övriga bördor, som förekomsten av barn föra med sig. Styrelsen finner liksom utredningen, att skäl saknas att i fråga om skolmåltider mera än i fråga om övriga förmåner, som för samhällets egen skull tillhandahållas barnen i skolan, uppdelas barnen i två kategorier, betalande och icke betalande, ett särskiljande, som ur olika synpunkter är olämpligt. Styrelsen tillstyrker därför förslaget, att var och en för barn ansvarig, som vill låta barnet deltaga i skolmåltid, också skall vara berättigad därtill utan att erlagga särskild avgift.

Styrelsen instämmer i vad befolkningsutredningen anfört om allmänna kostnadsfria skolmältider som ett naturligt komplement till övriga socialpedagogiska anordningar i skolan i den målmedvetna strävan att göra skolan till ett kraftcentrum i hälso- och socialvårdens tjänst.

Beträffande vissa mot styrelsens yttrande anförda *reservationer* hänvisas till det följande.

Stockholms stads folkskoledirektion anser att starka skäl tala för fri bespisning åt alla elever och anför härom bland annat följande.

De förmåner, som skolan erbjuder, bör den principiellt erbjuda alla lika utan uppdelning med hänsyn till målsmans ekonomiska ställning. Att genom fria skolmältider åstadkommes någon utjämning samhällsmedlemmarna emellan av familjernas barnkostnader är enligt folkskoledirektionens mening mycket värdefullt. En dylik utjämning i form av förmåner, som man vet direkt komma barnen tillgodo, är bättre än ökade skatteavdrag åt barnrika familjer.

Det nuvarande systemet med ansökningar, kontroll av inkomstuppgifterna genom registerbyrån, behovsprövning i de lokala bespisningskommittéerna, försäljning av bespisningspolletter till betalande barn, kontroll av att alla dessa barn lämna polletter samt slutligen redovisning av de influtna avgifterna till folkskoledirektionens kassa, medför redan nu en betydande arbetsbörda. Om bespisningen komme att väsentligt utvidgas, skulle dessa arbetsuppgifter kunna inverka menligt på ledningen av skolans skötsel. För de högre skolorna saknas i många fall tillgång till arbetskraft för de administrativa uppgifter, som en tillämpning av det nuvarande systemet för bespisningens anordnande skulle medföra. Även ur dessa synpunkter, som visserligen icke äro av sådan betydelse att de få anses vara avgörande vid frågans bedömande, vore avgiftsfrihet för alla att föredraga.

Länsstyrelsen i Jönköpings län anser de av reservanten Herlitz anförda synpunkterna värda beaktande men tillstyrker likväl utredningsmajoritetens förslag om fria skolmältider, då det kan ifrågasättas, om de relativt små belopp, som komma att inflyta, därest barn till så kallade bemedlade föräldrar skola erlägga avgifter, motsvara det ökade arbete och de kostnader med bokföringsåtgärder m. m. samt de svårigheter som måste uppkomma vid en behovsprövning.

Sveriges läkarförbund, som avstyrkt en utvidgning av skolbarnsbespisningen, anser att om en sådan likvisst skulle genomföras densamma måste vara avgiftsfri för alla barn, som önska deltaga däri.

Kooperativa förbundet anför bland annat följande.

Då antalet barn från familjer i bättre ekonomisk ställning är litet i förhållande till det totala barnantalet, synes den kostnadsökning, som en uraktlåten avgiftsbeläggning skulle medföra, vara av relativt liten betydelse. Då statens kostnader för skolmältiderna komma att belasta budgeten, får det vidare antagas, att familjer med barn i högre inkomstläge genom inkomst- och förmögenhetsskattens progressivitet i realiteten komma att belastas med minst motsvarande kostnader för denna förmån.

Befolkningsutredningens förslag om fria skolmåltider för alla deltagande barn har avstyrkts eller blivit föremål för invändningar och kritik i yttranden från bland annat länsstyrelserna i Uppsala, Gotlands, Kristianstads, Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Örebro och Kopparbergs län, 1940 års skolutredning, svenska skolläkarföreningen, svenska provinsialläkarföreningen, svenska läkarsällskapet, svenska barnläkarförbundet, högerns centrala kvinnoråd samt flick- och samskolelärarnas riksförbund. Dessutom ha reservanter inom skolöverstyrelsen och medicinalstyrelsen anmält, att de ansett att avgifter även i fortsättningen böra upptagas.

Av de mot befolkningsutredningens förslag om för alla fria skolmåltider kritiskt inställda yttrandena inhämtas bland annat följande.

I en mot *skolöverstyrelsens* yttrande avgiven *reservation* har *generaldirektören Holmdahl* förklarat, att han icke blivit övertygad om det riktiga och lämpliga i att — särskilt i frågans nuvarande läge — genomföra principen om avgiftsfria skolmåltider. Detta skulle kunna medföra en så forcerad utveckling, att en tillfredsställande lösning av de med skolmåltiders anordnande sammanhängande praktiska frågorna äventyrades. *Undervisningsrådet Lundblad* understryker särskilt de praktiska svårigheter av olika slag, som måste uppstå vid elevbispisningen i de högre skolorna och anser, att ett avgiftsbeläggande för lärjungar i någorlunda god ekonomisk ställning är motiverat. I synnerhet vid en utbyggnad av bispisningen utöver det i övergångsbestämmelserna angivna minimum kunde avgifterna ha en viss reglerande inverkan på tillströmningen till elevbispisningen. *Undervisningsrådet Quensel* kan icke heller biträda principen om avgiftsfria skolmåltider för alla, då detta kommer att innebära detsamma som total bispisning i skolan. Man bör vänta med att principiellt låsa fast bispisningsorganisationen vid allmän avgiftsfrihet till dess att man fått en säkrare, på större erfarenhet och mer ingående undersökningar grundad övertygelse om skolmåltidernas gynnsamma verkningar.

I mot *medicinalstyrelsens* yttrande avgivna *reservationer* ha *medicinalrådet Byttner* och *förste stadsläkaren Rietz* anslutit sig till skolöverläkaren *Herlitz'* till utredningens betänkande fogade särskilda yttrande, medan *professorerna Lichtenstein* och *Wallgren* samt *docenten Ström* i särskilt yttrande förklarat sig anse, att avgifter borde uttagas, bland annat emedan det måste ingiva allvarliga betänkligheter att i socialpolitiskt syfte införa bestämmelser, vilka såsom icke grundade på verkligt behov vore ägnade att uppluckra och avtrubba känslan av och viljan till självansvar och självhjälp.

Länsstyrelsen i Gotlands län anför följande.

Om man vill tillgodose synpunkten, att måltidernas intagande i hemmet bör vara det normala och mest önskvärda och skolmåltiden sålunda en nödfallsutväg, som bör tillgripas, endast då tillfredsställande kost av någon anledning icke står barnet till buds i hemmet, finnes möjlighet att i avsevärd mån tillgodose nämnda synpunkt genom att avgifter upptagas för de barn,

vilkas målsmän utan svårighet kunna erlägga sådana. Härigenom torde en begränsning av skolmåltiderna till de barn, som verkligen behöva dem, i erforderlig mån kunna anses säkerställd. En behovsprövning i detta avseende torde icke möta så stora svårigheter, som av utredningen gjorts gällande. Ej heller kan länsstyrelsen dela utredningens farhågor, att en uppdelning av skolbarnen i betalande och icke betalande medför risk för att i skolans värld införes en social och ekonomisk klassuppdelning av barnen. Systemet har ju i stor utsträckning tidigare tillämpats, bland annat i Stockholm och Göteborg, utan att sådana olägenheter avhörts. I de högre skolorna förekommer nedsättning och även befrielse från stadgade terminsavgifter för mindre bemedlade elever, men såvitt länsstyrelsen har sig bekant har detta förhållande aldrig konstaterats medföra yttringar av ett sådant motsatsförhållande mellan läroverkens elever. Ej heller torde några större svårigheter ha mött vid behovsprövning i fråga om terminsavgifterna. Detsamma torde gälla den provning, som äger rum beträffande stipendier och skollovskoloniresor. För underlättande av en behovsprövning i fråga om avgiftsfria skolmåltider skulle man kunna tänka sig att sådana i en allmän bestämmelse förbehölles alla barn, vilkas målsmäns taxerade inkomster understige visst belopp, men att vederbörande skolmyndighet på särskild ansökan kunde medgiva befrielse från avgift även i andra fall, då särskilda skäl föreläge, exempelvis när det gäller barnrika familjer. Härigenom skulle den egentliga prövningen kunna i avsevärd mån begränsas.

Genom att avgifter upptagas för de barn, vilkas målsmän utan svårigheter kunna erlägga dem, uppnås följande fördelar:

1. Såsom ovan nämnts kan en begränsning av deltagandet påräknas till de barn, som äro i behov av skolmåltiderna,
2. Genom denna begränsning minskas de svårigheter, som i flertalet skol-distrikt uppstå för anskaffande av lämpliga lokaler,
3. Föräldrarnas ansvarskänsla för barnen råkar icke i fara att avtrubbas,
4. Man undviker det principiellt oriktiga förhållandet, att det allmänna lämnar ekonomiskt stöd åt enskilda, som icke äro i behov av sådant stöd,
5. Avsevärda besparingar kunna göras till förmån för andra ändamål, vilkas tillgodoseende kanske är av ännu mer trängande art.

Med hänsyn till det nuvarande statsfinansiella läget och det program till sociala reformer, som av statsmakterna är avsett att genomföras under de närmaste åren torde besparingssynpunkten icke vara den minst viktiga. Detta gäller även många kommuner.

Den avgift, som upptages, bör hållas omkring självkostnadspriset för den erhållna måltiden men kan lämpligen utgå med ett fixt belopp lika med det varå statsbidrag enligt utredningens förslag skall beräknas för de icke betalande barnen. Genom en sådan anordning blir utgiften för den betalande näppeligen större än om barnet intagit målet i hemmet. Man behöver sålunda icke befara, att barn, som icke erhålla tillfredsställande kost i hemmet, på grund av utgiften undandragas en välbehövlig skolmåltid. Å andra sidan har man ej heller anledning befara, att barn, som erhålla tillfredsställande utspisning i hemmet, i onödan komma att delta i skolmåltiderna. Samtidigt härmed har man allt skäl att förmoda, att den besparing för statsverket, som uppstår i jämförelse med genomförande av utredningens förslag, kommer att bli avsevärd.

Såsom ytterligare motivering för sin i denna fråga intagna ståndpunkt vill länsstyrelsen åberopa innehållet i det särskilda yttrande, som skolöverläkaren

docenten C. W. Herlitz anført till det föreliggande betänkandet. Särskilt vill länsstyrelsen ansluta sig till dennes uttalande angående det stora behovet av hygieniskt tillfredsställande skollokaler, i synnerhet på landsbygden, och att detta behov främst bör tillgodoses. Denna fråga har särskilt intresse för Gotlands län, där skolbyggnadsproblemet är aktuellt inom flertalet kommuner.

Slutligen må anföras, att de motiv som utredningen anført för avböjande av obligatoriska skolmåltider, nämligen att det ur samhällets synpunkt icke är önskvärt att i större utsträckning än nödigt bryta kontakten med hemmet, att kosten i hemmet kan göras mera individualiserad, att den tillsyn, som en måltid i hemmet möjliggör, måste skattas högt etc., även kunna anföras såsom skäl för att genom det av länsstyrelsen förordade avgiftssystemet söka skapa en begränsning av skolmåltiderna till dem, som verkligen behöva dem.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län är icke beredd att tillstyrka skolbarnsbespisningen i den omfattning och på det sätt, förslaget avser, bland annat beroende på att enligt länsstyrelsens förmenande kostnaderna för verksamheten skulle bli av den omfattning, att de påkalla ett övervägande, huruvida icke en del av medlen skulle medföra större nytta vid annan användning inom skolväsendet eller annorstädes. Länsstyrelsen anför vidare bland annat följande.

Länsstyrelsen ifrågasätter, om icke ur såväl skolhygienisk som pedagogisk synpunkt de medel, som sparas genom principens eftergivande, skulle medföra större nytta genom förbättring av skollokaler och dessas utrustning.

Att såsom befolkningsutredningen gjort tillmäta principen om avgiftsfrihet för alla utan behovsprövning en större pedagogisk betydelse, finner länsstyrelsen vara föga motiverat. Skolbarns intresse av och känslighet för huruvida det ena eller andra barnets föräldrar få erlägga betalning för skolmåltiderna eller icke, lär vara minimalt, och behovsprövning härvidlag kan icke skäligen vara mera betänklig än i fråga om exempelvis skolstipendier.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län anlägger liknande synpunkter och yttrar vidare bland annat.

De skäl, som befolkningsutredningen åberopat för införandet av fria skolmåltider, finner länsstyrelsen ej tillräckligt bärande. De farhågor, som från utredningens sida uttalas för att uttagandet av avgifter för skolmåltider i vissa fall skulle medföra risk för att i skolans värld infördes en social ekonomisk klassuppdelning av barnen, vilken skulle vara skadlig för dem, anser länsstyrelsen för sin del överdrivna. En sådan klassificering har ju sedan lång tid tillbaka varit genomförd vid de allmänna läroverken vid uttagandet av terminsavgifterna, utan att några allvarigare olägenheter härav kunnat förmärkas. Erfarenheten från de skolor, där avgifter för skolmåltiderna uttagits av de barns föräldrar, vilka ägt förmåga att gälda avgifterna, bekräfta icke heller befolkningsutredningens farhågor på denna punkt. För övrigt torde, såsom från vissa håll också framhållits, det icke stöta på några större svårigheter att uttaga avgifterna för måltiderna på sådant sätt, att barnen själva icke behöva äga kännedom om vilka som äro betalande eller ej. Länsstyrelsen delar icke heller befolkningsutredningens uppfattning att genom-

förandet av fria skolmåltider skulle ingå som ett lämpligt led i samhällets medverkan till en omfördelning av barnkostnaderna samt till en utjämning av standardskillnad mellan barnrika och barnfattiga familjer. Länsstyrelsen vill till en början erinra om, att befolkningsutredningen själv varit angelägen framhålla, att det är av stort värde, att barnens möjlighet att hålla kontakt med hemmen icke minskas i onödan och att det ur denna synpunkt själfallet vore önskvärt, att, om förhållandena medgäve, barnens frukostmål intoges i hemmen. De föräldrar, som av lojalitet mot det allmänna och i känslan av ansvar för sina barns försörjning låta sina barn intaga sina måltider i hemmen, skulle icke komma i åtnjutande av någon utjämning i barnkostnaderna. Man kan vidare med fog fråga sig varför denna barnkostnadsutjämning — vilken enligt utredningens förslag dessutom icke gör skillnad mellan familjer med ett eller flera barn — endast skall komma de föräldrar till godo, som ha barn i skolan. Behovet av en utjämning är väl minst lika stark under den tid barnen icke bevista skolan. Enligt länsstyrelsens förmenande bör man gå fram på andra vägar, om man på ett rättvist sätt vill söka utjämna barnkostnaderna, antingen man då väljer ett system med direkta barnbidrag eller med höjda barnavdrag vid taxeringen.

Slutligen vill länsstyrelsen i detta sammanhang framhålla, att erfarenheten synes ha visat, att gratisbespisning även av barn, vilkas föräldrar ej behöva denna förmån, verkat hämmande på kommuners benägenhet att över huvud taget anordna barnbespisning.

Länsstyrelsen i Kopparbergs län ansluter sig till den uppfattning, som kommit till uttryck i de mot befolkningsutredningens förslag avgivna reservationerna, samt anför bland annat följande.

Till de ekonomiska betänkligheterna vid en för alla fri skolbarnsbespisning komma också organisatoriska svårigheter. Om skolbarnsbespisningen blir fri för alla, torde anslutningen bli inemot hundra procentig. Härigenom uppkomma stora svårigheter i fråga om såväl lokaler som personal. Särskilt på landsbygden kan det med den rådande bristen på kvinnlig arbetskraft ofta bli omöjligt att erhålla den arbetskraft, som erfordras för tillagning av mat och för uppassning med mera. Ju större antal barn, som skall tagas emot vid skolmåltiderna, ju svårare blir det att nöjaktigt organisera det hela. Även häri ligger ett skäl att icke onödigtvis animera en anslutning till bespisningen, som varken är socialt eller hygieniskt motiverad. Länsstyrelsen vill därför förordna att skolmåltiderna hållas tillgängliga för alla, men att skälig betalning avfordras målsmän i goda ekonomiska omständigheter.

1940 års skolutredning — med reservationer av ledamöterna Jonzon och Persson, vilka hävdade att skolmåltiderna principiellt böra vara avgiftsfria — anser det bestyrkt av de uttalanden, som gjorts från läkarhåll, att avgiftsfria skolmåltider för alla, som önska deltaga i dessa måltider, icke kunna motiveras ur folkhälsans synpunkt. Någon utjämning av barnkostnaderna kan heller icke åstadkommas med mindre skolbarnsbespisningen omfattar alla barn. Så länge icke samtliga barn deltaga kan allmän och lika verkande utjämning icke uppnås. Skolutredningen anför vidare.

De svårigheter vid avgiftsprövningen, som befolkningsutredningen tillmäter avgörande vikt, äro i verkligheten ej alltför stora. Erfarenheten från den hittills bedrivna verksamheten visar, att denna angelägenhet kan skötas på ett sådant sätt, att ringa olägenhet för barnen är förenad därmed. Att en helt avgiftsfri barnbespisning blir enklare att sköta för överläraren eller den nämnd eller person, som får att ombesörja de praktiska anordningarna i samband med bespisningen, kan icke anses utgöra ett tillräckligt skäl för avgifternas fullständiga avskaffande. I nedanstående tablå sammanställas av skolutredningen inhämtade uppgifter angående fördelningen under höstterminen 1945 av betalande och icke betalande lärjungar vid folkskolornas skolmåltider i Borås, Göteborgs, Nacka och Stockholms skoldistrikt.

Skoldistrikt	Hela barnantalet vid distriktets folkskolor och småskolor ht 1945	Deltagare i skolbarnbespisningen		Deltagare, som			
				icke betala		betala	
		antal	% av hela barnantalet	antal	%	antal	%
Borås	3 778	1 170	31	970	83	200	17
Göteborg	22 280	6 580	30	5 330	81	1 250	19
Nacka	927	834	90	167	20	667	80
Stockholm	31 700	12 300	39	6 400	52	5 900	48

I samband med infordrandet av dessa uppgifter hade skolutredningen från folkskolinspektören respektive överläraren i distriktet anhållit om svar på följande fråga: »Har systemet med dels avgiftsfria, dels avgiftsbelagda skolmåltider medfört administrativa svårigheter eller eljest visat sig olägligt?» Enligt svaret från Borås har systemet i stort sett fungerat bra men vållat en del besvär med dels ifyllande av blankett för behovskontroll, dels arbete för överläraren att kontrollera uppgifterna hos socialregistret. Göteborg besvarar frågan med nej och anger, att systemet fungerat friktionsfritt. Nacka anser, att det visat sig svårt att åstadkomma en rättvis behovsprövning, och framhåller, att det icke är möjligt att för barnen dölja klassificeringen i betalande och icke betalande. Inkasserandet och redovisningen av avgifterna anses i detta distrikt också ta en icke ringa tid i anspråk. Stockholmssvaret går ut på att det nuvarande systemet med ansökningar, kontroll av inkomstuppgifter, försäljning och uppsamling av polletter samt redovisning av de influtna avgifterna medför en betydande arbetsbörda. Dessa synpunkter äro dock enligt distriktets mening icke av avgörande betydelse vid bedömandet av frågan om avgiftsfrihet för alla.

I likhet med skolöverläkaren vill skolutredningen erinra om att en ekonomisk behovsprövning förekommer i många andra sammanhang, såsom beträffande stipendier, sommarresor för barn o. s. v. En jämförelse mellan den obligatoriska, kostnadsfria undervisningen och skolbarnbespisningen kan ej anses vara rättvisande. Att flertalet familjeförsörjare skulle kunna ge sina barn den undervisning, som dessa i samhällets intresse måste erhålla, ligger helt och hållet utanför möjligheternas gränser; att de åter, under förutsättning att de bo i skolans närhet, icke skulle kunna ge sina barn mat hör dock i vårt land till undantagsfallen. Om undervisningen skulle ges i hemmen, vore detta sålunda i allmänhet olämpligt för barnen. Att dessa få sina måltider i hemmen, är däremot i regel till nytta för dem.

Om skolutredningen således i princip kan ansluta sig till tanken att rätt att deltaga i skolmåltiderna i framtiden skall medgivas alla barn, vilkas föräldrar så önska, finner utredningen det dock motiverat, att måltiderna icke generellt göras avgiftsfria. Härigenom skulle man på ett smidigare sätt kunna minska risken för att barn onödigtvis droges bort från hemmen, och därjämte skulle en sådan ordning innebära, att tillbörlig hänsyn toges till ekonomiskt mindre väl ställda föräldrar. Även ur finansiella synpunkter anser skolutredningen detta vara önskvärt. Kommunerna böra alltså allt framgent få behålla rätten att uttaga avgift i de fall, då hemmens ekonomi medger betalning. Att bispisningen anordnas avgiftsfritt för alla deltagare bör alltså icke utgöra villkor för erhållande av statsbidrag.

De yttranden, som avgivits av de olika läkarorganisationerna, ha i regel understrukit, att näringstillståndet hos de svenska skolbarnen i allmänhet icke är så dåligt, att därigenom en allmän kostnadsfrihet kan motiveras. *Svenska skolläkarföreningen* anser, att det viktigaste skälet mot en allmän kostnadsfri skolmåltid är, att den vore ägnad att i många fall i onödan minska sambandet mellan hem och barn. En ekonomisk behovsprövning skulle vidare enligt föreningens uppfattning vara ägnad att höja uppskattningen av måltiden. Föreningen räknar med, att deltagandet i skolmåltiderna skulle bli betydligt mindre, om avgifter kunde upptagas, varigenom avsevärda allmänna besparingar kunde göras och på så sätt möjligheter uppstå att tillgodose andra långt viktigare sociala behov. Föreningen pekar härvid på det enligt dess uppfattning oerhört viktiga önskemålet om minskning av klassernas storlek liksom en förbättrad skollokalshygien. Föreningen anser även, att den ekonomiska behovsprövningen och avgiftsredovisningen skulle kunna förenklas i hög grad. Även avgifternas inbetalande borde kunna ordnas så, att barnen icke finge vetskap om, vilka som betalade eller ej.

Svenska läkarsällskapet finner det icke berättigat att av hygieniska skäl föreslå en fri barnbispisning för alla barn. *Svenska barnläkarförbundet* hänvisar i sitt yttrande till den skrivelse förbundet tillställt ordföranden i 1941 års befolkningsutredning den 25 oktober 1945, vari bland annat framhållits, att, då näringsstandarden bland de svenska barnen icke gäve den ringaste anledning till oro och då barnläkarna överallt kunde konstatera, att barnen tillväxte och utvecklade sig på ett fullt tillfredsställande sätt, genomförandet av fria skolmåltider för alla skolbarn icke vore motiverat. Förbundet anför i ifrågavarande skrivelse vidare:

Svenska barnläkarförbundets styrelse önskar fastslå, att några bärande medicinska skäl för den föreslagna utvidgningen av skolbispisningen icke kunna åberopas. I betraktande av den föreslagna åtgärdens dyrbarhet och av bristen på kvinnlig arbetskraft i vårt land samt i betraktande av de stora och trängande reformer, som krävas inom den svenska skolan — främst kanske en nedskärning av de ur såväl pedagogiska som medicinska synpunkter skadliga oformligt stora klasserna — synes det styrelsen starkt kunna ifrågasättas, om man har anledning nu ifråga behovsprövning vid utdelandet av

kostnadsfria skolmåltider, då i nuvarande hårt skattetyngda läge en dylik utvidgning av skolbespisningen kanske kunde medföra tillbakasettandet av andra enligt styrelsens åsikt nödvändigare reformer inom skolan.

Flick- och samskolelärarnas riksförbund anser det vara ett praktiskt krav, att i varje fall under en lång utbyggnadsperiod en ekonomisk behovsprövning bibehålles. I större skolor och särskilt de mycket stora bli svårigheterna att anordna skolmåltider rent av oöverstigliga. De ur skilda synpunkter verkligt behövande böra därför i första hand tillförsäkras i alla hänseenden goda måltidsförhållanden och övriga lärjungar böra mot avgifter få deltaga i måltiden i den mån platser kunna tillhandahållas.

Departement-
schefen.

Principen, att skolmåltiderna skola tillhandahållas de deltagande barnen avgiftsfritt, har liksom principen om tillgänglighet för alla hittills varit vägledande för statsmakterna såtillvida, att den behovsprövning, som ägt rum, gällt *kommunerna*, d. v. s. uttagandet av de skoldistrikt, som med hänsyn till inom dem rådande förhållanden skulle komma i åtnjutande av statsbidrag till skolbarnsbespisning. Inom de skoldistrikt, som sålunda efter föregången behovsprövning blivit berättigade till statsbidrag, skulle enligt intill år 1942 gällande statsbidragsbestämmelser bespisningen i princip vara avgiftsfri och komma alla barn vid vederbörande skola till del. Den ändring härutinnan, som vidtogs år 1942, då skoldistriktet tillerkändes rätt — men ej ålades skyldighet — att upptaga avgifter, betecknades vid sin tillkomst uttryckligen såsom en helt av praktiska och statsfinansiella synpunkter betingad åtgärd för att möjliggöra, att de begränsade anslagsmedel, som ställdes till förfogande, komme största möjliga antal behövande barn till del. Ändringen kan sålunda sägas ha haft provisorisk karaktär.

Då de förslag angående skolmåltiderna, som nu framlagts, syfta till en allmän utbyggnad av denna verksamhet med en i förhållande till den nuvarande statsunderstödda bespisingens verksamheten väsentligt vidgad målsättning, synes det mig emellertid nödvändigt, att ett förnyat ställningstagande sker även till frågan, huruvida skolmåltiderna skola tillhandahållas avgiftsfritt eller icke.

De nu avgivna remissyttrandena synas bekräfta befolkningsutredningens uppfattning om att det förefinnes en stark opinion till förmån för fria skolmåltider. Det övervägande antalet hörda myndigheter, organisationer och kommuner har sålunda tillstyrkt utredningens förslag om att skolmåltiderna böra vara fria för de barn, som önska deltaga i dem. Särskild vikt synes mig härvid böra fästas vid opinionen inom folkskolan, där erfarenheterna av skolmåltiderna äro av gammalt datum. Flertalet folkskolinspektörer och samtliga folkskolans lärarorganisationer ha sålunda tillstyrkt fria skolmåltider. Enligt min mening tala också starka pedagogiska, sociala och befolkningspolitiska

skäl för att skolmåltiderna på sätt befolkningsutredningen föreslagit i princip göras fria för alla deltagande.

Det synes mig uppenbart, att ett system med uppdelning av barnen i betalande och icke-betalande ur skolans synpunkt måste vara förenat med avsevärda nackdelar. Detta har stått klart långt tidigare och vad i ärendet förekommit synes mig giva ytterligare stöd åt denna uppfattning. Den prövning av vederbörandes ekonomiska förhållanden, som är en förutsättning för en sådan uppdelning, är utan tvivel en synnerligen grannliga uppgift och mycket svår att verkställa. De normer, som nu tillämpas beträffande avgifternas uttagande, synas också skifta väsentligt från kommun till kommun, varför det är tydligt att det nu tillämpade systemet kan medföra uppenbara orättvisor skolbarnen emellan. Att ersätta den nuvarande individuella ekonomiska behovsprövningen med mera summariska och generella normer skulle väl närmast innebära, att en för hela landet gemensam inkomstgräns infördes, och att skolbarn, vars föräldrars inkomst icke uppginge till denna, erhöles fria skolmåltider. Man skulle dock genom en sådan inkomstspärr icke kunna undvika, att en mängd barn komme att utestängas, för vilkas föräldrar det skulle innebära en kännbar utgift, om de skulle betala skolfrukosten till självkostnadspris. Det synes mig emellertid skäligt, att icke blott de ekonomiskt svagaste utan också de befolkningsgrupper, vilkas inkomster ligga närmast däröver, komma i åtnjutande av den icke obetydliga ekonomiska förmån, som fria skolmåltider innebära för en barnfamilj.

Man kan enligt min mening även fråga sig om de relativt små belopp, som de betalande barnens avgifter skulle komma att uppgå till, kunna motivera upprätthållandet av en för skolan besvärande och ur administrativ synpunkt svårbemästrad avgiftsprövning. Den uppfattning, som i vissa yttranden framförts, att avsevärda belopp skulle kunna sparas åt det allmänna om avgifter upptoges, synes mig icke hållbar inför det faktum, att det övervägande antalet skolbarn i vårt land kommer från hem i små ekonomiska omständigheter. De stora fördelar, vilka vinnas därigenom, att skolan befrias från en för dess fostrande uppgift främmande ekonomisk behovsprövning av eleverna, anser jag väl kunna motivera de ökade kostnader för det allmänna, som fria skolmåltider för alla komme att innebära.

Det har i vissa remissyttranden hävdats, att ett beslut om tillhandahållande av fria skolmåltider åt alla, som önska delta i dem, för de större skolorna komme att medföra nästan oöverstigliga svårigheter av praktisk art, varför man genom avgifters upptagande borde söka reglera tillströmningen. Det synes mig dock tveksamt, om man kan förutsätta, att upptagandet av avgifter komme att verka hämmande på anslutningen till skolmåltiderna, i den mån det bland skolbarnen finnes ett verkligt behov av skolmåltider och dessa börja bli alltmer uppskattade. Från Nacka kommun i Stockholms län rapporteras sålunda ett 90-procentigt deltagande höstterminen 1945, trots att avgifter

upptogos av 80 procent av de deltagande. Vad åter beträffar de förmenta praktiska svårigheterna i större skolor synas mig dessa i viss mån överdrivna, vilket i de flesta yttranden väl torde bero på bristande kännedom om möjligheterna att på ett praktiskt och pedagogiskt tillfredsställande sätt ordna skolmältider i stora skolor. I Stockholms nya folkskolor ha dock skolmältider numera kunnat ordnas med upp till cirka 370 barn samtidigt i en skola utan att några större olägenheter synas ha uppstått eller barnen, såsom i vissa yttranden befarats, tagit psykisk skada av bespisningens omfattning.

Om en reglering av tillströmningen måste ske — vilket på många håll blir fallet under utbyggnadsperioden — synes mig detta därför icke böra ske genom ett fasthållande vid rätten att uttaga avgifter ens under denna tid, ehuru principen om avgiftsfrihet av rättviseskäl borde vara förbunden med principen om tillgänglighet för alla. Såsom jag tidigare föreslagit, bör bespisningen i stället i första hand reserveras för de mest behövande barnen, vilka alla böra erhålla skolmältiden avgiftsfritt. En generell rätt för skoldistriktet att upptaga avgifter under utbyggnadsperioden synes mig också kunna medföra risk för att dessa icke bygga ut verksamheten i den takt, som behovet i själva verket borde motivera. För de högre skolorna torde vidare en rätt att avgiftsbelägga måltiderna ha ringa betydelse som regulator beträffande tillströmningen under försökstiden. Ett definitivt beslut angående skolmältidernas utformning i de högre skolorna bör ju enligt min i annat sammanhang framförda mening anstå tills erfarenheter vunnits av den försöksverksamhet, som enligt vad jag föreslagit bör igångsättas i dessa skolor. På grund av dessa skolors små lokalresurser kan denna försöksverksamhet mångenstädes kanske endast omfatta en del av de mest behövande, i första hand de obemedlade eller mindre bemedlade, dagligen resande eleverna. Dessa synas böra erhålla måltiderna kostnadsfritt liksom övriga resande elever samt skolkommunens egna obemedlade eller mindre bemedlade elever. Med hänsyn till att jag i annat sammanhang kommer att förorda, att måltidskostnaderna för elever, som tillhöra andra kommuner än skolkommunen, helt bestridas av statsmedel, följer även härav, att de icke böra erlägga avgifter för måltiderna. I den mån andra elevkategorier kunna beredas plats under försöksverksamheten — vilket väl sannolikt endast kan ske i undantagsfall — böra även dessa erhålla fria skolmältider.

Jag tillstyrker därför befolkningsutredningens förslag om fria skolmältider för alla deltagande elever såväl inom folkskolan som under försöksverksamheten i de högre skolorna.

V. Lokal- och personalfrågorna samt skolmåltidernas sammansättning.

1. Lokalfrågan.

Befolkningsutredningen.

Med hänsyn till att bristen på ändamålsenliga lokaler ofta angivits ställa ööverstigliga hinder i vägen för en utbyggnad av skolmåltidsverksamheten, har utredningen i görligaste mån sökt kartlägga lokalbeståndet och dess brister. Av utredningen i detta hänseende inhämtas bland annat följande.

Folkskolor. Det framgår av svaren på utsända frågeformulär, att inom folkskolan mer än hälften (cirka 58 procent) av de skolor, som anordnat bespisning, fått tillgripa utrymmen avsedda att tjäna andra funktioner inom skolorna, såsom klassrum, kapprum, korridorer och dylikt. De två nordligaste länen äro förhållandevis sämst utrustade med bespisningslokaler av något slag. Samtidigt äro å andra sidan de fullt utrustade bespisningslokalerna minst vanliga i de län, som ha den minsta bespisningsfrekvensen, d. v. s. de tätbebyggda mellan- och sydsvenska länen. Det är även utan vidare tydligt, framhåller befolkningsutredningen, att landsbygdens skolor förfoga över bespisningslokaler i mindre utsträckning än städernas och tätorternas skolor, icke blott kvantitativt utan även kvalitativt.

En mera ingående undersökning beträffande lokalförhållandena i 2 019 skolor tillhörande distrikt, vilka vid åtminstone någon skola inom distriktet redan anordnat skolbarnsbespisning, gav till resultat, att av 836 skolor, som redan anordnat fullständig bespisning med lagad mat, 641 (d. v. s. omkring 77 procent) ansett sig kunna disponera kök för tillredning av skolmåltider under förutsättning att statsbidrag utgick även för lokaler och bespisningen omfattade alla elever.

Inga större svårigheter synas föreligga, framhåller befolkningsutredningen, att i sistnämnda skolor anskaffa även särskild serveringslokal; för icke mindre än 87 procent av dem har angivits, att så kan ske. De 195 skolor, som icke uppgivits kunna disponera kök, ha icke heller någon nämnvärd möjlighet att anskaffa särskilda serveringslokaler. Bland de 1 183 skolor, som icke hade ordnat fullständig bespisning eller vid vilka bespisning icke alls förekom, äro förhållandena delvis motsatta, i det att bland dessa skolor 63 procent icke kunna anskaffa kök och som regel icke heller serveringslokaler. De skolor, vilka kunna disponera kök, ha i allmänhet även uppgivits kunna ha tillgång till särskilda serveringslokaler.

Då det här är fråga om skoldistrikt, som redan besitta erfarenheter av skolbarnsbespisning i någon form och sålunda äro positivt inställda till en sådan verksamhet, anser befolkningsutredningen det vara sannolikt, att de anförda siffrorna äro godtagbara.

Vad beträffar de skoldistrikt, som icke anordna skolmåltider, hänvisas till följande sammanställning.

Förekomsten av bespisningslokaler i distrikt, som icke redovisat skolbarnsbespisning vare sig läsåret 1942/43 eller höstterminen 1943.

Antal			Distrikt, som uppgivit sig					
			ha bespisningslokal				icke disponera bespisningslokal eller lokal med möjlighet att bereda mat	
			Antal		Antal skolor med			
distrikt	skolor	elever	distrikt	skolor i dessa distrikt	kök för fullständig matlagning	uppvärmningsmöjligheter	Antal	
							distrikt	skolor
2 083	6 984	262 291	345	1 486	119	687	1 738	5 498

Det framgår av sammanställningen, att av de nära 7 000 skolor, där bespisning hittills icke anordnats, 119 disponera kök för fullständig matlagning och 687 ha uppvärmningsmöjlighet. Det vill dock synas som om nyssnämnda antal, 119 skolor med kök för fullständig matlagning, icke bör godtagas utan vidare; sannolikt avse en del svar skolkökslokaler. 1 738 distrikt med 5 498 skolor uppgiva sig icke disponera bespisningslokal eller lokal med möjlighet till uppvärmning.

Av befolkningsutredningens undersökningar framgår det vidare, att fullt utrustade skolkökslokaler förekomma i 10 procent av samtliga cirka 7 000 skolor inom distrikt, som icke anordnat skolbarnsbespisning, och provisoriska skolkökslokaler i ytterligare 10 procent. Endast 20 procent av skolorna i dessa distrikt äga sålunda tillgång till skolkökslokaler i någon form.

Om man granskar uppgifterna rörande de såsom provisoriska skolkökslokaler uppgivna lokalerna, finner man, att 184 äro inrymda i skolsalar, 155 i föreningslokaler eller kommunalrum, 62 i privata bostäder och 281 i andra utrymmen.

De distrikt, som i sina cirka 5 600 skolor sakna tillgång till skolkökslokaler i någon form, ha särskilt tillfrågats beträffande möjligheten att anskaffa antingen lämpliga utrymmen inom skolan, som under lästid kunna inredas för tillagning av skolmåltider åt eleverna, eller lämpliga utrymmen, vilka kunna ställas till förfogande i närheten av skolan. I 772 skolor finnes en möjlighet att skaffa lämpligt utrymme inom skolan, varvid i 417 fall det avsedda utrymmet är försett med spis, och i 347 fall har man ansett det möjligt att anskaffa lämpligt utrymme i skolans närhet.

Befolkningsutredningen anser, att undersökningarna angående lokalbeståndet i de distrikt, som icke redovisat skolbarnsbespisning läsåret 1942/43 eller höstterminen 1943, visat, att det skulle vara möjligt att utan särskilda kostnader nå ett provisorium i lokalfrågorna i fråga om en tredjedel av de 7 000 skolor, varom är fråga. Utredningen anför vidare härom följande.

Efter ett studium av skolstyrelsernas synpunkter är det måhända icke oberättigat att dessutom framhålla, att svaren i en del fall präglats av en återhållsamhet, vars grunder äro att söka i en naturlig försiktighet inför de ekonomiska konsekvenserna för kommunen, när statens stöd icke är preciserat till

sin storlek. Det förefaller icke osannolikt, att lokalmöjligheterna äro bättre än statistiken visar såväl i de distrikt, vilka deklarerat intresse för saken men vilkas syn på lokalfrågans lösning alltför starkt påverkats av att för liten hänsyn tagits till ett statligt ekonomiskt stöd, som i de distrikt, vilkas inställning till skolbarnbespisningen varit sådan, att några allvarliga försök att planera lokalfrågans lösning över huvud taget icke ägt rum. Då det emellertid å andra sidan synes befolkningsutredningen uppenbart, att man *som regel* icke i samma lokal bör sammanföra skolköksundervisning och skolbarnbespisning, har utredningen stannat inför det antagandet, att *var tredje skola* i de distrikt, där bespisning icke förekommit, äger möjlighet att vidtaga åtminstone provisoriska åtgärder för lokalfrågans lösning.

Det har gjorts gällande, att distrikten i sina svar på det utsända frågeformuläret medvetet sökt tolka sina möjligheter alltför gynnsamt och sökt måla förhållandena i alltför ljusa färger. I själva verket — såges det — skulle lokalmöjligheterna vara mycket *sämré* än vad som framkommit vid undersökningen. Med anledning härav har befolkningsutredningen ansett det angeläget att söka få en mera direkt uppfattning om de förefintliga lokalmöjligheterna än som kunnat erhållas genom de av skoldistriktet lämnade uppgifterna. Utredningen övervägde därför till en början att göra en stickprovundersökning i praktiskt taget alla län i landet för att vid personliga besök konfrontera de lämnade uppgifterna med verkliga förhållandena. Av kostnadsskäl måste emellertid undersökningen begränsas till 5 inspektionsområden i olika delar av landet. Efter givet bemyndigande har utredningens socialpedagogiska delegation företagit studieresor i Upplands, Roslagens, Nordsmålands östra, Göteborgs och Bohus läns samt Medelpads inspektionsområden och har därvid kunnat förvissa sig om att de lämnade uppgifterna i huvudsak överensstämt med de lokala förhållandena. Där så icke ansågs vara fallet, var orsaken ofta, att möjligheterna att anskaffa lokaler för utspisningen underskattats. I betydligt flera skolor än distrikten uppgivit fanns det sålunda goda utrymmen för provisoriska skolmåltidslokaler eller utrymmen, som efter relativt obetydliga reparationer och ombyggnader kunde tjäna som fullgoda måltidslokaler. Möjligheterna för anskaffande av bespisningslokaler samt tillhörande kök syntes mångenstädes vara *bättre* än vad som angivits vid undersökningen på våren 1944. Det är väl sannolikt, att förhållandena äro likartade i andra delar av landet. Det torde alltså finnas skäl att antaga, att provisoriska skolmåltidslokaler — om vederbörande verkligen ha intresse för skolbarnbespisningen — kunna inom folkskolan anskaffas i *större utsträckning*, än vad den statistiska undersökningen givit vid handen.

H ö g r e s k o l o r. Beträffande lokalförhållandena i de högre skolorna har utredningen anfört följande.

Med tanke på det stora antalet resande elever vid dessa skolor har undersökningen inriktats på att söka klarlägga icke blott förekomsten av respektive möjligheten att anskaffa lokaler för tillredning och servering av måltider utan även tillgången på s. k. frukostrum, d. v. s. lokaler av den typ, som elever med lång skolväg bruka få använda för att där intaga matsäcksfrukost. Det visade sig, att såsom frukostrum lämpade lokaler funnos vid mellan $\frac{1}{2}$ och $\frac{2}{3}$ av de olika skolorna. Som regel torde deras kapacitet vara relativt liten. I ungefär $\frac{1}{3}$ av fallen saknas dylika lokaler helt, samtidigt som man förklarat sig icke ha möjlighet att inom skolan eller i skolans närhet anskaffa sådana. I de fall, där man ansett sig kunna anskaffa lokal, har möjligheten förelegat i

form av förhyrning eller ifrågasatt nybyggnad. De inkomna uppgifterna ha sammanställts i följande tablä.

S k o l o r	Lokal lämplig som frukostrum			
	finnes	finnes ej		Summa
		men möjlighet att anskaffa lokal i skolan eller dess närhet		
		finnes	finnes ej	
Högre allmänna läroverk	40	2	20	62
Realskolor	39	7	29	75
Kommunala mellanskolor	39	13	18	70
Kommunala flickskolor	26	3	12	41
Praktiska mellanskolor	6	2	3	11
Tekniska läroverk	3	2	4	9
Handelsläroverk	6	—	2	8
Kommunala anstalter för yrkesundervisning	22	5	17	44

Lokaler för tillredning och servering av måltider har man, som väntat, tillgång till i ett något mindre antal fall, varierande för olika slag av läroanstalter från $\frac{1}{3}$ till $\frac{1}{2}$. Uppgifter om dessa lokalers kapacitet saknas. Möjligheterna att anskaffa sådana utrymmen inom skola eller i skolans närhet ha bedömts såsom mindre gynnsamma än då det gällt att anskaffa utrymmen för enbart bespisning. Närmare uppgifter om de olika slagen av skolor återfinnas i följande sammanställning.

S k o l o r	Lokaler för tillredning och servering			
	finnas	finnas ej		Summa
		men möjlighet att anskaffa lokaler i skolan eller dess närhet		
		finnes	finnes ej	
Högre allmänna läroverk	27	5	30	62
Realskolor	20	16	38	74
Kommunala mellanskolor	26	14	29	69
Kommunala flickskolor	21	3	17	41
Praktiska mellanskolor	3	2	6	11
Tekniska läroverk	2	3	4	9
Handelsläroverk	3	2	3	8
Kommunala anstalter för yrkesundervisning	15	6	22	43

Lokalernas och utrustningens standard. Befolkningsutredningen framhåller, att i diskussionen kring skolornas möjligheter att anskaffa skolmåltidslokaler frågan om lokalernas beskaffenhet ofta skjutits i förgrunden. Mångenstädes finnas sålunda lediga utrymmen, men fordringarna på utseende och standard hade redan från början satts så höga, att ett utnyttjan-

de av dem i skolmåltidsverksamheten ansetts uteslutet. Utredningen anför här-
om bland annat följande.

Man har därvid förbisett, att det vid anordnandet av skolmåltider till en början kan vara nödvändigt att låta själva skolmåltiden bli det primära och att betrakta de former och omgivningar, i vilken den tillagas och serveras, som mindre betydelsefulla. Befolkningsutredningen anser sig med hänsyn till de lokala svårigheterna böra understryka detta, även om det är uppenbart, att skolmåltidernas sociala och pedagogiska värde kommer att minska, om icke en utveckling sker hän mot en bespisning under bättre hygieniska former och i ljusa, trevliga och ändamålsenliga lokaler.

Det är i varje fall uppenbart, att man för en mycket lång tid framåt måste räkna med *provisoriska skolmåltidslokaler* av de mest växlande slag och att man endast vid nybyggnad eller annars i undantagsfall kan ha tillgång till verkligt ändamålsenliga och moderna skolmåltidslokaler.

I de flesta skolor, där man avser att anordna skolmåltider, finnas ofta utrymmen, som provisoriskt kunna tagas i anspråk i avvaktan på att vid eventuell nybyggnad eller större ombyggnad särskild bespisningslokal skall inrättas. Ekonomiska skäl komma sannolikt att göra många av dessa provisorier till för lång tid giltiga lösningar, gentemot vilket föga finnes att erinra, så länge lokalerna hjälpligt fylla vissa minimikrav i fråga om hygien och utrymme. Bland de lokaler inom en skola, som i allmänhet kunna och bruka tagas i anspråk vid en provisorisk lösning, kunna nämnas skolkök, då sådant icke användes för undervisningsändamål, slöjdsalar, korridorer, kapprum, vindar, lediga lärarbostäder, stundom även klassrum. Utöver dessa möjligheter vill utredningen även peka på dem, som kunna skapas genom att bespisningslokaler anordnas utanför skolan, t. ex. i närbelägna kommunala samlingslokaler, bygdegårdar, matställen eller dylikt. Det framgår av de från skoldistriktet införskaffade uppgifterna, att dessa möjligheter icke äro så få.

Befolkningsutredningen är väl medveten om att invändningar kunna resas mot användningen av provisoriska lokaler. Det finnes emellertid talrika vittnesbörd från skilda delar av landet om att man icke endast med små medel kunnat disponera dylika utrymmen på ett sätt, som medgivit anordnandet av skolmåltid, utan även lyckats utforma verksamheten på ett för ändamålet tillfredsställande sätt.

Befolkningsutredningen upplyser i detta sammanhang, att utredningen föranstaltat om en särskild arkitektutredning rörande vilka minimikrav, som böra ställas på provisoriska skolmåltidslokaler ifråga om utrymme, ventilation, dagsljus och uppvärmning m. m. Vid denna utredning komme förslag till typritningar för om- och nybyggnader att framläggas och den praktiska utformningen av skolmåltidernas organisation vid skolor av olika storlek att beaktas såväl inom provisoriska lokaler som i moderna sådana. Utredningen avsåge att publicera detta material i särskild ordning samt förutsätter, att skolöverstyrelsen på grundval av detta material skall utarbета råd och anvisningar angående inredning, disposition och organisation av skolmåltidslokaler.

Befolkningsutredningen framhåller vidare, att ett rationellare ordnande av skolmåltiderna även måste innefatta, att tillagnings- och serveringslokalerna utrustas på bästa och lämpligaste sätt samt förses med moderna och ända-

målsenliga inventarier. Utredningen anser sig kunna konstatera, att de inventarier, som användas i många skolor i samband med skolmåltiderna, äro av synnerligen dålig, i vissa fall rent av undermålig beskaffenhet.

Utredningen har uppgjort en förteckning över den behövliga inventarieutrustningen för skolmåltider med ett barnantal varierande från 25—500 barn (se bilaga till betänkandet).

Utredningen anser även, att möjligheterna av en standardisering av de erforderliga inventarierna med central upphandling böra undersökas för att i största möjliga utsträckning få fram ändamålsenliga inventarier samt nedbringa kostnaderna.

Remissyttranden.

Lokalfrågan har ägnats uppmärksamhet i flertalet yttranden. I allmänhet har man härvid betonat de stora svårigheter en utbyggnad av skolmåltidsverksamheten måste medföra med hänsyn till bristen på härför avsedda utrymmen.

Skolöverstyrelsen anför.

Beträffande lokalfrågan framhåller utredningen, att man för en mycket lång tid framåt måste räkna med provisoriska skolmåltidslokaler av de mest växlande slag, såsom skolkök, slöjdsalar, korridorer, kapprum, vindar, lediga lärarbostäder, stundom även klassrum. Därutöver anvisar utredningen jämväl möjligheten att anskaffa bespisningslokaler utanför skolan genom att hyra närbelägna kommunala samlingslokaler, bygdegårdar, matställen eller dylikt.

I sina till överstyrelsen ingivna yttranden ha emellertid folkskolinspektörerna ställt sig mycket tveksamma till förslaget, att korridorer, kapprum, klassrum och även slöjdsalar skulle få användas som bespisningslokaler. De ha som motivering härför anført, att man i dessa lokaler icke kan uppnå ens minimum av de krav på hygien och god måltidsordning, som måste uppställas på verksamheten, om den skall få den fostrande betydelse för eleverna, bland annat i form av goda måltidsvanor, som avses vid sidan av dess egentliga uppgift. Däremot anse folkskolinspektörerna allmänt, att skolkökslokalerna kunna utnyttjas jämväl som bespisningslokaler, särskilt i de fall, då undervisningen i hushållsgöromål pågår under en jämförelsevis kort tid av året.

I vad inspektörerna här anført anser sig överstyrelsen böra instämma. Beträffande lokaler, som användas både för undervisning och bespisning, bör dock framhållas, att detta dubbla utnyttjande icke får inverka menligt på undervisningen.

Att vissa minimikrav uppställas på dessa provisoriska lokaler finner överstyrelsen riktigt. Enligt betänkandet pågår ju också inom befolkningsutredningen en särskild utredning, som bland annat skulle ha till uppgift att lämna förslag till sådana. Med hänsyn dels till de ekonomiska konsekvenserna härav och dels till att en sådan åtgärd kunde komma att verka avskräckande på de kommunala myndigheterna och därigenom fördröja införandet av allmän skolmåltidsverksamhet vill överstyrelsen varna för att dessa minimikrav ställas alltför högt.

Av de av folkskolinspektörerna avgivna yttrandena framgår följande.

Folkskolinspektören i *Östergötlands västra* inspektionsområde anser det vara tämligen tydligt, att lokalfrågan på många håll komme att skapa stora svårigheter. Dessa svårigheter borde dock ej överdrivas. Om fordringarna ej dreves upp alltför högt, vilket man dock tyvärr kunde befara, borde även med provisoriska utrymmen ett gott resultat kunna nås till dess man efter hand hunne att slutgiltigt ordna lämpliga lokaler med ändamålsenliga inredningar och inventarier. Folkskolinspektören i *Sydsamålands östra* inspektionsområde påpekar, att ett flertal skolor alltjämt saknade lokaler för gymnastik och slöjd och ansåge det självklart, att lokalbehovet för bespisningen även komme under omprövning i samband med prövningen av lokalbehovet för övriga skoländamål. Folkskolinspektören i *Skaraborgs södra* inspektionsområde anser, att ett forcerat matrumsbyggande icke skulle vara klokt. En dylik byggnadsfråga borde lösas i samband med att i övrigt behöfelig lokalanskaffning bleve tillgodosedd, exempelvis för gymnastikundervisning, bad, skolkök och slöjd etc. Folkskolinspektören i *Gästriklands* inspektionsområde ställer sig optimistisk till anskaffandet av bespisningslokaler. I de flesta fall funnes alltid någon utväg, även om den bleve provisorisk. Efter hand byggdes om eller byggdes nytt och då bleve frågan definitivt löst. Folkskolinspektören i *Medelpads* inspektionsområde önskar, att skoldistriktet måtte få klart för sig, att om lämpliga lokaler saknades, sådana borde anskaffas utan onödigt dröjsmål. Det vore fara värt att den provisoriska anordningen eljest bleve närpå permanent. De bristfälliga skollokaler, som vissa skoldistrikt debatterat om i årtionden utan att med verkligt allvar gå in för att ersätta dem med bättre, utgjorde bevis för att en sådan fara kunde föreligga. Folkskolinspektören i *Jämtlands södra* inspektionsområde anser, att särskilda lokaler för skolbarnsbespisningen behövde ordnas på de flesta håll. Men dessa lokaler skulle samtidigt kunna tillgodose många andra av ortens behov och tjäna som samlingslokaler, bygde- och ungdomsgårdar o. s. v.

Sveriges folkskolläraryrkeförbund anför följande.

Under en mycken lång tid framåt nödgas man begagna sig av provisoriska skolmåltidslokaler. Som sådana nämns bland annat slöjdsalar, korridorer, kapprum, vindar och klassrum. Ofrånkomligt är, att tillgängliga utrymmen av här nämnt slag måste till en början tagas i anspråk för ändamålet, men förbundsstyrelsen ifrågasätter, om inte betryggande övergångsföreskrifter för utnyttjande av dessa lokaler böra utfärdas. Annars torde fara föreligga, att de provisoriska lokalerna, som inte fylla de hygieniska anspråken på en måltidslokal, bli permanenta. Enligt förbundsstyrelsens mening är det därför ofrånkomligt, att lokalfrågans tillfredsställande löses inom viss övergångstid från den tidpunkt skolmåltiderna införts. Förbundsstyrelsen vill också starkt framhåva vikten av att vissa hygieniska minimikrav ställas på de provisoriska lokalerna. Förbundsstyrelsen vill i detta sammanhang bestämt hävda, att skyldigheten att inrätta tidsenliga skolmåltidslokaler inte får medföra, att förbättring av gamla skollokaler eller byggandet av nya sådana uppskjutes eller helt avskrivs.

Sveriges överläraryrkeförbund anser, att bristen på bespisningslokaler givetvis kommer att i början vålla betydande svårigheter, men då förslaget inte innebär något omedelbart igångsättande av bespisningen i alla skolor och då enklare bespisning under de första åren godkännes för statsbidrag torde dessa svårigheter inte böra överdrivas.

Sveriges allmänna folkskolläraryörening hävdar, att ett fullständigt genomförande av skolbarnsbespisningen under en för kort övergångstid skulle vålla de lokala skolmyndigheterna svårigheter. En planmässig och ändamålsenlig lösning av lokalfrågan har stor betydelse för denna viktiga socialreform, varför skoldistriktet böra erhålla tillräcklig tidsfrist och givas möjlighet till provisoriska anordningar under övergångstiden.

I yttranden från *de högre skolorna* understrykes i allmänhet svårigheterna att inom de nuvarande lokalerna kunna utspisa ett större antal elever. I ett par yttranden från dessa skolor förordas, att statsbidrag till anordnande av skolmåltider i de högre skolorna måtte utgå även om de serveras utanför skolan till exempel på mjölkbarer, mindre hotell, pensionat etc., under förutsättning att detta sker i samförstånd med skolans ledning och i enlighet med givna bestämmelser. Härigenom skulle stora lokalsvårigheter kunna undgås och det väsentligaste syftet ändå nås.

Läroverkslärarnas riksförbund anför följande.

Utan att ha någon undersökning i de enskilda fallen att stödja sig på torde man kunna hävda, att endast mycket få läroverk för närvarande ha sådana lokaler till förfogande, att de skulle förslå för en samtidig servering åt mera än 10 procent av hela antalet lärjungar. På goda grunder kan man antaga, att en väsentligt större procent av lärjungarna än den nyssnämnda skulle önska begagna tillfället att erhålla kostnadsfria skolmåltider. Då måste endera av två utvägar anlitas, antingen förhyrning av lokal i skolans närhet, eventuellt upplåtande av lokal, som disponeras av kommunen, eller tillbygge till läroverket, eventuellt inredning av inom byggnaden odisponerat utrymme.

Förhyrning av lokal torde endast sällan gå för sig men kan dock tänkas såsom en acceptabel lösning i sådana fall, där läroverkssamhället är av utpräglad industrikaraktär och exempelvis en fabrik inom rimligt avstånd finnes villig att uthyra lunchrum eller dylik lokal.

Om kommunen skulle önska ställa egen lokal till förfogande, går väl tanken i första hand till möjligheten att utnyttja folkskolans utrymmen för skolmåltider. I den händelse att läroverk och folkskola skulle dela en sådan lokal, finge man avstå från det ofta, och med all rätt, framförda önskemålet, att så många läroanstalter som möjligt på samma ort skulle ha samtida måltidstimmar, helst även förlagda till samma tider, som passa för industrier och affärskontor. Det sistnämnda bleve självfallet omöjligt, om ett läroverk skulle dela lunchlokal med en industri.

Vill man anlägga ekonomiska och praktiska synpunkter på frågan, står det eljest klart, att de två närmast ovan diskuterade alternativen båda ha mycket stora fördelar att bjuda: lokalerna tillvaratagas bättre, om de nyttjas av två kategorier gäster vid olika tider, personalen får ett arbete av mindre tillfällig karaktär och ställer sig därför billigare; härtill kommer, att sådana anordningar för hygien eller trevnad, som kunna ifrågakomma, lättare fås till stånd, om hänsyn till större grupper tala för deras tillkomst.

Sannolikt måste man dock i regel räkna med de två senare alternativen — lokalfrågans lösning inom läroverksbyggnaden.

Medicinalstyrelsen anför:

Även om lokalfrågan icke är den allra viktigaste i debatten om skolmåltiderna, måste det ur de synpunkter, styrelsen närmast har att företräda, te sig mycket betänkligt, om skolmåltiderna för mycket lång tid framåt skulle äga rum i provisoriska lokaler såsom slöjdsalar, korridorer, kapprum, vindar, lediga lärarbostäder eller i klassrummen. Styrelsen tänker härvidlag

särskilt på tillredningen och förvaringen av matvarorna samt på diskning och renhållning i de större skolorna. Skola skolmåltiderna jämväl ha ett uppfostrande syfte — att vänja barnen vid ordentligt lagad, lämpligt sammanfatt kost — bör även födans förvaring och distribution uppfylla rimliga hygieniska krav. Lokalfrågan bör därför i varje distrikt upptagas till allvarlig prövning. Särskilt på landsbygden bör därvid övervägas, om frågan icke kan lösas i samband med annan behövlig nybyggnad, eventuellt för skolbad, samlingslokal för ortens ungdom eller andra.

Vad angår lokalfrågan i de stora städerna, synes det böra undersökas, om icke en praktisk lösning i viss utsträckning åtminstone på sina håll låte sig vinna genom att förlägga utspisningen till i skolornas närhet belägna lokaler, dit allmänheten kunde ha tillgång, då lokalerna icke användes för skolans behov. Särskilt ur ekonomisk synpunkt synes en sådan kombination av folkbar och skolbespisning böra övervägas.

Länsstyrelserna ha i sina yttranden i regel endast understrukit, att den mångenstädes bristande tillgången på för ändamålet erforderliga lokaler gör, att utbyggnaden av skolmåltidsverksamheten måste bli en fråga på lång sikt. Av deras yttranden inhämtas bland annat följande.

Länsstyrelsen i Kristianstads län framhåller följande.

Beträffande lokalfrågan förefaller det som om utredningen icke i tillräcklig grad beaktat nödvändigheten av att bespisningen äger rum i lokaler, som åtminstone fylla rimliga krav på hygien. Sker icke detta, utan måltiderna serveras i korridorer och andra för ändamålet mindervärdiga utrymmen, kan hela verksamheten lätteligen få en prägel av massutfodring, som snart gör densamma impopulär både hos barn och föräldrar. Det torde därför vara välbetänkt att redan från början upprätthålla en viss standard i fråga om måltidslokaler. Det åligger förste provinsialläkaren att med biträde av tjänsteläkarna övervaka, att hygieniskt mindervärdiga lokaler icke få förekomma, samt att i förekommande fall för vederbörande länsstyrelse anmäla förefintliga hygieniska missförhållanden såväl beträffande lokalernas allmänna beskaffenhet som beträffande det sätt, varpå utspisningen sker. För att emellertid bespisning i ur hygienisk synpunkt olämpliga lokaler icke igångsättes utan att lokalerna först inspekterats och godkänts för sitt ändamål, bör skyldighet stadgas för vederbörande skoldistrikt, att, samtidigt som anmälan om tillämnad skolbarnsbespisning göres hos skolöverstyrelsen, insända avskrift av denna anmälan till förste provinsialläkaren. Anmälan bör därför också innehålla specificerad uppgift om den eller de lokaler, som skoldistriktet ämnar använda för bespisningen, och bör resultatet av förste provinsialläkarens inspektion avvaktas innan bespisningen igångsättes.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län anför följande.

På landsbygden torde det vara mycket sällsynt, att skolorna kunna erbjuda för matlagning och för utspisning ändamålsenliga lokaler, om krav uppställas på skolmåltider av den beskaffenhet, som i betänkandet avses. Och skolornas ombyggnad för ändamålet lär vara ett alltför omfattande företag för att kunna genomföras under den övergångsperiod, som befolkningsutredningen räknat med. Vad beträffar de större skolorna för den högre undervisningen — skolor med ända till tusentalet elever och med äldre byggnader, som tillkommit utan varje tanke på att utnyttjas för elevernas bespisning — blir svårigheten att åstadkomma lokaler för skolmåltiderna må-

hända ännu större. Där icke byggnadernas konstruktion eller skoltomternas begränsade områden helt utesluta om- eller tillbyggnader, lärar i varje fall kostnaden för lokalanskaffning bli avskräckande stor. Det gäller ju inte mindre »frukosttrum», något som väl i allmänhet redan finns, utan matsalar för utspisning med lagad mat av flera hundra elever samtidigt och köksanordning anpassad härefter.

Länsstyrelsen i Västerbottens län anför följande.

Skolorna ligga ofta isolerade och med den av utredningen omnämnda svårigheten att på en del håll anskaffa kvalificerad arbetskraft sammanhänger enligt länsstyrelsens mening frågan, om likväl förhållandevis stora utgifter äro att tillräda för anskaffande av personal samt bespisningslokal med tillhörande utrustning. Redan nu har på sina håll inom länet, där skolbarnsbespisning förekommer, ett entreprenadsystem utvecklat sig, så beskaffat, att barnen beretts tillfälle att mot betalning intaga måltider i enskilt hem. Därest en måltid, likvärdig med den av utredningen föreslagna, kan erhållas på detta sätt, ifrågasätter länsstyrelsen, om inte en dylik bespisningsform bör övervägas vid en del mindre skolor, oaktat kostnaderna i för länsstyrelsen kända fall avsevärt överstiger den medelkostnad, varmed utredningen räknat. Av tre kommuner med dylik bespisning har medelkostnaden per måltid av två beräknats till 85 öre och av en till minst 1 krona 25 öre. Då kontrollen vid nu nämnd bespisningsform väl knappast kan bli så ingående som föreslagits av utredningen — den torde dock, särskilt anpassad, vara minst lika ofrånkomlig här som vid normal bespisning i för ändamålet iordninggjord lokal — torde det ingalunda få anses vara en eftersträfvansvärd utvecklingsform. Länsstyrelsen, som hyser den uppfattningen, att ett genomförande av skolmåltidsprogrammet i den utsträckning, som utredningen föreslagit, är så betydelsefullt, att det bör ske utan dröjsmål, vill emellertid framhålla det nu berörda tillvägagångssättet som ett medel att, i varje fall under en övergångstid, påskynda utbyggnaden. Det torde ligga i sakens natur, att en dylik bespisningsform bör tillgripas först efter särskild prövning, sedan annan utväg icke lämpligen kunnat beträdas.

I detta sammanhang vill länsstyrelsen framhålla, att viss hänsyn jämväl torde böra tagas till de helt nyligen framlagda betänkandena av 1940 års skolutredning om skolpliktstidens skolformer. Utan att närmare ingå härpå, torde ett framtida genomförande av de vittomfattande planerna medföra svårarbemästrade problem, bland annat i vad avser lokalfrågan vid de mindre skolorna. Att då nedlägga mera betydande kostnader på om- eller tillbyggnadsarbeten vid dessa skolor enbart för bespisningsändamål torde såväl ur kostnads- som lämplighetssynpunkt böra anstå till dess den praktiska utformningen av de nya skolplanerna börjar framträda.

Av de yttranden, som inkommit från kommunerna, ha i regel endast *städerna* sökt närmare belysa och kostnadsberäkna möjligheterna att ordna en mera allmän skolmåltidsverksamhet med hänsyn till lokalbehovet. I Stockholm beräknas engångskostnaderna komma att uppgå till omkring 6 000 000 kronor (200 kronor per barn), däri inbegripet även lokaler för de högre skolorna i staden; härvid har beräknats, att eleverna få äta i tre lag efter varandra. I Göteborg beräknas engångskostnaderna för enbart folkskolan, inklusive dess högre avdelning, till högst 1 900 000 kronor. I Malmö beräknas

engångskostnaderna vid en bespisning omfattande 65 procent av barnen till cirka 1 725 000 kronor och i Hälsingborg beräknas engångskostnaderna för folkskolan till omkring 890 000 kronor.

I yttranden från *landsbygdskommuner* har bland annat framhållits, att ändamålsenliga skolmåltidslokaler först kunna åstadkommas, när genom skolväsendets centralisering nya skolhus uppföras. Förslag ha även framförts om standardiserade, monteringsfärdiga trähus intill skolorna. Från *kommuner i Västerbottens och Norrbottens län* har påpekats, att för de mycket små skolorna med t. ex. 8—15 elever det vore slöseri att bygga särskilda tillrednings- eller serveringslokaler. Här borde det s. k. entreprenadsystemet med utspisning av barnen i enskilda hem hellre tillämpas. I vissa yttranden ha även krav framställts på att skoldistriktet borde åläggas att vid nybyggnader eller omändringar av skollokaler inreda tillrednings- och serveringslokaler för skolmåltider.

1940 års skolutredning framhåller bland annat, att skolkökslokalerna under inga förhållanden böra användas vare sig som bespisningslokaler eller som kök för bespisningen under de tider av läsåret, då skolköksundervisning pågår. På grund av den utökade skolköksundervisning och utvidgade centralisering av denna undervisning, som nu föreslagits, torde för övrigt skolkökslokalerna i framtiden komma att för sitt ändamål utnyttjas effektivare än för närvarande. De borde därför i regel icke beräknas kunna användas såsom barnbespisningslokaler ens under någon del av läsåret.

Befolkningsutredningens förslag att frågan om central upphandling och standardisering av inventarier upptages till prövning har föranlett vissa erinringar.

Skolöverstyrelsen anför sålunda:

Överstyrelsen medger, att en viss standardisering bör eftersträvas, särskilt vad beträffar möbler och övrig utrustning i lokalerna. Lämpliga typritningar och anvisningar om i handeln redan befintliga möbler och annat, som kan anses lämpligt för ifrågavarande ändamål, böra ställas till skoldistriktets förfogande. Den erfarenhet överstyrelsen har från den centrala upphandling och distribution av undervisningsmateriel för landets nordligaste gränssorter, som under några år prövats av överstyrelsen, är icke av den art, att överstyrelsen anser sig kunna tillråda införandet av en så omfattande verksamhet, som det här synes bli fråga om. Den stora efterfrågan på inventarier och utrustningar för skolmåltidslokalerna, som blir följden av en mera allmänt utbyggd skolbarnbespisning, skulle ställa så stora krav på den föreslagna organisationen, att den skulle kräva en personalstyrka av helt annan omfattning, än vad utredningen tänkt sig. Dessutom torde man få räkna med betydligt längre leveranstider och åtskilligt högre fraktkostnader, än om lokal upphandling sker.

I detta sammanhang vill överstyrelsen framhålla önskvärdheten av att inventarier och utrustning, som anskaffas för de provisoriska måltidslokalerna att användas under den tid, då verksamheten i många fall får en mera begränsad omfattning, äro av sådan beskaffenhet i fråga om kvalitet och ända-

målsenlighet, att de med fördel kunna användas i de nya bespisningslokaler och sedan verksamheten utbyggs inom skolan eller skoldistriktet.

Sveriges folkskolläraryrkeförbund är likaledes tveksamt beträffande det skisserade centrala upphandlingsförfarandet och anför:

Genom denna anordning kommer framför allt leveranstiden att utsträckas onödigt långt och fara för en viss byråkratisering föreligger. Enligt förbundsstyrelsens mening böra de skoldistrikt, som så önska, efter av skolöverstyrelsen utarbetade standardritningar ha rätt att på orten beställa t. ex. inventarier för skolmåltidslokaler. Härigenom bortfalla transportkostnaderna och leveranstiden nedbringas, vilket borde vara särskilt betydelsefullt vid startandet av skolmåltidsverksamheten.

Även *statskontoret* ställer sig synnerligen tveksamt till lämpligheten av en så långt driven centralisering av ifrågavarande upphandling som utredningen tänkt sig. *Riksräkenskapsverket* anser, att frågan bör göras till föremål för ytterligare utredning.

1940 års skolutredning anför:

Skolutredningen har ingenting att erinra emot strävan att genom skolöverstyrelsens försorg på detta liksom på andra områden åstadkomma en viss standardisering i fråga om skolornas inventarier, varvid de erfarenheter, som redan gjorts bland annat inom den centrala sjukvårdsberedningen, böra utnyttjas.

Den av befolkningsutredningen föreslagna centrala upphandlingen kan skolutredningen icke tillstyrka. Om de vanligast förekommande inventarierna standardiseras, har den lokala myndigheten eller funktionären fått ett stöd, som i de flesta fall är tillräckligt för att göra en även ur prissynpunkt tillfredsställande lokal upphandling möjlig. Erfarenheten ger dessutom vid handen, att den prissänkning, som man ofta räknar med vid central upphandling, icke alltid ernås. Mången gång kan ett litet företag på billig ort vid lokal upphandling lämna ett lägre pris än sådana större företag, som vid central upphandling oftast ensamma uppträda som anbudsgivare.

1945 års folkskolesakkunniga anse, att kommunerna själva böra svara för anskaffningen av sina inventarier.

Socialvårdskommittén anför följande.

Kommittén känner en viss tveksamhet inför förslaget att central upphandling skall ske av inventarierna. Vissa fördelar torde otvivelaktigt kunna utvinnas härigenom, men risken för överorganisation och byråkratisering ligger nära till hands. Vid en centraliserad upphandling torde leveranserna företrädesvis komma att tillfalla större producenter, något som givetvis ur prissynpunkt kan vara en fördel, därest man lyckas förhindra en kartellbildning, men fördelarna torde komma att vinnas på bekostnad av en eljest naturlig och önskvärd kontakt mellan de kommunala myndigheterna och det lokala näringslivet. Det synes kommittén som om man redan genom en standardisering av inventarierna skulle kunna erhålla tillräckliga garantier i fråga om såväl pris som kvalitet. En viss standardisering av köks- och serveringslokalers utrustning har såvitt sjukhusen angår redan genomförts av centrala sjukvårdsberedningen. Ett samarbete med detta statliga organ samt

utnyttjande av dess erfarenhet och redan tillgängliga resultat vill kommittén i detta sammanhang förorda.

Sveriges standardiseringskommission anför följande.

Under senaste år har mellan olika industrisammanslutningar, såsom Sveriges järn- och metallmanufakturörening och Sveriges mekaniska verkstäders förbund samt hemmens forskningsinstitut, pågått samarbete för att komma fram till lämpliga modeller och kvaliteter för olika slag av köksutrustning, såsom kok- och stekkar, matbestick, olika slag av köksknivar m. m. Därest den av beredningen föreslagna standardiseringen kommer till stånd, bör den bygga vidare på de resultat, som framkomma genom ovannämnda samarbete. Kommissionen vill understryka, att för den händelse en systematisk standardisering av allt materiel, som finnes upptaget i bilaga till betänkandet, skall genomföras, kommer detta att taga lång tid i anspråk. Vid standardisering för bestämmande av kvalitet och dimensioner på föremål för lång tid framåt, måste man vid den slutliga utformningen vara fullt säker på, att tillräcklig hänsyn tagits till alla faktorer, som kunna inverka på besluten. Detta är tidskrävande och förutsätter en synnerligen noggrann behandling av varje ärende.

Man kan tänka sig att genomföra en mera provisorisk standardisering genom att i olika firmakataloger välja ut vissa modeller på inventarier och redskap, som sedan upphandlas. En dylik åtgärd kan relativt snabbt genomföras, men ger ej tillnärmelsevis så säkra resultat som en förutsättningslös standardisering och kan heller icke bli opartisk.

Den föreslagna standardiseringen av möbler skulle kunna ske på samma sätt som byggnadsstyrelsen gjort vid standardisering av statens kontorsmöbler. Härvid har i princip samma tillvägagångssätt tillämpats som föreslagits i betänkandet.

De sakkunniga anse även att skolöverstyrelsen bör pröva möjligheten av standardisering av alla övriga skolinventarier. Kommissionen får för sin del tillstyrka, att en dylik undersökning kommer till stånd och förutsätter då samarbete med kommissionen.

Utan tvivel komma på sina håll stora svårigheter att möta, då det gäller att anskaffa tillräckliga och ändamålsenliga lokaler för matlagning och för servering av skolmåltiderna. Jag anser det dock sannolikt, att dessa svårigheter ofta överdrivits. Det har från många håll omvittnats, att, där intresse för denna verksamhet förelegat från kommunens sida, även lokalfrågan kunnat lösas, om än ofta med provisoriska medel. I likhet med befolkningsutredningen anser jag, att man icke torde kunna undgå att för åtskilliga år framåt räkna med en bespisning i provisoriska lokaler. Det är emellertid önskvärt, att en utveckling successivt äger rum hän emot en bespisning under bättre hygieniska former och i mera ändamålsenliga lokaler. Några generella riktlinjer för hur anskaffandet av skolmåltidslokaler bör ske torde därvid icke vara möjligt att angiva. Denna fråga torde lämpligen böra bli föremål för prövning på varje särskild ort och i varje särskilt fall.

För landsbygdens del torde frågan om skolmåltidslokaler på sina håll komma i ett delvis nytt läge, därest genom en ny kommunindelning större

Departement-
schefen

skoldistrikt tillskapas. Den fortskridande centraliseringen av skolväsendet och en kommande skolreform med nya krav på större och funktionsdugligare skolor torde även medföra, att ändamålsenliga skolmåltidslokaler så småningom komma att inredas. I avvaktan härpå torde bespisningen tills vidare kunna äga rum i lokaler av mera provisorisk karaktär, förutsatt att vissa hygieniska minimifordringar äro uppfyllda. I likhet med skolöverstyrelsen och 1940 års skolutredning anser jag dock, att, om skolkökslokaler provisoriskt användas för skolmåltider, detta dubbelutnyttjande av lokalerna icke på något sätt får menligt inverka på undervisningen. Det torde även vara lämpligt, såsom framhållits i vissa remissyttranden, att frågan om skolmåltidslokaler i en kommun löses i samband med uppförandet av gemensamhetsanläggningar med samlingslokal, bibliotek, tvätt- och badstuga samt övriga utrymmen för allmän fritidsverksamhet och trevnad. I städerna bör frågan om tillräckliga skolmåltidslokaler kunna prövas i samband med de omfattande skolbyggen, som de närmaste åren bli nödvändiga med hänsyn till den starkt ökade nativiteten.

Då anordnandet av skolmåltider icke avses skola bli obligatoriskt, torde kommunerna icke kunna åläggas inreda skolmåltidslokaler vid ny- eller ombyggnader, men jag förutsätter, att skolöverstyrelsen vid prövning av byggnadsärenden uppmärksammar önskvärdheten av tillräckliga utrymmen för skolmåltidernas tillagning och servering.

I likhet med vad som anförts i några remissyttranden anser jag, att skolmåltider med statsbidrag böra kunna anordnas i form av ett entreprenadsystem, i städerna på mjölkbarer etc., på landsbygden t. ex. i närliggande gårdar, under förutsättning att verksamheten anordnas i samförstånd med skolans ledning och i enlighet med givna bestämmelser. Överhuvudtaget är det av största vikt, att de lokala skolmyndigheterna söka på ett smidigt sätt lämpa bespisningsanordningarna efter de möjligheter av olika slag, som kunna stå till buds i de särskilda fallen.

Befolkningsutredningen kommer enligt vad jag erfarit att inom den närmaste tiden överlämna sin förut omnämnda undersökning om skolmåltidslokalernas planering och inredning etc. Det material, som här framlägges, torde kunna läggas till grund för allmänna anvisningar från skolöverstyrelsens sida för dessa lokalers planering, inredning och utrustning. Jag förutsätter, att överstyrelsen härvid kommer att tillhandahålla erforderliga typritningar för om- eller tillbyggnader av skolmåltidslokaler ävensom angiva vissa minimifordringar på provisoriska lokaler.

Till frågan om statsbidrag till skolmåltidslokaler samt därmed sammanhängande frågor återkommer jag i det följande.

Jag delar befolkningsutredningens uppfattning om nödvändigheten av att skolmåltidslokalerna förses med moderna och ändamålsenliga inventarier av fullgott skick. Till frågan om statsbidrag härför återkommer jag likaledes i det följande.

Frågan om anordnande av en central upphandling enbart av inventarier för

skolmåltidslokaler torde för närvarande sakna aktualitet. Utredningens syfte med sitt förslag härutinnan — att åstadkomma fullgoda inventarier till billigast möjliga pris — torde kunna uppnås utan en så långt driven centralisering som en sådan upphandling måste innebära. Kommunerna torde därför även i fortsättningen böra anförtros upphandlingen av sina inventarier. Genom skolöverstyrelsens försorg bör dock en viss standardisering kunna åstadkommas samt anvisningar om fullgoda inventarier och typritningar till möbler etc. tillhandahållas skolorna. Härvid torde överstyrelsen böra samarbeta med Sveriges standardiseringskommission, centrala sjukvårdsberedningen och hemmens forskningsinstitut.

2. Personalfrågan.

Befolkningsutredningen.

Utredningen framhåller, att vid sidan av lokalfrågan svårigheterna att anskaffa personal för tillagning och servering av skolmåltiderna hittills ansetts utgöra betydelsefulla argument mot ytterligare utbyggnad av skolbarnsbespisningen. Av denna anledning har utredningen undersökt skoldistriktens möjligheter att under förutsättning av statsbidrag anskaffa nödig personal för matlagningen i de skolor, där skolbarnsbespisning vid tiden för undersökningen *icke* var anordnad. De olika skoldistriktens uppfattning framgår av följande sammanställning.

**Skolstyrelsernas uppfattning om möjligheterna att
anskaffa personal till bespisningsverksamhet i
skolor, där bespisning icke varit ordnad
höstterminen 1943.**

Antal distrikt				
där möjlighet att anskaffa personal				allt
finnes	ej finnes	ej angivits, då bespisning finnes i alla skolor	ej angivits	
1 091	819	206	323	2 439

De norrländska länen ha varit positivt inställda till personalanskaffningsfrågan medan skoldistriktet inom de sydligaste länen i stor utsträckning deklarerat oförmåga att anskaffa personal. I Gävleborgs län t. ex. förklara sig 67 procent av samtliga distrikt kunna ordna sin personalfråga och endast 9 procent ha ansett sig icke kunna gå i land med detta. De sydligare länen Malmöhus, Göteborgs och Bohus samt Skaraborgs län uppvisa å andra sidan flera distrikt, som icke anse, än som anse sig kunna skaffa personal. Av samt-

liga skoldistrikt i riket anser sig *flertalet kunna anskaffa erforderlig personal*. Göres en uppdelning på distrikt med och utan bespisning, finner man som väntat, att de distrikt, som ha skolbarnsbespisning, ha lättare att ordna sin personalfråga i de skolor, som förut icke haft bespisning, än de distrikt, som överhuvudtaget icke anordnat skolbarnsbespisning. Utredningen anser sig härav kunna dra den slutsatsen, att distrikt, som redan ha ordnat bespisning i några skolor, på det hela taget äro mera positivt inställda till en ytterligare utbyggnad.

Utredningen yttrar sammanfattningsvis, att dess undersökningar givit vid handen, att den ofta föreliggande bristen på kvinnlig arbetskraft icke syntes vara ett avgörande argument mot en väsentligt utbyggd skolbarnsbespisning. Tvärtom ansåge sig flertalet av landets skoldistrikt kunna anskaffa erforderlig personal. Ehuru undersökningen närmast avsett folkskolorna, vore det tydligt, framhåller utredningen, att resultaten i viss mån även vore tillämpliga på de högre skolorna. Dessa borde snarare ha bättre möjligheter att anskaffa personal till skolmåltiderna än folkskolorna, eftersom flertalet av dem vore belägna i städer eller andra tätorter.

En betydande utvidgning av skolmåltiderna, ett rationellare anordnande av desamma samt en höjning av deras standard förutsätta, enligt utredningens mening, att till bespisningen knytes lämplig och kvalificerad personal. Utredningen yttrar:

Hittills ha skoldistrikt fått ordna dessa förhållanden, utan att några speciella villkor uppställts från statsmakternas sida angående kvalifikationerna, anställningsförhållandena, utbildningen etc. Dessa frågor böra hädanefter tillmätas större vikt och i större utsträckning bli föremål för skolöverstyrelsens uppmärksamhet. Enligt utredningens mening bör det ankomma på vederbörande skolstyrelse och rektor att träffa de dispositioner, som kunna anses nödvändiga för att tillförsäkra skolan personal.

För anställning anser utredningen att följande bör krävas:

- 1) läkarintyg, i vilket särskilt skall angivas frihet från pågående tuberkulos,
- 2) lämplighet för arbetet och god förmåga att umgås med barn samt
- 3) för föreståndarinna (kokerska) på lämpligt sätt styrkt kunnighet i matlagning.

Förslag till normalinstruktion för personal, anställd vid skolmåltiderna, bör enligt utredningens mening utarbetas av skolöverstyrelsen.

För de skolor, där heltidsanställd personal behövs, bör en speciell utbildningskurs anordnas av skolöverstyrelsen, förslagsvis under sommarferierna och omfattande en tid av 2 månader. Deltagandet bör enligt utredningens mening vara kostnadsfritt. Ett förslag till kursplan framläggas även. Som inträdesfordringar till dessa kurser bör enligt utredningen krävas genomgången folkskola och husmoders-, lantbruksskolor eller yrkesskola samt praktik.

Beträffande personalens anställnings- och avlöningsförhållanden synes det utredningen mycket svårt att uppställa generella, för hela landet gällande normer. I detta hänseende anför utredningen:

Skolmåltiderna — och därmed personalen och dess villkor — komma att variera från bespisning inom mycket små folkskolor med 15 å 20 barn som deltagande, där arbetet har mycket liten omfattning och kan skötas som deltidstjänst av en duglig husmor, skolstäderska, vaktmästarfru etc., upp till stora skolor med heltidsanställd, specialutbildad personal. Under sådana förhållanden blir även lönesättningen underkastad förändringar från skola till skola, beroende på skolmåltidernas omfattning och personalens utbildning. Utredningen anser det emellertid tydligt, att en utbildning av föreslagen karaktär också bör motsvaras av skäliga löneförmåner. Skoldistriktet och skolorna böra därför ha sin uppmärksamhet riktad på det samband, som råder mellan tillgången på kvalificerad personal och lönesättningen.

Utredningen framhåller även att löneförhållandena synas böra i största möjliga utsträckning *regleras avtalsmässigt*.

Remissyttrandet.

I de avgivna yttrandena ha svårigheterna att anskaffa personal för skolmåltiderna ofta understrukits.

Skolöverstyrelsen anför sålunda följande.

Enligt utredningens uppfattning skulle några nämnvärda svårigheter icke möta, när det gäller anskaffande av lämplig personal för skolmåltidsverksamheten. I de till överstyrelsen inkomna yttrandena kommer en motsatt uppfattning till synes. Där framhålles bland annat, att den nu rådande bristen på kvinnlig arbetskraft framför allt på landsbygden har medfört, att vissa svårigheter möta, då det gäller anställande av skolstäderskor, ehuru det här icke varit fråga om några krav på särskilda kvalifikationer. Då det enligt överstyrelsens mening kan tänkas, att sådana situationer uppkomma, då enda förutsättningen för att skolbarnsbespisning skall komma till stånd är, att läraren (lärarinnan) vid skolan påtager sig även denna uppgift, vill överstyrelsen erinra om vad överstyrelsen uttalat härom i sitt yttrande över befolkningsskommissionens betänkande i näringsfrågan: »Kommissionens mening, att läraren (lärarinnan) skulle i vissa fall kunna åtaga sig ansvaret för måltidens tillredning och servering, kan överstyrelsen icke biträda. Av vad slag måltiden än är, kräver tillredningen och iordningställandet av densamma avsevärd tid och i varje fall en tid, som icke står till lärarens eller lärarinnans förfogande för detta ändamål. Med all sannolikhet skulle lärarinnan nödgas lämna skolbarnen ensamma i klassrummet, medan hon eventuellt med hjälp av något av barnen tillredde och iordningställde måltiden. Efterarbetet skulle också taga sin tid och inkräkta på skolarbetet, såvida inte frukostrasten och skoldagen väsentligt utsträcktes. Lärarinnans åtagande att ombesörja skolbarnsbespisningen skulle i en mängd fall föranleda, att skolarbetet bleve försummat. Överstyrelsen vill därför som sin mening uttala, att som allmän regel bör gälla, att tjänstgörande lärare och lärarinnor icke böra få åtaga sig att ombesörja skolbarnsbespisningen. Endast i undantagsfall, då barnantalet är synnerligen ringa och för måltidens tillredning och servering erforderlig arbetshjälp står till förfogande, må ansvaret för bespisningen vid skolan kunna anförtros åt vederbörande lärare (lärarinna), dock för undvikande av missbruk endast efter tillstånd av folkskolinspektören.» Överstyrelsen vidbliver sin här hävdade uppfattning.

Överstyrelsen delar utredningens uppfattning, att för en betydande utvidgning av skolmåltiderna, ett rationellare anordnande av desamma samt en hög

ning av deras standard förutsättes, att till bespisningen knytes lämplig och kvalificerad personal. Likaså anser överstyrelsen, att anställande av personal bör liksom hittills vara en kommunal angelägenhet. Till ledning för de kommunala myndigheterna böra uppställas vissa minimikrav på den personal, som skall anställas, och dess arbetsuppgifter böra framgå av ett förslag till normalinstruktion. Vad utredningen föreslagit härom, anser sig överstyrelsen böra tillstyrka.

Av *folkskolinspektörerna* ha 13 närmare uttalat sig i denna fråga. De flesta ha därvid betonat, att det på landsbygden med dess brist på kvinnlig arbetskraft måste uppstå stora svårigheter att anskaffa kvalificerad personal. Detta kommer framför allt att bli fallet i de små, avlägset liggande skolorna med t. ex. bara en läraravdelning. En inspektör anser, att arbetsplikt bör införas för att få personal. Ett par inspektörer betona, att tjänstgörande lärare icke böra få engageras för tillagning och servering av skolmåltiderna. Inspektören i *Hälsinglands södra* inspektionsområde framhåller dock, att några speciella svårigheter att anskaffa personal hittills icke förmärkts inom de skoldistrikt inom inspektionsområdet, där bespisning sedan flera år bedrivits. Ortsbefolkningens intresse av att denna högt uppskattade verksamhet hålles i gång vid skolan säges ofta ha underlättat skolledningens besvär med den lokala personalfrågans lösning. Inspektören i *Västerbottens södra* inspektionsområde framhåller även, att skolstyrelserna därstädes äro tämligen optimistiska rörande möjligheterna att anskaffa personal.

Statens arbetsmarknadskommission anför:

Bristen på kvinnlig arbetskraft kan komma att medföra betydande lokala svårigheter att erhålla kvalificerad personal. De av utredningen föreslagna kurserna för blivande heltidsanställd personal vid skolmåltiderna synas vara väl lämpade att öka tillgången på tillräckligt kvalificerad personal för större skolor. Framhållas må även, att ett genomförande av utredningens förslag om skolmåltider skulle avsevärt underlätta vissa husmödrars arbete. Detta kan sålunda medföra, att det ökade behov av kvinnlig arbetskraft, som ett genomförande av förslaget skulle innebära, i viss mån kan komma att uppvägas av, att husmödrar lösgjordes för arbete med skolmåltiderna eller såsom tillfällig hemhjälp eller till deltidsarbete inom annat verksamhetsområde.

Även *landsorganisationen* understryker, att genom ett allmänt skolmåltidsprogram husmödrarna skulle kunna frigöras för att täcka det stora personalbehovet vid skolbarnsbespisningen.

Länsstyrelserna ha i regel icke närmare behandlat personalfrågan. Några av dem ha dock i samband med behandlingen av lokalfrågan påpekat de svårigheter, som måste uppstå att anskaffa erforderlig personal. *Länsstyrelsen i Östergötlands län* anser sålunda, att frågan om personalanskaffningen för bespisningen synes vara av så allvarig beskaffenhet, att den manar till största försiktighet vid utbyggandet av organisationen. *Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* anser även, att personalanskaffningen mångenstädes, åtminstone under de närmaste åren med den rådande bristen på arbetskraft, torde stöta på stora svårigheter icke minst därigenom, att behov komme att föreligga av en talrik personal under en begränsad del av dagen.

1940 års skolutredning anför:

Enligt skolutredningens mening är bristen på arbetskraft ett tungt vägande skäl för att man dels icke bör gå in för den av befolkningsutredningen föreslagna femåriga »övergångstiden» och dels icke avgiftsfritt bör tillhandahålla skolmåltider åt intill skolorna boende elever från hem, som själva kunna ge barnen en fullgod måltid under frukostrasten.

Svenska arbetsgivareföreningen framhåller följande.

Föreningen vill till en början erinra om den kända bristen på kvinnlig arbetskraft inom industri, hushållsarbete och jordbruksarbete. Föreningen ställer sig därför synnerligen tveksam till möjligheten att utan ogynnsamma återverkningar på arbetsmarknaden till skolbarnsbespisning knyta det relativt betydande antal kvinnor, som kommer att åtgå för genomförande av skolmåltiderna i föreslagen omfattning. Föreningen åberopar härvid särskilt, att i en av utredningen gjord enquête rörande möjligheterna i de olika skoldistrikten att anskaffa erforderlig personal icke mindre än 33,6 procent av dessa distrikt förklarat att möjlighet därtill för närvarande icke föreläge. Under sådana omständigheter kan föreningen icke instämma i utredningens uttalanden, att ifrågasvarande undersökning givit vid handen, att den ofta föreliggande bristen på kvinnlig arbetskraft icke synes vara avgörande argument mot en väsentligt utbyggd skolbarnsbespisning.

Det är möjligt, att dessa farhågor kunna visa sig obefogade, om den ökade skolbarnsbespisningen i stället möjliggör, att till arbetsmarknadens förfogande ställes kvinnlig arbetskraft, som frigöres från hemarbete på grund av det minskade antalet måltider i hemmen. Utredningens allmänna uttalande om utnyttjande av härigenom framskapad arbetskraftsreserv synes dock föreningen alltför optimistiska och verklighetsfrämmande.

Ehuru föreningen ställer sig i princip välvillig till tanken att i möjligaste mån tillhandahålla måltider i skolorna för de barn, vilkas föräldrar anse sig böra utnyttja en sådan förmån, är det enligt föreningens uppfattning nödvändigt, att man vid ett eventuellt realiserande av det föreslagna programmet går fram med stor försiktighet, så att därigenom icke knappheten på kvinnlig arbetskraft inom andra delar av arbetsmarknaden blir mer påtaglig än nu.

Svenska kommunalarbetsförbundet anser, att svårigheterna att anskaffa personal till största delen torde kunna elimineras genom att skoldistriktet i något större utsträckning än hittills visa generositet vid bestämmande av de löner, som skola utgå till personalen.

Utredningens förslag om vissa *ansättningsvillkor* för personalen samt speciella *utbildningskurser* har rönt ett välvilligt mottagande av remissinstanserna.

Skolöverstyrelsen anför:

Utredningens uppfattning, att för de mycket stora skolbarnsbespisningarna bör användas personal med grundlig utbildning, delas jämväl av överstyrelsen. Lämplig utbildning härför kan erhållas vid exempelvis kurser för utbildande av ekonomiföreståndarinnor, yrkeskurser för köksföreståndarinnor för större hushåll och yrkeskurser för hushållerskor vid större anstalter. Utbildningen vid dessa kurser motsvarar i stort sett den utbildning, som befolkningsutredningen föreslagit för köksföreståndarinnor och storhushållsföreståndarinnor.

För de något mindre skolbarnsbespisningarna, vilka behöva heltidsanställd personal, föreslås utöver en hushållskurs på 22 veckor en påbyggnadskurs på två månader, som skulle anordnas av skolöverstyrelsen. För dessa något mindre bespisningar vore det lämpligt med personal, som genomgått yrkeskurser för kokerskor för större hushåll eller för barnanstalter. Påbyggnadskurser torde dock bli erforderliga. Det synes överstyrelsen lämpligt, att dessa kurser förläggas till skolköksseminarier och några skolor för yrkesundervisning, förslagsvis till statens skolköksseminarium i Stockholm, fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala, Göteborgs stads, Malmö stads, Mariestads, Norrköpings stads, Gävle stads och Skellefteå stads skolor för yrkesundervisning, därest dessa skolor äro villiga att åtaga sig anordnandet av dylika kurser.

Överstyrelsen anser dock, att det kommer att bereda svårighet att erhålla inträdessökande till påbyggnadskurserna, därest kravet på genomgången hushållsskola på 22 veckor bibehålles. En kortare kurs vid exempelvis en folkhögskola jämte god praktik borde kunna godtagas.

Svenska kommunalarbetarförbundet, som ansluter sig till förslaget om påbyggnadskurser för redan anställd personal, anser det dock böra tagas i övervägande, huruvida det är behöfligt, att de formella inträdesfordringar, som utredningen uppställt, skola vara obligatoriska. Praktisk erfarenhet från sådan verksamhet, vartill t. ex. en husmodersskola avsåge att utbilda personal, torde måhända i flera fall kunna uppväga den utbildning, som förekomme vid en sådan skola. En fri prövning borde alltså härutinnan kunna äga rum.

Svenska skolkökslärarinnornas förening anför:

Att utredningen föreslagit en grundlig utbildning för dem, som skola heltidsanställas vid skolmåltiderna, är glädjande. Det torde dock vara möjligt, att det kan bli behöfligt att i vissa fall sänka inträdesfordringarna till de föreslagna 2-månaders utbildningskurserna. Det är tänkbart, att det blir svårt få tillräckligt många sökande, som genomgått en kurs på 22 veckor. En omfattande praktik och en kortare kurs, t. ex. vid en folkhögskola, synes kunna vara till fyllest som förberedelse till själva utbildningskursen.

Statens arbetsmarknadskommission och dess sakkunniga i frågor rörande *kvinnlig arbetskraft* liksom *Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund* anse det vara önskvärt med kortare kurser för den deltidsanställda personalen. Arbetsmarknadskommissionens sakkunniga anföra härom följande.

Erfarenheten av arbetsmarknadskommissionens prov- och kompletteringskurser för hemassistenter har visat, att dessa korta kurser, trots att de icke kunna ge yrkesutbildning i egentlig mening, äro av visst värde. Deras huvudsakliga uppgift är att meddela vissa moderna rön på det husliga området samt att ge impulser till mera rationella och bättre organiserade arbetsmetoder. Dylika kurser med samma syfte skulle enligt sakkunnigas mening bidraga till att göra den deltidsanställda personalen vid skolmåltiderna mera ägnad att sköta sin uppgift, och samtidigt kunde de även stimulera rekryteringen av sådan personal. Det finns helt säkert husmödrar, som skulle vara benägna att åtaga sig uppgiften att sköta skolmåltiderna. Korta prov- och kompletteringskurser, vilka för övrigt böra vara kostnadsfria, kunna ge tveksamma husmödrar bekräftelse på att de ha erforderlig kompetens för att kunna åtaga sig skötsel av skolmåltiderna och på så sätt också ge dem impuls att anmäla sig för denna uppgift.

De föreslagna anställningsvillkoren synas *svenska kommunalarbetsförbundet* ändamålsenliga och lämpliga. Förbundet förutsätter härvid, att personal som redan är anställd, icke skall underkastas några prov utan kvarstå i sina tjänster såsom om utredningens förslag icke blivit genomfört.

Otvivelaktigt kommer bristen på lämplig personal att vålla betydande svårigheter inom åtskilliga skoldistrikt vid genomförandet av skolbarnsbespisningen. En ytterligare belastning på den redan förut hårt ansträngda kvinnliga arbetsmarknaden kan vara ägnad att inge betänkligheter. Å andra sidan torde en icke obetydlig kvinnlig arbeidskraftsreserv finnas tillgänglig för deltidssysselsättning. Åtskilliga kvinnor torde kunna stimuleras till att ägna några timmars arbete per dag åt förvärvsarbete utanför hemmet under förutsättning att arbetet göres tillräckligt lockande och lönande.

Statens arbetsmarknadskommission och landsorganisationen ha påpekat, att vissa husmödrar genom det underlättande av deras hushållsarbete, som måltider i skolan för barnen skulle innebära, kunna lösgöras för arbete med skolmåltiderna, varigenom familjerna skulle komma att tillföras en direkt inkomst. Skall man kunna räkna med, att husmödrarna i någon större utsträckning skola vilja ställa sin frigjorda arbetskraft till förfogande, böra givetvis anställnings- och avlöningsförhållandena bli någorlunda förmånliga. Särskilt då det gäller befattningar vid bespisningen i större skolor, är det därvid av vikt, att vederbörande huvudmän söka åstadkomma en fastare reglering av personalens anställnings- och lönevillkor. Såsom befolkningsutredningen framhållit lärer det dock vara uteslutet att härvid från statsmakternas sida uppställa några generellt giltiga krav.

Jag delar befolkningsutredningens uppfattning om att vissa minimikrav böra uppställas på personalen, i synnerhet att nyanställd personal vid anställningstillfället företer friskintyg samt av skolläkaren underkastas kostnadsfri årlig läkarkontroll. Jag anser i likhet med utredningen, att uppvisandet av friskbetyg samt årlig läkarkontroll av personalen böra vara villkor för statsbidrag. Däremot böra fordringarna på genomgången teoretisk utbildning icke ställas alltför högt, särskilt icke vid mindre skolor, där praktik från husligt arbete ofta måste tänkas ersätta teoretisk utbildning. Härvid synes det vara angeläget, att genom statsmakternas försorg goda tillfällen till fortbildning skapas. I likhet med skolöverstyrelsen anser jag, att tjänstgörande lärare och lärarinnor icke böra få åtaga sig att ombesörja skolbarnsbespisningen, men att i undantagsfall så kan få ske vid mycket små skolor med ringa barnantal, dock endast efter tillstånd av vederbörande folkskoleinspektör.

I likhet med svenska kommunalarbetsförbundet anser jag, att personal, som redan är anställd, icke skall underkastas några prov utan få kvarstå i tjänst oberoende av nya anställningsvillkor. Jag delar befolkningsutredningens uppfattning, att förslag till instruktion för personalen bör utarbetas av skol-

Departementschefen.

överstyrelsen. Skoldistriktens eller skolorna böra dock tillerkännas full frihet att själva fastställa sådana instruktioner.

Utredningens förslag om anordnande av speciella utbildningskurser för personalen synes mig välbetänkt. Jag förordar emellertid, att några inträdesvillkor till dessa kurser icke fastställas. Deltagandet i dessa kurser bör vara helt frivilligt. Avsikten bör emellertid vara att dels förkovra redan tidigare anställd personal, som så önskar, dels utbilda ny personal. Det synes mig naturligt, att dessa utbildningskurser bli av olika längd för heltids- och deltidsanställd personal.

För att utröna den lämpligaste kurslängden torde en försöksverksamhet böra igångsättas redan under juli och augusti innevarande år. Det synes mig lämpligast om härvid provas kurser dels om två månader, dels på en månad. Enligt min mening är det även viktigt, att dessa kurser icke enbart förläggas till städer, såsom av skolöverstyrelsen föreslagits. Lämpligare synes det mig vara att även utnyttja lanthushållsskolorna i olika delar av landet. Jag förordar därför, att en försöksverksamhet med utbildning av personal för skolbespisningar igångsättes budgetåret 1946/47 med förläggning till 6 lanthushållsskolor, varav 4 enmånaderskurser och 2 tvåmånaderskurser, samt till 3 yrkesskolor eller andra utbildningsanstalter i städer, varav 1 enmånaderskurs och 2 tvåmånaderskurser.

Man torde kunna utgå ifrån att vid nämnda 6 lanthushållsskolor kunna under de ifrågasatta kurserna utbildas ($6 \times 12 =$) 72 elever samt i de 3 yrkesskolorna i städerna samma antal (12 elever vid den kortare kursen, 30 elever vid envar av de längre kurserna). Försöksverksamheten skulle alltså omfatta 144 elever.

Det synes mig nödvändigt, att deltagandet i kursverksamheten blir kostnadsfritt. Såväl resor som uppehälle torde sålunda böra bestridas av statsmedel. Detta torde vara en förutsättning för att kvinnlig arbetskraft skall lockas deltaga i dessa kurser samt kommunerna låta sin bespisningspersonal undergå önskvärd kompletteringsutbildning.

Kurskostnaderna beräknar jag på följande sätt:

4 enmånaderskurser vid lanthushållsskolor à 2 500 kronor	kronor 10 000
2 tvåmånaderskurser vid lanthushållsskolor à 4 500 kronor	» 9 000
1 enmånaderskurs vid yrkesskola i stad	» 4 000
2 tvåmånaderskurser vid yrkesskola i städer à 14 000	» 28 000
Summa kronor 51 000.	

Härvid har jag beräknat kostnaderna för inackordering av elev i lanthushållsskola till 75 kronor per månad samt kostnaderna för bostad och kost i stad per elev och månad till ($70 + 90 =$) 160 kronor. Vidare har jag upp-

skattat resekostnaderna till i medeltal 30 kronor per elev samt kostnader för läroböcker per elev och kurs till 15 kronor. Kostnaderna för lärararvoden har jag beräknat till i runt tal 1 000 kronor per kursmånad vid lanthushållsskolor och 1 500 kronor per kursmånad vid yrkesskolor.

I det följande hemställer jag om anvisande av medel för genomförande av ifrågavarande kursverksamhet.

3. Skolmåltidernas sammansättning.

Befolkningsutredningen.

Befolkningsutredningen framhåller, att som allmänt krav på en skolmåltid måste uppställas, att den ger ett ur näringshygienisk synpunkt värdefullt tillskott i barnens kost, är välsmakande, ställer relativt låga krav på inredning och utrustning, är enkel att laga till samt så billig som möjligt med hänsyn till de anförda kraven.

Speciellt viktigt anser utredningen det vara, att skolmåltiden utformas så att den kompletterar den kost, som barnen få i hemmen, och motverkar de brister, som kunna föreligga i hemkosten. De kostundersökningar, som utförts i vårt land, tala enligt utredningen för att vissa brister i kosten förekomma i ganska stor utsträckning. Dessa brister kunde huvudsakligen hänföras till kostens kvalitet. Endast undantagsvis syntes kosten kunna antagas ha varit kvantitativt otillräcklig; däremot vore den tydligen ofta tämligen fattig på järn. Tillförseln av vitaminer, i synnerhet C- och D-vitamin, syntes åtminstone under senvintern och våren underskrida det optimala i stora grupper av hushåll. Man hade visserligen endast ofullständig kännedom om behovet av olika näringsfaktorer under skilda förhållanden, och variationerna för de enskilda individerna syntes vara stora, men utredningen ansåge dock, att man kunde uppställa vissa normer för skolmåltidens sammanställning ur näringshygienisk synpunkt. Utredningen anför härom:

Skolmåltiden bör till *kvantiteten* innehålla drygt en tredjedel av barnens kaloribehov, d. v. s. 700—1 000 kalorier, beroende på åldersfördelningen bland de barn, som deltaga i bespisningen. I genomsnitt bör man kräva en tillförsel av 800 kalorier genom skolmåltiden. Beträffande kostens *kvalitet* böra högre krav ställas än beträffande kvantiteten. Skolmåltiden bör sålunda tillföra hälften av barnens behov av äggvita, mineralämnen och vitaminer.

Vissa undersökningar ha utförts angående de nuvarande skolmåltidernas värde ur näringshygienisk synpunkt. I socialstyrelsens hushållsbudgetundersökning 1941 gjordes en särskild bearbetning av skolmåltiderna, varvid det bland annat framgick, att måltidernas kalorivärde i genomsnitt torde ha legat något under de önskvärda 800 kalorierna.

I Västernorrland har vt 1943—vt 1945 en försöksverksamhet med skolmåltider pågått vid folk- och småskolorna i Para och Gårdsnäs med anslag dels från Västernorrlands läns landsting, dels från staten.

Utredningen anför härom:

Den ursprungliga avsikten var att genom jämförande försök skaffa sig en uppfattning av tre olika bespisningstyper, nämligen fullständig måltid, grötfrukost, vanlig mjölk och AIV-mjölk. Denna avsikt har icke kunnat fullföljas. Grötfrukosten har av psykologiska skäl måst kompletteras med ostsmörgåsar och fruktmos och mjölkutspisningens resultat kunde icke bedömas på grund av det låga antalet deltagande barn. Jämförelser ha endast kunnat göras mellan Para skola (fullständig måltid) och Gårdsnäs skola (grötfrukost).

Vid Para folkskola har utspisats en måltid bestående av en rätt, smörgås och mjölk. Matsedel har uppgjorts av länets hemkonsulent, som även kontinuerligt övervakat den praktiska delen av försöksverksamheten. Beräkningar angående kostens näringsvärde giva vid handen, att kaloriinnehållet per måltid och barn låg vid cirka 740 och att tillförseln av äggvita, mineralämnen och vitaminer väl motsvarade vedertagna krav.

I kosten har ingått mycket grönsaker och rotfrukter. Bespisningen har haft tillgång till egen trädgårdsodling, där läraren haft ledning av skötseln av trädgården och skolbarnen deltagit i trädgårdsarbetet.

Kostnaden för skolmåltiden i Para folkskola uppgick i medeltal för vårterminen 1944 och höst- och vårterminerna 1944/45 till 53 öre per barn och dag, varav kostnaden för matvaror utgjorde 33 öre.

I Gårdsnäs folkskola utspisades en måltid bestående av gröt, mjölk och smörgås. Denna måltid gav i genomsnitt 760 kalorier per barn. Tillförseln av järn, A- och C-vitamin var lägre än önskvärt.

Kostnaden för denna måltid uppgick i medeltal till 48 öre per barn och dag, varav matvarukostnaden utgjorde 26 öre.

Försöksverksamhetens uppläggning tillåter icke några slutsatser angående sambandet mellan elevernas hälsotillstånd och arten av skolmåltid. Däremot har försöksverksamheten givit en del erfarenheter angående organisation av skolmåltiden. Särskilt bör framhållas vikten av att den arbetskraft, som handhar inköp och matlagning för skolmåltiden, är kunnig och intresserad. Vidare ger försöksverksamheten vid handen, att det är synnerligen önskvärt, att en kvalificerad person, såsom i detta fall hemkonsulenten i länet, leder och övervakar verksamheten. Vidare kan påpekas det anmärkningsvärda förhållandet, att skillnaden mellan kostnaden för fullständig måltid, 53 öre per barn, och för grötmåltid, 48 öre per barn, var så ringa. Dock torde detta förhållande sammanhånga med kvalifikationerna hos arbetskraften i respektive skola, elevantalet m. m.

Det synes vara önskvärt, att studier i fortsättningen bedrivs av skolmåltidernas organisation och dess verkningar på barnens hälsotillstånd m. m. Dessa studier böra handhas av skolöverstyrelsen.

Vid befolkningsutredningens undersökning våren 1944 lämnades uppgifter från 226 skoldistrikt angående den typ av skolmåltid, som utspisats under höstterminen 1943. 122 distrikt lämnade uppgift angående kostnaden för skolmåltiden. Av undersökningen framgick, att 64 procent av distrikten hade lagad mat, medan 34 procent hade måltider bestående av mjölk, välling, gröt etc. och resterande 2 procent oslofrukost. Lagad mat förekom i 80 procent av de distrikt, som haft statsbidrag, medan motsvarande tal för distrikt utan statsbidrag var 57 procent. I rena landsbygdsdistrikt med statsbidrag förekom lagad mat oftare än i stadsdistrikt.

I genomsnitt synes priset för lagad mat ha legat vid 44 öre, medan gröt-måltid kostat 12 öre, mjölk-smörgåsmåltid 20 öre och oslofrukost 35 öre. Kostnaden för skolmåltiden växlar starkt även för samma kosttyp.

Efter en analys av detta material och de planer, matsedlar etc., som insänts från vissa distrikt, anser sig utredningen kunna konstatera, att skolmåltidernas nuvarande omfattning i tämligen stor utsträckning icke motsvarar de krav, man bör ställa på dem. Utredningen anser det vanskligt att bedöma vad detta beror på men anför följande.

De ekonomiska möjligheter, som stå till buds, äro givetvis av grundläggande betydelse. Dock garanterar ett rikligt anslag för måltiden icke, att den blir kvalitativt tillfredsställande. Ytterligt viktigt torde vara, att intresse och förståelse för skolmåltidens betydelse förefinnas hos dem, som lokalt bära ansvaret för dess utformning. Vidare torde kvalifikationerna hos de personer, som direkt handhava matsedelns detaljutformning, inköp och förvaring av råvaror, tillagning och servering av maten, vara av stor betydelse. Lokalernas utformning och arbetsutrustning spela även en betydande roll. Det är omöjligt att med ledning av det förefintliga materialet angående skolmåltidens nuvarande utformning avgöra, på vilka punkter det i de enskilda fallen brustit beträffande ovannämnda faktorer. En samverkan av samtliga: otillräckliga anslag, svårigheten att anskaffa lämplig personal och otillfredsställande lokaler samt arbetsutrustning torde nog förekomma ganska allmänt.

Befolkningsutredningen diskuterar närmare de typer av skolmåltider, som skulle kunna ifrågakomma. Utredningen framhåller därvid, att en måltid, bestående av en lagad rätt med mjölk, smör och bröd, bäst syntes motsvara de krav, som kunde ställas på skolmåltiden. Valet av rätter kunde varieras efter livsmedelstillgång och man hade goda möjligheter att åstadkomma en ur näringshygienisk och smaksynpunkt tillfredsställande måltid till relativt lågt pris. Man kunde räkna med att priset för råvarorna uppginge till 40—50 öre per barn och måltid.

I de fall, där lokal- och personalfrågorna visade sig svårlösta, borde dock under en övergångstid av 5 år någon form av modifierad oslofrukost (d. v. s. mjölk, bröd, smör, pålägg, frukt eller grönsaker) eller måltid bestående av gröt eller välling få serveras.

Utredningen anser det lämpligt, att förslag till typmatsedlar utarbetas samt närings- och prisberäknas inom skolöverstyrelsen för varje läsar och utsändas tillsammans med de anvisningar, som för övrigt kunna vara påkallade. Där- emot borde matsedlarna utformas i detalj av dem, som lokalt bära ansvaret för skolbarnsbespisningen. Därvid borde man eftersträva en god anpassning till ortens kostvanor, till olika årstider och tillgång på råvaror m. m.

Utredningen framlägger ett förslag till typmatsedel samt en matordning för en skola under 4 veckor, där de uppställda kraven på näringsvärdet ansetts väl tillgodosedda. Beträffande kostnaderna för en dylik skolmåltid, bestående av en lagad rätt med mjölk, smör och bröd, anför utredningen följande.

Priset har beräknats med ledning av genomsnittliga detaljhandelspriser för hela landet för vintern 1944—45. Priset ligger vid cirka 50 öre per måltid.

En beräkning av kostnaden för måltiden i högsta och lägsta dyrort gav en kostnad av 52 respektive 47 öre eller en prisskillnad på cirka 10 procent. Då prisvariationer kunna vara betydande även med hänsyn till årstid, livsmedelstillgång m. m., synes det vara befogat att räkna med ett genomsnittligt pris för hela landet. Vid en rationellt ordnad upphandling torde kostnaden för råvaror kunna nedgå med cirka 10 procent. Man torde sålunda kunna räkna med att genomsnittspriset för råvarorna till en näringshygieniskt tillfredsställande skolmåltid bestående av en lagad rätt samt mjölk, smör och bröd för närvarande ligger vid cirka 45 öre.

Befolkningsutredningen understryker slutligen vikten av att skolmåltiderna anordnas för barnen varje läsdag. I många skolor anordnades skolmåltider endast under en begränsad del av läsåret — t. ex. under vintermånaderna — och i de skolor, där bespisningen redan nu omfattade större delen av läsåret, började den först ett par veckor in på varje termin. Utredningen anser, att några organisatoriska svårigheter icke syntes föreligga att igångsätta bespisningen redan den första skoldagen varje läsår, och att den sedan borde fortgå varje läsdag året igenom.

Remissyttrandet.

Skolöverstyrelsen har intet att erinra mot vad utredningen anfört angående skolmåltidernas sammansättning och anordnande, men anser, att den föreskrivna övergångstiden, då enklare måltider må serveras, med hänsyn till de svårlösta lokal- och personalfrågorna är väl kort. *Socialstyrelsen* anser, att skolmåltider även böra få anordnas i enlighet med annan matsedel, som av skolöverstyrelsen godkännes. *Medicinalstyrelsen* har intet annat att erinra, än att utarbetandet av typmatsedlar och särskilt eventuellt behövliga anvisningar rörande dietkost syntes böra ske i samråd med medicinalstyrelsen. *Statens institut för folkhälsan* anser det vara lämpligt, att uppgörandet av typmatsedlar inom skolöverstyrelsen sker i samråd med institutet. Särskilt borde här uppmärksammas nödvändigheten, att en god anknytning vunnas till rådande lokala förhållanden, kostvanor m. m. På detta område besuttede institutet erfarenhet, som icke borde förbigås. *Förste provinsialläkaren i Blekinge län* anser, att oslofrukosten, som ansåges enformig och föga aptitretande, icke skulle få användas vid stora lokal- och personalsvårigheter.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län anser det tveksamt, huruvida den föreslagna typmatsedeln kan komma till användning inom hela landet. Länsstyrelsen anför bland annat följande.

På grund av olika klimatförhållanden i de nordliga och sydliga länen samt de svårigheter, som säkerligen i många fall komma att uppstå, då det gäller att till mera avlägset belägna skolmåltidslokaler transportera vissa i typmatsedeln omnämnda matvaror (t. ex. fisk), synes det erforderligt, att typmatsedlar av olika innehåll bli utarbetade.

Förste provinsialläkaren i Gävleborgs län anser det förkastligt, att måltider, bestående av gröt eller välling skola få utspisas under en övergångstid,

enär en så sammansatt skolmåltid icke har något egentligt näringsfysiologiskt värde.

Svenska stadsförbundet anser, att utredningen gått onödigt långt i krav på normalisering i fråga om skolmåltidernas beskaffenhet såsom villkor för statsbidrag. Härvidlag kunde och borde man säkerligen medge de lokala skolmyndigheterna stor handlingsfrihet.

Kommittén för folkhälsa och folknäring i Västernorrlands län anför följande.

Den typmatsedel för fyra veckor, som utarbetats av befolkningsutredningen, torde i stort sett fylla de krav, som man kan ställa på en sådan. Kommittén kan icke underlåta att fästa uppmärksamheten på de svårigheter, som på många håll i vårt land komma att uppstå, när man skall omsätta detta matsedelförslag i praktiken. Svårigheterna komma först och främst att uppstå i samband med anskaffandet av råvarorna. Framför allt i Norrland brottas man med stora distributions- och lagringsproblem. Under vintermånaderna är det på många platser i Norrland praktiskt taget omöjligt att anskaffa t. ex. färsk fisk. Detsamma gäller (fast icke i lika hög grad) om t. ex. inälvsmat och vissa grönsaker. Här komma många skoldistrikt att möta oöverkomliga svårigheter. Det vore, enligt kommitténs mening, värdefullt, om det norrländska distributions- och lagringsproblemet kunde allsidigt upptagas till utredning.

Svenska provinsialläkarföreningen instämmer i utredningens uppfattning, att skolmåltiderna böra bestå av en lagad rätt med mjölk, smör och bröd, men är tveksam om lämpligheten av medgivandet, att måltid, bestående av gröt eller välling, skall få serveras under en övergångstid av högst 5 år. Mjolk- och grynätter vore icke tillfredsställande såsom enda kost och borde icke tillåtas. Gröt och välling bör endast få förekomma enstaka dagar.

Svenska landsbygdens kvinnoförbund framhåller följande.

Beträffande möjlighet att erhålla statsbidrag endast för så kallad oslofrukost och lagad mat men däremot icke för t. ex. smörgås och mjölk, kan det ifrågasättas om denna gränsdragning under övergångstiden är lycklig. Skillnaden mellan å ena sidan gröt eller välling och å andra sidan t. ex. varm mjölk är ju varken i fråga om näringsvärde eller pris något att fästa sig vid. Däremot är tillagningen av mjölk eller eventuellt mjölkchoklad enkla och kan lättare ske i flera etapper. Likaså ha vi kännedom om att kostnaden för denna enkla form av måltid avskräckt kommuner, som försöksvis under ett eller annat år gått in för dylika.

Företagna undersökningar synas ha givit belägg för, att de skolmåltider, som hittills serverats i skolorna, i tämligen stor utsträckning icke motsvarat de krav, som bland annat ur näringshygienisk synpunkt böra ställas på dem. I likhet med befolkningsutredningen anser jag därför, att en effektivisering och rationalisering av skolmåltiderna framför allt måste taga sikte på en höjning av koststandarden. Det synes mig därför nödvändigt, att från statsmakternas sida nya och skärpta krav måste ställas på skolmåltidernas sammansättning och anordnande.

Departement-
schefen.

Jag kan i huvudsak dela befolkningsutredningens uppfattning, att skolmåltiderna hädanefter som regel böra bestå av en lagad rätt med mjölk, smör och bröd. Det torde vara lämpligt att, såsom av utredningen föreslagits, skolöverstyrelsen varje läsår till skoldistriktens förfogande ställer olika typmatsedlar samt övriga råd och anvisningar. Jag förutsätter, att dessa typmatsedlar av överstyrelsen utarbetas i nära samråd med medicinalstyrelsen, statens institut för folkhälsan samt övriga på området sakkunniga. Självfallet böra dessa matordningsförslag icke vara att uppfatta som absoluta statsbidragsvillkor utan närmast som anvisningar om den lämpligaste kosten. Såsom befolkningsutredningen framhållit, böra matsedlarna i detalj utformas av de lokala myndigheterna, varvid förutsättes anpassning till ortens kostvanor, till olika årstider och tillgång på råvaror m. m. Härigenom få skoldistriktet betryggande rörelsefrihet och kunna ordna matsedeln efter de lokala förhållandena. I den mån de lokala matsedlarna på ett mera påtagbart sätt avvika från de av skolöverstyrelsen föreslagna, synes mig dock överstyrelsens godkännande erfordras. Jag är icke beredd att åt vederbörande skolläkare medgiva rätt att fastställa matsedlar.

I likhet med befolkningsutredningen anser jag det ofrånkomligt, att enkla skolmåltider — oslofrukost, gröt eller välling — få serveras med bidrag av statsmedel under den av mig föreslagna övergångstiden och försöksverksamheten i de högre skolorna. Jag anser mig dock icke kunna biträda svenska landsbygdens kvinnoförbunds uppfattning, att statsbidrag jämväl må utgå enbart till bespisning med mjölk eller mjölkchoklad, då det synes mig som om de lokala svårigheterna icke kunna vara större än att en fullständig oslofrukost bör kunna serveras barnen, varvid i så fall dessa icke blott få mjölk utan även smörgås samt någon frukt.

VI. Statsbidrag till driftkostnader, inventarier och lokaler.

1. Driftkostnader.

Befolkningsutredningen.

Nuvarande kostnadsfördelning. Befolkningsutredningen lämnar till en början vissa statistiska uppgifter rörande den nuvarande fördelningen av kostnaderna för skolbarnsbespisningen. Därav framgår, att för läsåret 1942/43 utgått statsbidrag till 98 skoldistrikt eller ej fullt $\frac{1}{3}$ av de 332 distrikt, där bespisning varit anordnad. Ifråga om kostnaderna per skattekrona hade av 84 stadsdistrikt icke något större kostnader för bespisningen än 20 öre per skattekrona, över vilken gräns 45 landsbygdsdistrikt återfunnos. Bland de senare distrikten voro de av skolbarnsbespisningen hårdast tyngda att finna inom Norrbottens län. Sälunda hade exempelvis Jokk-

mokk, Övertorneå och Arvidsjaur respektive 95, 81 och 77 öre per skatte-krona. Utredningen konstaterar även, att de hittills utgående statsbidragen endast i obetydlig grad varit ägnade att utjämna skattebördan mellan hjälp-behovande och bättre ställda skoldistrikt.

Allmänna synpunkter. Befolkningsutredningen framhåller till en början, att spørgsmålet om en rationell kostnadsfördelning mellan staten och kommunerna fått allt större betydelse i och med den pågående utvecklingen av den samhälleliga verksamheten. I samband härmed erinrar utredningen om att kommunalskatteberedningen (stat. off. utr. 1943: 43) ingående behandlat denna fråga och uttalar sin anslutning till de allmänna tankegångar, som beredningen givit uttryck åt. Därefter fortsätter utredningen:

De allra flesta av de nu utgående statsbidragen till olika slag av kommunala anordningar äro så konstruerade, att de utgå med samma kvotdel av kostnaderna eller med samma belopp till alla kommuner. Man tar sålunda icke någon hänsyn till att i vissa kommuner behovet av åtgärder kan vara större eller till att möjligheterna att bära de efter erhållande av statsbidrag för kommunen kvarstående kostnaderna även vid relativt sett samma behov kunna vara mindre än i andra kommuner. Följden härav blir, att fattigare kommuner måste undvara eller i varje fall eftersätta åtgärder, som inom bättre ställda kommuner räknas såsom självklara kommunala angelägenheter, men att de trots begränsningen av de kommunala utgifterna nödgas påtaga sig bördor, vida tyngre och kännbarare än i de rikare kommunerna. Därför synes det utredningen angeläget att, i fråga om statsbidragen till kommunernas uppgifter av i huvudsak statlig karaktär, söka åstadkomma *en gradering med hänsyn till de olika kommunernas bärkraft*.

Utredningen erinrar om, att gradering av statsbidragen i vissa fall förekommer redan för närvarande men att denna i allmänhet — såsom beträffande de hittills utgående bidragen till skolbarnsbespisningen — grundar sig på utdebiteringens storlek. Utredningen anser emellertid, att utdebiteringen icke är en tillfredsställande norm för mätande av kommunernas bidragsbehov.

Beträffande sin principiella uppfattning i fråga om fördelningen av kostnaderna för skolmåltider mellan stat och kommun anför befolkningsutredningen:

Om det är fråga om en uppgift av statlig natur, varmed här åsyftas en sådan uppgift, som är av betydelse för landet i dess helhet, torde det principiellt riktiga vara, att staten omhänderhar och bekostar den därmed förknippade verksamheten. Därigenom skulle en likformig utbyggnad av verksamheten kunna komma till stånd i hela riket, samtidigt som de för verksamheten erforderliga medlen kunde uttagas efter de för statsbeskattningen gällande grunderna. Beträffande ett betydande antal samhällsuppgifter skulle detta emellertid medföra avsevärda olägenheter, i det att verksamheten skulle undandragas den i kommunerna förefintliga förtrogheten med lokala förhållanden, vilken är av stort värde främst vid handhavande av socialvårdande uppgifter. Även det förtjänstfulla arbetet av kommunala förtroendemän skulle inskränkas eller försvinna. Utredningen betonar, att den

kommunala självstyrelsen enligt dess mening visat sig så värdefull i vårt samhällsliv, att den så långt detta är möjligt bör bibehållas. Vad skolbarnsbespisningen beträffar synes en samverkan mellan staten och kommunerna praktiskt taget ofrånkomlig. Ehuru vissa enhetliga krav på bespisningen måste ställas, kunna nämligen de för bespisningen erforderliga olika anordningarna icke utformas efter någon i alla kommuner ensartad linje. Det bör i stället anföras kommunerna att var för sig i enlighet med allmänna direktiv från statlig myndighet finna den för kommunens speciella förhållanden mest lämpade formen.

Om sålunda kommunerna skola vara de som närmast svara för skolbarnsbespisningen, måste även en del av kostnaderna vila på kommunerna. Denna del bör å ena sidan vara så stor, att kommunerna iakttaga nödig sparsamhet, men får å andra sidan icke vara större än att även kommuner med mindre god ekonomi mäktas bära den utan oskäliga uppoffringar. För att fylla dessa villkor måste statsbidragssystemet tydligt uppbyggas med utgångspunkt från en på kommunerna vilande andel, som per skattekrona räknat är såvitt möjligt lika stor för kommunerna, dock endast i den mån kommunerna ha en relativt sett jämförlik utbyggnad av barnbespisningen. Statens intresse sträcker sig nämligen icke längre än att en viss angiven minimistandard uppnås i kommunerna. De kommuner, som hålla en högre standard än som kräves av staten, bereda sina medlemmar större förmåner än normalt. Överstandard blir då en kommunal men icke statlig angelägenhet och bör icke föranleda bidrag från statens sida.

Befolkningsutredningens förslag. Med utgångspunkt från angivna allmänna synpunkter har befolkningsutredningen framlagt förslag till statsbidrag för anordnande av skolmåltider såväl vid folkskolor som vid högre skolor i två förslag till kungörelser, vilka fogats såsom bilagor till betänkandet.

Beträffande innebörden av det förordade statsbidragssystemet anför utredningen följande.

Utredningens statsbidragssystem grundar sig på kommunernas bärkraft, uttryckt i antalet skattekronor per invånare. Utredningen utgår från förhållandena i en s. k. *normalkommun*. Som sådan kommun betecknas den som har ett skatteunderlag av 10 skattekronor per invånare (*normalskatteunderlag*). För normalkommunen föreslår utredningen ett statsbidrag å 80 procent av kostnaderna för skolmåltiderna och sålunda en på kommunen vilande andel motsvarande 20 procent. I samma mån som skatteunderlaget i en kommun avviker från normalskatteunderlaget, skall även kommunandelen variera. Har sålunda en kommun 5 skattekronor per invånare, skall denna kommun ha en hälften så stor kommunandel som normalkommunen eller 10 procent av kostnaderna. Har å andra sidan en kommun dubbelt så gott skatteunderlag som normalkommunen, skall dess andel vara två gånger 20 eller 40 procent av kostnaderna. Statsbidraget blir sålunda för de båda tänkta kommunerna respektive 90 och 60 procent. Bidragssystemet är alltså så konstruerat, att kommunandelen blir direkt proportionell mot antalet skattekronor per invånare. Procenttalet för denna andel erhålles på så sätt att antalet skattekronor per invånare multipliceras med 2. Man finner då, att, om skatteunderlaget når upp till 50 skattekronor per invånare, kom-

munandelen stiger till 100 procent och något bidrag sålunda icke längre utgår. Självfallet finge en ytterligare stegring av skatteunderlaget icke föranleda en motsvarande ökning av kommunandelen, eftersom vederbörande kommun då skulle behöva själv bestrida alla kostnader för verksamheten och därutöver betala in till staten visst belopp. Om man bortser från sistnämnda slag av kommuner (för närvarande finns icke någon kommun med så högt skatteunderlag), innebär utredningens förslag, att en kommuns kostnad per skattekrona för skolbarnsbespisningen i princip blir lika hög, oavsett vilket skatteunderlag kommunen har.

Utredningen framhåller, att det föreslagna normalskatteunderlaget, 10 skattekronor per invånare, icke synnerligen nära ansluter sig till de för närvarande rådande faktiska förhållandena. Utredningen anser emellertid talet 10 vara synnerligen ändamålsenligt, i det att beräkningarna bleve mycket enkla. Överhuvudtaget verkade ett för flera år fastställt tal i motsats till ett årsmedeltal konjunkturutjämning ur kommunernas synpunkt.

Utredningen anser sig kunna göra gällande, att skatteunderlaget, sådant det tar sig uttryck i de faktiska taxeringarna, är en i stort sett objektivt riktig mätare av kommunernas bärkraft.

Utredningen ingår vidare på frågan, huruvida kalenderåret eller redovisningsåret (tiden den 1 juli—30 juni) skall utgöra enhet för bidragsberäkandet och förordar, att bidraget beräknas efter redovisningsårets kostnader.

Såsom skatteunderlag skall enligt förslaget anses de skattekronor och -ören, som upptagits i taxeringslängden för det kalenderår, som går till ända den 31 december det redovisningsår, för vilket bidrag sökes. Vid beräkandet av skatteunderlaget per invånare i kommunen skall invånarantalet sistnämnda dag vara avgörande.

Befolkningsutredningen ingår därefter på frågan om bidragsunderlaget och framhåller, att man kan beräkna bidraget antingen i förhållande till de verkliga kostnaderna eller också i förhållande till en på förhand bestämd kostnad per måltid. Utredningen stannar för det senare alternativet och anför till stöd härför följande.

Om man kunde antaga, att alla kommuner skulle hålla samma standard å skolbarnsbespisningen och iakttaga samma sparsamhet vid uppgiftens handhavande, skulle ett utmätande av bidragen i förhållande till de verkliga kostnaderna ge ett tillfredsställande resultat. Detta skulle bland annat medföra, att kommuner, som hade högre kostnader än normalt på grund av förhållanden, över vilka de icke kunde råda, finge åtminstone en del av merkostnaderna ersatt av staten. Utredningen anser emellertid möjligheten av en på nämnt sätt likordnad verksamhet helt utesluten. Snarare torde vissa skiljaktigheter vara ofrånkomliga såväl beträffande standarden som i fråga om det ekonomiska handhavandet av uppgiften. Ett statsbidragssystem, som byggde på de verkliga kostnaderna, skulle därför komma att i viss mån premiera de kommuner, som icke visade nödig ekonomisk omsorg eller som beredde sina medlemmar större förmåner än avsett.

Ett bidragssystem med på förhand bestämda kostnader, för vilka bidrag

skulle utgå, är icke förenat med några sådana olägenheter, eftersom bidragsbeloppen i stort sett skulle vara oberoende av kommunernas åtgärder. De kommuner, där slöseri förekomme eller där extra, lokala förmåner bereddades skolbarnen, finge med ett sådant system själva bära följderna av sitt handlande. Å andra sidan skulle de kommuner, som med omsorg och planmässighet handhade uppgiften, ensamma få draga fördelen härav. Man skulle med andra ord befrämja en sund kommunal hushållning och därmed bidra till att lösa ett av de överhuvudtaget svåraste problemen i fråga om statsbidrags utmätande, nämligen det som sammanhänger med att en part har att besluta utgifter och en annan att bära huvuddelen därav. Såsom en fördel hos detta senare alternativ kan också antecknas, att den statliga kontrollen kunde göras mindre omfattande, i det att den endast behövde inriktas på bespisningens utformning och icke på bespisningskostnaderna. Beräkningarna av statens totalandel i kostnaderna skulle vidare kunna ske med större säkerhet.

Vad bidragsunderlagets storlek beträffar, föreslår utredningen för landets samtliga kommuner 50 öre per lagad måltid. För de kommuner, som under en övergångstid av 5 år efter statsbidragsbestämmelsernas ikraftträdande utspisa s. k. oslofrukost respektive gröt eller välling, anser utredningen bidrag böra utgå efter ett bidragsunderlag, som bestämmes till respektive 35 och 20 öre per måltid.

Vidare föreslås, att om i bespisningen deltagit lärjunge från annan kommun, skolkommunen skall erhålla ersättning med 50 öre per måltid från hemortskommunen, under förutsättning att denna fattat beslut om anordnande av skolbarnsbespisning.

A l t e r n a t i v t f ö r s l a g. Utredningen redovisar även ett alternativt förslag, som utredningen dock ej velat tillstyrka. Detta alternativ, som i vad avser de valda talen konstruerats med hänsyn till förhållandena i folkskolan, innebär följande.

För varje kommun skulle för redovisningsår fastställas en *normalkostnad* för skolbarnsbespisningen, motsvarande 8 kronor per invånare i kommunen. Å normalkostnaden skulle så beräknas ett *normalbidrag* med bidragsprocenten graderad efter skatteunderlaget på sätt tidigare utvecklats. Därest antalet skolmåltider under året för bidragsberättigande barn överstege det tal, som erhöles genom att multiplicera antalet invånare i kommunen med 16, skulle till kommunen utgå bidrag, utöver normalbidraget, med 50 öre för varje överstigande måltid. Om å andra sidan antalet ifrågavarande skolmåltider understeg nyssnämnda tal, skulle kommunen erhålla så stort bidrag, som återstode, sedan normalbidraget reducerats med 50 öre för varje understigande måltid.

De här använda talen ha framräknats med utgångspunkt från det nuvarande antalet barn i folkskolan, som utgör omkring 525 000, d. v. s. i runt tal 8 procent av antalet invånare i riket. Med 200 läsdagar per år motsvarar detta för året ett genomsnittligt antal skolmåltider av $\frac{8}{100} \times 200$ eller 16 per invånare. Efter 50 öre per måltid blir normalkostnaden i sin tur 8 kronor per invånare.

Utredningen framhåller, att ett konsekvent tillämpande av de principer, som utredningen funnit riktiga, skulle kräva en gradering även med hänsyn till de objektiva faktorer, vilka påverka kostnaderna. Det refererade alternativet skulle, i den mån bruttokostnaderna per måltid i olika kommuner vore lika stora, medföra en exakt lika hög utdebitering för skolmåltiderna i de olika kommunerna utom i de fall, då antalet i bespisningen deltagande barn vore så lågt eller antalet skattekronor så högt, att statsbidrag icke alls komme att utgå. Vid en bruttokostnad av 50 öre per måltid hade kommunerna behövt bidraga med 16 öre per skattekrona.

Att utredningen trots detta icke ansett sig kunna förorda detta alternativ sammanhängde med att samordnandet av bidragen för folkskolans bespisning och bidragen för bespisningen i de högre skolorna skulle erbjuda stora svårigheter och olägenheter. Här om uttalar utredningen följande:

Det kan enligt utredningens mening icke komma ifråga att för bestämmande av bidragsbehovet i en kommun, där högre skola finnes, utan vidare sammanslå antalet måltider, som utspisats i folkskolorna med dem som utspisats i den högre skolan samt därefter jämställa den härvid erhållna måltidsfrekvensen med den som finnes i kommuner utan högre skola. Därigenom skulle kommuner med högre skolformer i allmänhet komma i den ställningen, att de icke till någon del behövde bestrida kostnaderna för t. ex. läroverkselevernas skolmåltider. Dessa kostnader skulle i stället komma att helt vila å staten. Sådana kommuner intaga redan nu en företrädesställning framför andra kommuner, därigenom att de med bidrag från statens sida kunna bereda sina skolbarn de betydande förmåner, som fortsatt utbildning i hemorten utgör. Att då ytterligare accentuera skillnaden mellan dessa och de i detta avseende mindre gynnade kommunerna skulle innebära ett alltför grovt åsidosättande av den princip, varpå hela det ifrågasatta bidragssystemet bygger, nämligen att lika stora förmåner i kommunerna skola föranleda lika hög utdebitering.

Å andra sidan är utredningen icke övertygad om det riktiga i att vid bestämmandet av måltidsfrekvensen *helt* utesluta skolmåltiderna för de högre skolornas elever. Motiv härför kunde givetvis finnas i de nyss omnämnda förmånerna i t. ex. läroverkskommunerna. Det synes emellertid utredningen föga rationellt att vid bestämmande av de för en viss verksamhet utgående speciella statsbidragen söka för vissa kommuner åstadkomma en minskning av bidragen, enbart av den anledningen att de berörda kommunerna på ett annat verksamhetsområde intoge en gynnad ställning. Ett sådant sammankopplande av olika samhällsuppgifter bör endast förekomma, då fråga är om en allmän skatteutjämning, vilket här icke är fallet.

Det skulle med de angivna utgångspunkterna bli nödvändigt att göra en uppdelning av de högre skolornas elever, så att en del jämställdes med folkskolans barn och de övriga fördes till en annan kategori, för vilken särskilda bidragsbestämmelser skulle gälla. En dylik uppdelning kunde lämpligen icke ske på annat sätt än att till den förra kategorien hänfördes elever i de skolpliktiga åldrarna. En sådan kategoriklyvning bleve dock knappast rättvisande, bland annat beroende på att skolplikten icke är anknuten enbart till vissa åldrar. Överhuvudtaget synes varje uppdelning av klientelet för skolbarnsbespisningen i detta avseende till sina verkningar vara tvivelaktig, och utredningen har icke heller velat inlåta sig härpå.

Utredningen vill slutligen rörande en gradering med hänsyn bland annat till skolmåltidsfrekvensen framhålla följande. Under utbyggnadsperioden för skolbarnsbespisningen skulle en dylik gradering innebära en spärr, som hade den verkan, att kommunerna måste bygga ut verksamheten intill en viss gräns, innan något som helst bidrag utginge. Denna gräns skulle variera i förhållande till skatteunderlaget i kommunerna, så att gränsen bleve högre, ju bättre skatteunderlaget vore. Utredningen vill icke ifrågasätta det ur principiell synpunkt berättigade häri men håller före, att ett system, som berättigar till bidrag, så snart verksamheten överhuvudtaget kommit igång, ur psykologiska synpunkter har icke obetydliga fördelar, då man önskar nå en snar effekt.

Utredningen uttalar i detta sammanhang vissa farhågor för, att det för många kommuner med trängande behov av skolbarnsbespisning skulle möta tekniska hinder att omedelbart upptaga en sådan verksamhet. Det kunde därför inträffa, att under de första åren efter bestämmelsernas ikraftträdande huvudparten av bidragen skulle komma att utgå till bättre ställda kommuner. Ehuru dylika farhågor i och för sig icke synts utredningen vara av den karaktär, att de borde påverka det principiella ställningstagandet till statsbidragssystemet, ha de dock föranlett utredningen att belysa de tekniska möjligheterna att inom det föreslagna systemets ram begränsa bidragen till de bäst ställda kommunerna. Utredningen visar, att en begränsning av normalbidragsprocenten till respektive 75, 60 och 50 procent skulle från bidrag utesluta kommuner med skatteunderlag uppgående till eller överstigande respektive 40, 25 och 20 skattekrönor per invånare. Då utredningen emellertid ansåge det vara ytterst angeläget, att kommunerna redan från början stimulerades att så långt möjligt vore igångsätta skolbarnsbespisning, och vidare funne högsta möjliga bidrag till denna närmast statliga uppgift vara nödvändiga för tillgodoseende av rättvisa landets olika invånare emellan, ansåge sig utredningen icke böra förorda någon minskning av bidragen ens under en övergångstid.

Utredningen sammanfattar sin uppfattning om det föreslagna bidragssystemet på följande sätt:

En sådan gradering av statsbidragen till kommunerna är ur *rättvisesynpunkt* tillfredsställande, i det att kommunerna därigenom beredas likartade förutsättningar att fullgöra sina uppgifter. Detta är av särskild vikt, då fråga är om en uppgift av statlig karaktär, d. v. s. en sådan som är av intresse för landet i dess helhet.

Ur *effektivitetssynpunkt* har systemet betydande fördelar. De kommuner, som ha ett svagt skatteunderlag och som på grund därav nödgas hålla de egna utgifterna på en låg nivå, sättas genom graderingen i stånd att på ett likvärdigt sätt och i stor sett för samma kostnad per skattekröna, som bättre ställda kommuner fullgöra den ur statens synpunkt önskvärda uppgiften.

Omvänt är ett efter skatteunderlaget graderat statsbidrag ägnat att för kommuner med gott skatteunderlag befrämja *sparsamhetsintresset*, eftersom

dess kommuner på grund av graderingen få vidkännas en högre egen kostnad än vid ett ograderat bidrag.

Genom graderingen tillgodoses även *skatteutjämnings synpunkter*. Erfarenheten visar nämligen att, även om de av kommunerna uttaxerade beloppen äro per invånare räknat mycket varierande, den allmänna tendensen går i den riktningen, att kommuner med låg utdebitering ha gott skatteunderlag, medan de hårt skattetyngda kommunerna äro sådana, som ha svagt skatteunderlag och som därför skulle draga den största fördelen av en gradering.

Vad speciellt gäller det av utredningen föreslagna statsbidraget till skolmåltider tillkomma vissa fördelar, som sammanhånga med att bidraget bestämmes i förhållande till fasta, på förhand bestämda kostnader. Följande må här framhållas.

Det förhållandet, att kommunernas verkliga kostnader icke röna inflytande på statsbidragets storlek, tillför systemet *yttre moment*, verksamt för alla kommuner. Varje för uppgiftens fullgörande onödig utgift kommer härigenom att helt åvila kommunens egna medlemmar.

Den statliga *kontroll*, som måste åtfölja ett system med betydande statsbidrag, behöver icke inrikta sig på kommunernas kostnader utan kan inskränka sig till frågan om den föreliggande standarden är tillfredsställande.

Överhuvudtaget kan sägas, att ett bidragssystem, där bidraget är graderat efter skatteunderlaget och där detsamma bestämmes med hänsyn till kostnader, vilka icke påverkas av kommunernas åtgöranden, innebär *den enda framkomliga vägen att förena statligt inflytande över den kommunala verksamheten av allmänt samhällsintresse med bevarad kommunal självstyrelse*.

Remissyttranden.

Frågan om att lägga alla kostnader för bespisningsverksamheten på staten har berörts i några yttranden.

Statskontoret uttalar, att ett konsekvent fasthållande vid uppfattningen av skolbarnsbespisningen såsom en huvudsakligen statlig uppgift även hade fordrat, att kommunerna befriades från kostnaderna därför, men finner självt detta näppeligen möjligt med hänsyn till att anordnandet av skolmåltider icke gjorts obligatoriskt för kommunerna.

Norrlandskommittén, vilken liksom befolkningsutredningen anser att skolmåltidsverksamheten till sin natur huvudsakligen är en statsangelägenhet, finner skäl tala för att staten skulle påtaga sig hela kostnaden. Med hänsyn till att bidraget enligt utredningens förslag skulle anknytas till en beräknad kostnad per måltid, syntes kommunernas sparsamhetsintresse icke behöva påverkas härav. Kommittén har dock icke funnit anledning framlägga förslag i sådan riktning.

Några *kommuner* ha direkt uttalat sig för att staten ensam borde stå för alla kostnader men icke utvecklat någon argumentering härför.

Att det för skolmåltidsverksamheten bör utgå statsbidrag såväl för folkskolans som de högre skolornas elever har enhälligt tillstyrkts av dem som yttrat sig härom. Särskilt har förslaget härom mötts med tillfredsställelse från de högre skolornas sida.

I en del yttranden har ifrågasatts, att statsbidrag skulle utgå för bespisning även i andra lokaler än skolans.

Länsstyrelsen i Västerbottens län uppger, att på sina håll i länet, där skolbarnsbespisning förekomme, ett entreprenadsystem utvecklat sig, så beskaffat att barnen beretts tillfälle att mot betalning intaga måltider i enskilt hem. Därest en måltid, likvärdig med den av utredningen föreslagna, kunde erhållas på detta sätt, ifrågasatte länsstyrelsen, om icke en dylik bespisningsform borde övervägas vid en del mindre skolor, oaktat kostnaderna i för länsstyrelsen kända fall avsevärt överstege den medelkostnad varmed utredningen räknat.

Åsele socken i Västerbottens län anför, att av skoldistriktets 23 skolor 12 beräknades ha ett barnantal understigande 15 och att det borde vara tillåtet för skoldistriktet att, liksom hittills praktiserats, helt anförtro utspisningen åt enskilda hem vid skolor med ringa barnantal.

Rektorn vid *högre allmänna läroverket i Linköping* uttalar, att det för de högre skolornas del måhända vore rationellare och enklare att gå vidare på den väg, som statsmakterna redan slagit in på, nämligen att ge stipendier för bidrag till frukostkostnaderna. Sådana stipendier vore för närvarande visserligen förbehållna lärjungar från landsbygden, men det syntes icke vara någon svårighet att utsträcka möjligheten att erhålla sådana till samtliga de kategorier, som befolkningsutredningen i första hand avsett. De stipendierade kunde på mjölkbarer, inackorderingsställen och dylikt intaga sin frukost. Man skulle därigenom undvika massbespisning med dess nackdelar. Under alla förhållanden vore det lämpligt att ett sådant system tillämpades under en icke alltför kort övergångstid.

Utredningens förslag om gradering av statsbidraget efter kommunernas bärkraft har med enstaka undantag mötts med allmänt gillande. Bland de kritiska uttalandena mot utredningens uppfattning härutinnan märkas följande.

Överståthållarämbetet uttalar, att de av Stockholms stads kammarkontor i dess yttrande framställda erinringarna syntes vara värda beaktande.

Stockholms stads kammarkontor anför inledningsvis en bestämd erinran mot att statsbidragets storlek skulle bestämmas efter vissa skatteutjämningsgrunder och yttrar vidare bland annat följande.

Det måste enligt kammarkontorets uppfattning vara ett oeftergivligt krav, att skatteutjämningsproblemet blir föremål för en enhetlig lösning i ett sammanhang. Synpunkter av sådan art ha tidigare med stor skärpa framförts av bland annat folkskoledirektionen och svenska stadsförbundets styrelse i utlåtande över 1945 års folkskolesakkunnigas förslag angående statsbidrag till byggnader vid folkskoleväsendet.

Ehuru vid den fortsatta behandlingen någon hänsyn icke togs till folkskoledirektionens synpunkter, anser kontoret, att staden även i förevarande sammanhang måste bestämt hävda motsvarande synpunkter. Det synes alldeles uppenbart, att en fortsättning av metoden att så att säga bitvis och osammanhängande införa statsbidragsbestämmelser av skatteutjämnande

verkan kommer att omöjliggöra avsikten att lösa skatteutjämningsproblemet efter entydiga riktlinjer och att verkligen få ett fullt medvetet grepp om situationen. Det är icke minst viktigt för kommunerna att skatteutjämningsfrågan redovisas i ett sammanhang. Den använda metoden gör det ej möjligt att överblicka den totala verkan av olika statsbidragsbestämmelser av skatteutjämnande innebörd och försvårar därmed att i ett sammanhang redovisa stadens synpunkter.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län åberopar ett yttrande av stadsfullmäktige i Trollhättan och anser det böra övervägas, om icke ett statsbidragssystem, byggt på ett ograderat bidrag till lämplig procent, vore att föredraga.

I det åberopade yttrandet av *Trollhättans stadsfullmäktige* uttalas bland annat följande:

Det av befolkningsutredningen föreslagna statsbidragssystemet är icke av beskaffenhet att lämna alla kommuner det ekonomiska stöd, som erfordras för den av utredningen förordade utbyggnaden av skolmältiderna. Befolkningsutredningens statsbidragssystem, enligt vilket statsbidragen skola utgå i förhållande till antalet skattekronor inom kommunen, är synnerligen bestickande, men vid närmare granskning skall man finna, att systemet icke medför avsedd rättvisa kommunerna emellan. Systemet bygger på den principen, att varje utgiftsändamål skall medföra samma utgift per skattekrona för de olika kommunerna, oavsett vilket skatteunderlag kommunerna hava. Emellertid äro utgiftsändamålens antal betydligt större i tätorterna än i övriga kommuner. Befolkningsutredningens statsbidragssystem medför med nödvändighet, att den sammanlagda utdebiteringen blir högre i tätorterna än i övriga kommuner.

En övergång till befolkningsutredningens statsbidragssystem skulle åstadkomma sådan ökning i tätorternas ekonomiska bördor, att tätorternas möjlighet att genomföra önskvärda sociala reformer minskas.

Svenska stadsförbundet anför:

Styrelsen hyser — såsom den tidigare framhållit i andra liknande sammanhang — starka betänkligheter mot att statsbidrag till kommunerna för speciella samhällsuppgifter graderas i skatteutjämnande syfte utan beaktande av skatteutjämningsproblemet i hela dess vidd. Redan den omständigheten, att man anser sig kunna göra denna gradering olika för varje särskilt ändamål utan någon som helst motivering för att man väljer den ena eller andra graderingen, torde visa att man härvid kommit in på ett godtyckligt förfarande. Styrelsen, som till fullo beaktar behovet av skatteutjämnande åtgärder, kan beträffande den nu föreslagna bidragsgraderingen endast uttala att denna icke utformats efter rationella grunder.

Nacka kommunalfullmäktige ifrågasätta likaledes lämpligheten av att varje statsbidrag skall användas som skatteutjämningsinstrument och anföra vidare:

Då den fria skolmältiden icke göres obligatorisk för kommunerna, kan befaras, att kommuner med ett gott skatteunderlag men med stora utgifter för olika ändamål komma att uraktlåta att införa barnbispisning i skolorna eller föredraga att uttaga avgifter från eleverna framför att erhålla ett alltför begränsat statsbidrag.

Drätselkammrarna i Linköping och Norrköping yrka under anförande av enahanda eller liknande skäl, att bidragsprocenten skall vara densamma för alla kommuner, som anordna bespisning.

Övriga hörda myndigheter ha förklarat sig dela utredningens principiella *grundsyn* på statsbidragsfrågan eller ha lämnat densamma utan erinran.

I fråga om utformandet av ett statsbidragssystem med utgångspunkt från en gradering efter den ekonomiska bärkraften ha meningarna däremot varit något mer delade. I det övervägande flertalet yttranden tillstyrkes dock en *g r a d e r i n g e f t e r s k a t t e u n d e r l a g e t*.

Skolöverstyrelsen yttrar:

Att statsbidragen till skolbarnsbespisningen graderas med hänsyn till kommunernas ekonomiska bärkraft, finner överstyrelsen riktigt. Det av utredningen föreslagna statsbidragssystemet synes överstyrelsen väl avvägt. Särskilt vill överstyrelsen framhålla den fördelen hos detsamma, att det synes mycket enkelt i tillämpningen. Enligt överstyrelsens mening är det synnerligen viktigt, att de kommunala myndigheterna redan från början veta, vilka kostnader som komma att åvila skoldistriktet vid införande av allmän skolbarnsbespisning. Att man här frångått systemet med latituder, måste betraktas som fördelaktigt.

Statskontoret säger sig ha funnit det föreslagna statsbidragssystemet vara i och för sig ändamålsenligt och rättvisande.

Av *länsstyrelserna* ha de flesta icke haft något att anföra mot det föreslagna systemet. Dock anför *länsstyrelsen i Södermanlands län* viss reservation. Länsstyrelsen säger sig dela uppfattningen att ett statsbidragssystem, grundat på kommunernas bärkraft med en fixerad bidragsprocent för normalkommunen, vore det mest tillfredsställande. Huruvida den lösning, som systemet erhållit i betänkandet, vore den ur olika synpunkter mest lämpliga, torde emellertid näppeligen kunna bedömas enbart på grundval av det nu föreliggande materialet utan syntes böra prövas i ett vidare sammanhang.

Svenska landskommunernas förbund vill särskilt uttrycka sin tillfredsställelse över att statsbidragen till skolmåltiderna och till inventarier i skolmåltidslokalerna skola bliva graderade efter skoldistriktens ekonomiska bärkraft, sådan denna avspeglas i antalet skattekronor per invånare. Styrelsen uttalar i detta sammanhang, att det vore synnerligen önskvärt, att en motsvarande gradering inom en ej alltför avlägsen framtid infördes beträffande övriga statsbidrag för skolväsendet.

Bland övriga, som tillstyrkt utredningens förslag, må nämnas *1945 års folkskolesakkunniga, svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, landsorganisationen och kooperativa förbundet*.

Anmärkningarna mot den utformning, som utredningens förslag erhållit, synas i ett par fall basera sig på att taxeringarna icke skulle vara likformiga i olika delar av landet.

Sälunda uttala *Nyköpings stadsfullmäktige*, att antalet skattekronor per invånare i stort sett torde vara en riktig måttstock på den ekonomiska bär-

kraften hos kommuner av likartad beskaffenhet. Däremot bleve en dylik jämförelse mellan en stadskommun och en landskommun ofta missvisande på grund av dels att ortsavdragen icke motsvarade de högre levnadskostnaderna å en dyrort och dels att naturaförmånerna i allmänhet uppskattades lågt på landsbygden.

De myndigheter i övrigt, som ställt sig i viss mån kritiska mot det föreliggande förslaget, ha i allmänhet ansett, att skatteunderlaget icke *ensamt* vore en lämplig norm för bestämmandet av en kommuns ekonomiska bärkraft. I en del yttranden har tillstyrkts det av utredningen behandlade alternativet 2, vilket innebär en gradering jämväl med hänsyn till skolbarnsfrekvensen.

Socialvårdskommittén uttalar sålunda, att utredningens förslag tillgodosåge skäliga anspråk på hänsynstagande till vederbörande kommuns ekonomiska bärkraft, men ville hemställa, att frågan om statsbidragsgrunderna toges under förnyat överbägande i syfte att möjliggöra hänsynstagande till det relativa antalet skolmåltider i kommunen. Kommittén hade därvid särskilt haft i tankarna de barnrika, vidsträckta och högt skattetyngda norrlandskommunerna, i vilka ordnandet av skolbarnsbespisning vore särskilt av nöden men där utredningens förslag mindre underlättade detta än på andra håll.

Norrlandskommittén framhåller att, såsom utredningens egna beräkningar utvisade, de barnrika kommunerna i Norrbottens län vid en gradering enbart efter skatteunderlaget skulle belastas med mer än 50 procent högre kostnader per skattekrona än kommuner med mera normalt skatteunderlag. Efter att ha refererat utredningens invändningar mot alternativet 2 fortsätter kommittén:

Norrlandskommittén kan icke finna, att anförda omständigheter äro av den natur, att de i och för sig böra föranleda allvarligare betänkligheter mot ett genomförande av förslaget. Redan nu torde gälla, att den huvudsakliga delen av de löpande kostnaderna för den högre undervisningen åvilas statsverket. Den omständigheten att anstaltskommunernas invånare i större utsträckning än andra kunna draga fördel av undervisningen torde knappast i någon större utsträckning ha föranlett ett överflyttande av de löpande kostnaderna (exempelvis av lönekostnaderna) från statsverket till kommunen. Dessutom bör det beaktas, att en stor del av eleverna vid de ifrågasvarande högre skolorna äro bosatta utom anstaltskommunen (för närvarande omkring $\frac{1}{3}$ av läroverkseleverna). För dessa elever synas kostnaderna i varje fall icke böra bäras av anstaltskommunen. Man synes även i den mån fråga är om elever i skolpliktig ålder knappast kunna ifrågasätta någon annan fördelning av kostnaderna för kommunens egna elever i högre skolor än av kostnaderna för folkskolebarnen. Slutligen torde man icke böra överdriva risken för att utbyggnaden av verksamheten icke skulle kunna ske tillräckligt snabbt, därför att statsbidraget blir lägre under den 5-åriga utbyggnadsperioden. Dels innebär ju bestämmelsen, att kommunerna få stort intresse av att verksamheten snarast blir fullt utbyggd, och dels synas möjligheterna till en snabb utbyggnad ingalunda vara oöverstigliga. Kommittén erinrar i detta sammanhang om utredningens uttalande, att erfarenheten utvisat, att svårigheterna icke äro särskilt stora, där intresse

för saken förelegat och där man verkligen givit sig i kast med problemen. Det har sålunda framhållits, att, trots stora lokala svårigheter, närmare 90 procent av skolbarnen i Medelpad kunnat få deltaga i skolmåltiderna. För övrigt synas de senast berörda svårigheterna i avsevärd grad kunna motverkas av en bestämmelse, att minskning av normalbidraget på grund av att antalet måltider per invånare understeg normalantalet icke skulle äga rum under utbyggnadsperioden. Med en dylik komplettering av övergångsbestämmelserna synes man sålunda enligt kommitténs mening kunna låta anstaltskommunen i sin ansökan om statsbidrag inräkna samtliga elever i sådana högre skolor, till vilka bidrag skall utgå, oavsett deras ålder och oavsett om de äro skrivna i kommunen eller icke.

Om man emellertid skulle anse, att ett dylikt förfarande skulle medföra alltför långt gående fördelar för kommuner med högre undervisningsanstalter, synes det även framkomligt att, såsom befolkningsutredningen antytt, verkställa uppdelning av de högre skolornas elever, så att de, som vore i skolpliktig ålder, jämfördes med folkskolebarnen. För dessa båda kategorier skulle då gemensamt beräknas statsbidrag enligt det här förordade alternativet och för övriga elever statsbidrag enligt befolkningsutredningens huvudförslag. För elever i högre skolor, som vore bosatta i annan kommun än anstaltskommunen, skulle hemortskommunen söka statsbidrag.

Med hänvisning till det anförda föreslår norrlandskommittén, att statsbidraget till skolmåltiderna skall beräknas med utgångspunkt från det av befolkningsutredningen alternativt övervägda förslaget.

Kommittén ifrågasätter även en ytterligare modifikation och anför härom:

Emellertid bör uppmärksammas, att varken bestämmelserna i det av norrlandskommittén förordade alternativet eller i befolkningsutredningens huvudförslag i full utsträckning beakta kommunernas olika bärkraft. Bestridandet av kommunandelen kan nämligen få mycket olika konsekvenser för olika kommuner. I fråga om skolmåltiderna må framhållas, att kommunerna, förutom utgifter för lokaler och inventarier, komma att få vidkännas icke obetydliga utgifter även för andra ändamål än själva matvarorna, nämligen för personal, bränsle och dylikt. Särskilt i glest bebyggda trakter, där verksamheten är spridd på ett stort antal mindre skolor, komma dessa kostnader att ställa sig väsentligt mycket högre än i tätbebyggda trakter med stora skolor som möjliggöra långtgående rationaliseringsåtgärder. Möjlighet synes därför böra skapas för ett mera fritt hänsynstagande till kommunernas allmänna ekonomiska ställning, än som är möjligt enligt något av de båda förevarande förslagen. Kommittén får erinra om att även det vid 1945 års höstriksdag beslutade statsbidragssystemet med avseende å byggnader för folkskoleväsendet, som grundas på antalet skattekronor per invånare, inom vissa gränser beaktar kommunens ekonomiska ställning i övrigt samt dess ekonomiska och geografiska karaktär. Ett liknande system synes med fördel kunna tillämpas i förevarande fall. Härvid torde den enklaste metoden vara att giva den bidragsbeviljande myndigheten möjlighet att, med hänsyn till särskilda av den bidragssökande kommunen åberopade omständigheter av ovan angivna natur (varvid, som i det föregående anförts, även livsmedelsprisernas variationer böra beaktas), höja den statsbidragsprocent, efter vilken normalbidraget i varje särskilt fall skall beräknas, med högst 10. Norrlandskommittén föreslår därför, att befolkningsutredningens alternativa statsbidragsförslag kompletteras med en dylik bestämmelse.

Vissa remissinstanser förorda en gradering — förutom efter skatteunderlaget — med hänsyn till utdebiteringen.

Länsstyrelsen i Västernorrlands län anför:

Att gradera statsbidragssystemet med hänsyn till de olika kommunernas bärkraft synes länsstyrelsen lämpligt, men systemet bör dock icke enbart grundas på kommunernas bärkraft uttryckt i antalet skattekronor per invånare.

Den ekonomiska bärkraften hos två kommuner med samma antal skattekronor per invånare kan utan allt tvivel vara mycket olika och detta av flera skäl. För ernående av största möjliga rättvisa vid utmätandet av statsbidrag kommunerna emellan synes därför angeläget att jämväl andra hänsyn få bli normgivande än kommuns ekonomiska bärkraft uttryckt i antalet skattekronor per invånare. Att den kommunala utdebiteringen härvidlag måste beaktas torde stå utom allt tvivel.

Härnösands stadsfullmäktige anföra liknande synpunkter:

Skatteunderlaget bör icke enbart läggas till grund för kommunens ekonomiska bärkraft utan måste ställas mot kommunens utskylder och utgifter.

Det är nämligen icke alls säkert, att en kommuns utdebitering alltid är låg, därför att samma kommun har stort eller relativt stort antal skattekronor. Typiskt exempel härpå utgöra norrlandsstäderna i allmänhet och Härnösand i synnerhet.

Ytterlännäs kommunalfullmäktige (Västernorrlands län) uttala sin tillfredsställelse över de nya grunderna för statsbidraget men ha dock invändningar att göra:

Kommunen kan dock icke underlåta att framhålla det önskvärda i att hänsyn tages till, att ett och samma skatteunderlag icke med säkerhet har samma värde i två olika kommuner eller ens i samma kommun under två skilda år. Ett skatteunderlag av t. ex. 6 kronor pr invånare kan i den ena kommunen vara mindre bärkraftigt som grund för utdebiteringen och lämna ett väsentligt olika utfall av därpå baserad utdebitering och uppbörd än i en annan kommun, och detta särskilt i den mån skillnaden i utdebiteringssatserna ökar. Med hög utdebitering följer som regel ökad restantieprocent. Det är därför av vikt att hänsyn tages jämväl till utdebiteringens och restantieprocentens storlek.

I vissa yttranden förekomma mer allmänna uttalanden om en vidsträcktare gradering än utredningen föreslagit.

Gävle stads drätselkammare anser, att statsbidragssystemet borde modifieras så, att statsbidragsprocenten för de ekonomiskt svagaste kommunerna fastställdes till ett högre tal än det i befolkningsutredningens betänkande angivna. Alternativt borde medgivas rätt för kommuner med ett litet antal skattekronor per invånare att, efter särskild hemställan hos Kungl. Maj:t, erhålla ett högre statsbidrag än det i allmänhet utgående.

Laholms stads drätselkammare framhåller, att kostnaden per skattekrona trots differentieringen komme att variera betydligt och anser detta förhållande nödvändig göra en komplettering av bidragsbestämmelserna. Kammar-

ren ifrågasätter lämpliga spärregler, t. ex. så, att en kommuns kostnad per skattekrone icke skulle komma att understiga 12 eller överstiga 18 öre per skattekrone.

Normalbidragsprocentens storlek beröres endast i ett fåtal yttranden. Förslag framställas om såväl sänkning som höjning av densamma.

Statskontoret anför:

För sin del kan statskontoret icke finna tillfredsställande att normalbidragsprocenten fixeras vid en högre nivå än riksdagen godtagit beträffande statsbidraget till byggnader för folkskoleväsendet. Statskontoret får alltså föreslå, att normalbidraget beräknas efter omkring 55 procent. Övergångsbestämmelser av innehåll enligt det av utredningen utarbetade särskilda utkastet böra enligt ämbetsverkets uppfattning ej komma i fråga. Det torde nämligen vara omöjligt, att nu med någorlunda visshet förutse de närmast följande årens utveckling på området. Om förhållandena sedermera skulle så påkalla, torde det icke var förenat med någon större svårighet att genom ändring i kungörelserna höja statsbidraget.

I motsats härtill anse *Getinge kommunalfullmäktige* (Hallands län), att bidragsprocenten för normalkommunen borde vara 90, så att kommunens procentuella andel bleve lika med antalet skattekronor per invånare. Såsom motivering härför anføres, att den kostnad av 50 öre per måltid, på vilken statsbidrag skulle utgå enligt förslaget, vore alltför lågt beräknad och att kommunens andel därför skulle bli avsevärt större än utredningen förutsatt.

Även *Uppsala stads drätselkammare* anser, att normalbidragsprocenten bör sättas högre än 80.

Beträffande det antal skattekronor, som skall anses utgöra normalskatteunderlag, uttalar *Västerås stads drätselkammare*, att den icke vore övertygad om att det av utredningen förordade talet 10 vore rätt valt. De kunde anmärkas, att 1944 års skatteunderlag för samtliga städer i Sverige i medeltal motsvarade 16,30 skattekronor per invånare. Med hänsyn härtill syntes i varje fall för städernas del normalskatteunderlaget böra ligga på åtminstone 15 kronor. *Länsstyrelsen i Västmanlands län* anser detta resonemang ej i och för sig sakna fog men uttalar, att det låge något motbjudande i att härvidlag ha olika skalor för olika slag av kommuner.

Landsorganisationen förordar, att talet för normalskatteunderlaget omprövas av Kungl. Maj:t vart tredje år.

Frågan om vilket års skatteunderlag, som skall vara avgörande för bidragsprocentens storlek, har endast berörts av *Norra Finnskogas kommunalfullmäktige* (Värmlands län), som anse, att man borde räkna med de senaste 5 eller 10 årens skatteunderlag.

Rörande det antal invånare, som skatteunderlaget skall ställas i relation till, föreligger uttalande endast från *Bodens stads drätselkammare*. Denna anför:

De i förslaget 3 § angivna grunderna för uträkning av skatteunderlaget utvisa ej ett redovisningsårs verkliga antal skattekronor per invånare. Detta bör väl vara antalet skattekronor dividerat med det antal invånare, som legat till grund för taxeringsresultatet, och icke det antal invånare, som kommer att ligga till grund för ett kommande års taxering.

Flertalet remissinstanser uttala sin anslutning till utredningens förslag om ett fast, på förhand bestämt bidragsunderlag.

Av en del myndigheter uttalas dock, att bidragsunderlaget borde bestämmas till de verkliga kostnaderna.

Till dessa hör *överståthållarämbetet*, som dock anser, att därvid borde fastställas ett högsta belopp per måltid, vilket eventuellt kunde variera i de olika dyrorterna.

Stockholms stads kammarkontor anför:

Från de av utredningen angivna skatteutjämning principerna för statsbidragets konstruktion synes det i enlighet med vad statskontoret därom anfört över befolkningskommissionens förslag, riktigare och med ändamålsenligt, att statsbidraget beräknas å de *verkliga* kostnaderna i stället för å en antagen för alla skoldistrikt lika kostnad av 50 öre per måltid. Kontoret har icke kunnat finna, att vad utredningen anfört för dess förslag i denna del är övertygande. Statsbidragets framräknande efter en lika för alla distrikt fast kostnad kommer icke att följa utvecklingen av livsmedelspriserna eller dessa prisers och personalkostnadernas variationer å olika orter. Förslaget får vidare i huvudsak anses innebära en tendens till ytterligare skatteutjämning, vars verkliga innehåll är helt utanför översikt och kontroll.

Bodens stads drätselkammare anför:

Kontentan av nu framlagt förslag blir att vissa kommuner kunna påräknas erhålla cirka 80 procent av en måltidskostnad på 50 öre, medan i verkligheten denna kostnad endast är kanske 40 öre. Kommunen får i detta fall skolbarnsbespisningen helt kostnadsfri. För Bodens stad blir statsbidraget cirka 34 öre per måltid. Stadens uttaxering blir i detta fall cirka 40 öre per måltid.

Folkskolinspektören i Stockholmstraktens inspektionsområde har avgivit följande utlåtande:

Statsbidragsunderlaget, 50 öre per måltid, torde närmast motsvara genomsnittskostnaden för råvarorna per portion vid en näringshygieniskt tillfredsställande skolmåltid. Jag har funnit, att personalkostnaderna i en del fall kunna vara avsevärda. Så t. ex. uppgå de i vissa fall till nära nog samma belopp som råvarukostnaderna. Vid större skolor torde personalkostnaden per portion i regel bli väsentligt lägre än vid mindre skolor. Vid bespisningar om 200—400 barn kan man ha en person anställd på cirka 50—70 barn, beroende på de tekniska resurserna; vid mindre skolor måste man anställa en person för kanske endast 20 barn. Då bland annat personalkostnaderna sålunda måste komma att variera avsevärt och i vissa fall utgöra en icke oväsentlig del av totalkostnaderna, borde statsbidraget, såsom hittills skett, anpassas med hänsyn till de verkliga kostnaderna för bespisningen.

Frågan om bidragsunderlagets storlek har föranlett särskilda uttalanden i ett stort antal yttranden. Ett mindretal av dessa yttranden gå i den riktningen, att utredningens förslag kan anses tillfredsställande. Mestadels framhålles dock från olika delar av landet, framförallt från norrlandshåll, att ett belopp av 50 öre vore för lågt. Endast statskontoret har uttalat en häremot direkt avvikande mening.

Skolöverstyrelsen berör frågan mera allmänt och uttalar:

Beträffande bidragsunderlaget torde vissa invändningar kunna göras emot att detsamma föreslås fastställt till lika belopp — 50 öre — för hela landet. Skilda orsaker, såsom personalkostnader, fraktkostnader etc. kunna under stundom medföra, att den dagliga kostnaden per barn och måltid kommer att ställa sig mycket olika från en ort till en annan. Överstyrelsen har emellertid efter noggrann prövning icke kunnat finna något system, som kan anses bättre än det av utredningen föreslagna. Däremot vill överstyrelsen ifrågasätta lämpligheten av att bidragsunderlaget en gång för alla fastställas till 50 öre. Starka skäl synas tala för att det bör anpassas efter den allmänna prisnivå inom landet. Det bör därför enligt överstyrelsens mening ankomma på Kungl. Maj:t att antingen för varje år eller för en treårsperiod fastställa det bidragsunderlag, på vilket statsbidrag till barnbespisningen skall utgå.

Statskontoret utvecklar sin uppfattning på följande sätt:

Vad bidragsunderlaget beträffar, synes detta icke böra sättas högre än att det nått och jämnt täcker kostnaderna för en skolmåltid. Anledning synes därför saknas att bestämma det till högre belopp än det genomsnittspris av 45 öre per måltid, som av utredningen beräknats vid rationellt ordnad livsmedelsupphandling.

Av länsstyrelserna ha endast de norrländska klart tagit ställning i denna fråga. De ifrågasätta samtliga en höjning av bidragsunderlaget. Av dessa yttranden inhämtas bland annat följande.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län anför: Vid beräkningen av bidragsunderlaget har utredningen föreslagit, att kostnaden för skolmåltiden skall i landets samtliga kommuner beräknas till 50 öre per lagad måltid. Även om ur dyrortssynpunkt vägande invändningar icke kunna anföras mot utredningens åsikt, att norrlandskommunerna icke behöva räkna med högre måltidskostnader än övriga kommuner i riket, anser länsstyrelsen likväl, att det under vissa förhållanden föreligger risk för att nämnda belopp icke kommer att täcka de verkliga kostnaderna för en skolmåltid. Särskilt får detta anses vara fallet, där transportkostnaderna för matvarorna oundvikligen komma att bli höga. Av kommunalnämndens och kommunalfullmäktiges i Bollnäs socken yttrande framgår, att kommunen trots utnyttjande av 11 busslinjer icke kunnat med rimliga kostnader transportera färskvaror till två skolmåltidslokaler inom kommunen. Med anledning härav kan ifrågasättas, huruvida icke en kommun borde få räkna med högre bidragsunderlag än 50 öre per lagad måltid i de fall, där den verkliga kostnaden för måltiden kommer att överstiga nämnda belopp till följd av särskilt höga transportkostnader för matvaror.

Länsstyrelsen i Västernorrlands län anför: Förslaget om en fast, på förhand bestämd kostnad per lagad måltid av 50 öre kan icke, åtminstone för de norrländska kommunernas vidkommande, anses vara rättvist med hänsyn

till den påvisabara skillnaden i livsmedelspriser i olika delar av landet. En utredning rörande livsmedelspriserna torde framför allt beträffande grönsaker visa, att priserna äro väsentligt högre i de norra delarna av landet än i de sydligare.

Länsstyrelsen i Jämtlands län anför:

Utredningen har uttalat, att orter i norra Sverige förete något högre livsmedelskostnader än övriga orter i landet. Detta har dock icke ansetts vara av den betydelse, att utredningen föreslagit ett högre bidragsunderlag för norrlandskommunerna. På sätt i yttrandet från Rödöns kommun framhållits, finnas emellertid åtskilliga omständigheter, som medföra en ökning av kostnaderna i norrlandskommunerna, även om denna ökning icke hänför sig till inköpen av råvaror.

I det återopande yttrandet från *Rödöns kommun* framhålles, att ett fastställande av bidragsunderlaget till 50 öre per måltid för hela riket komme att medföra att barnen i mellersta och södra delarna av landet finge kvalitativt bättre skolmåltider än barnen i landets norra delar, där bland annat de mycket viktiga varorna frukt och grönsaker vore betydligt dyrare än i sydligare belägna trakter. Detta vore så mycket mera betänkligt, då det vore just i norra Sverige som barnen bäst behövde kostförbättring och tillskott av frukt och grönsaker.

Länsstyrelsen i Västerbottens län återger till en början vissa uppgifter från kommunerna i länet om de hittillsvarande kostnaderna per skolmåltid. Kostnaderna hade av en kommun angivits vara avsevärt högre än 50 öre vid de mindre skolorna och av en annan kommun uppgivits till 60 öre vid större skolor och 75 öre vid mindre skolor. Ett par kommuner hade uppgivit kostnaden till 70 öre. Länsstyrelsen fortsätter därefter:

Med hänsyn till de högre livsmedelspriserna i de nordligare delarna av landet kan därför enligt länsstyrelsens mening antagas, att även vid sådan rationaliserad upphandling, som förutsättes av utredningen, medelkostnaden vid en bespisning kan komma att överstiga 50 öre. Om därför bidragsunderlaget för alla kommuner skall beräknas efter en medelkostnad av 50 öre, finner länsstyrelsen det inte uteslutet, att en del av länets kommuner komma att belastas med högre kostnader än vad som måhända blir fallet på andra håll. Med hänsyn härtill ifrågasätter länsstyrelsen, huruvida icke bidragsunderlaget för nu berörda kommuner bör höjas, förslagsvis i den formen, att en högre medelkostnad fastställs efter särskild prövning. Länsstyrelsen anser tillika att, innan slutgiltig ståndpunkt tages härtill, frågan kan-ske bör bli föremål för ytterligare utredning.

Länsstyrelsen i Norrbottens län anför:

I likhet med åtskilliga av de över förslaget hörda kommunerna anser länsstyrelsen, att prisskillnaden på livsmedel bort motivera en höjning av bidragsunderlaget för norra delen av landet till 60 öre per måltid.

Norrlandskommittén erinrar om sitt förslag att statsbidraget för kommuner med samma skatteunderlag per invånare skall kunna variera med hänsyn till olika förhållanden, som inverka på kommunens bärkraft, och fortsätter:

Det synes skäligt, att hänsyn därvid även tages till mera betydande skilligheter i fråga om livsmedelspriserna. Härvid torde det böra ankomma på kommun, som för höjning av statsbidraget vill återopa höga livsmedelskostnader, att med förebringande av erforderlig utredning göra framställning i frågan. Därest en mera markerad allmän höjning eller minskning i livsmedels-

kostnaderna skulle inträffa eller om skiljaktigheterna mellan olika landsdelar skulle öka, torde en justering av bidragsunderlaget böra företagas.

Av yttranden i detta spörsmål från *kommunernas* sida må följande återgivas.

Svegs kommun (Jämtlands län) anför bland annat:

I de flesta B: 3 skolor, där samtliga barn bilda en undervisningsavdelning med en lärare, torde barnantalet pendla mellan 10 à 20 elever. Den eller de, som bli anställda i och för matens lagning, dukning, diskning etc., torde alla gånger, med nuvarande arbetspriser, betinga sig ett dagarvode av, lågt räknat, 4 à 5 kronor. Under sådana förhållanden räcker knappast det av de sakkunniga föreslagna statsbidraget till avlöning åt de anställda. Följaktligen får distriktet, förutom andra svårigheter av administrativ natur, ensamt betala hela eller nästan hela kostnaden för själva måltiden utan att något kommunalt slöseri behövt förekomma eller att några »sparsamhetsbefrämjande moment» blivit eftersatta. Sådant blir det praktiska resultatet i vissa fall. Under sådana förhållanden blir, som förut framhållits, rättvisan och billigheten i de sakkunnigas förslag diskutabelt. Detta i all synnerhet, som de nämnda skoldistrikten (kommunerna) äro de magraste även beträffande skatteunderlaget. Att ställa ovan nämnda missförhållanden till rätta torde komma att kosta staten en jämförelsevis ringa summa per år, enär antalet barn i ovannämnda skolor utgör en jämförelsevis ringa procent av hela landets barnantal.

Jokkmokks folkskolestyrelse (Norrbottens län) anför:

Vad beträffar Jokkmokks skoldistrikt med 23 skolor (med synnerligen varierande barnantal, högst 243 och lägst 7; 14 skolor ha ett barnantal, som understiger 25) blir priset per måltid vid de olika skolorna betydligt varierande. Trots mångårig erfarenhet och ekonomisk omsorg har det ej varit möjligt att vid skolor med ringa barnantal komma till lägre måltidspris än cirka 70 öre för ett mål lagad mat med smör, bröd och mjölk (pris per liter mjölk 35 öre).

Enligt kommissionens förslag skulle kommunandelen per måltid vad beträffar Jokkmokk normalt utgöra cirka 10 öre, men i ovan berörda fall komme kommunandelen att utgöra cirka 30 öre.

Kyrkostämma med Norra Vings församling (Skaraborgs län) uttalar:

Då kostnaderna för erforderlig personal samt för lokaler givetvis komma att ställa sig högre per elev vid de mindre skolorna men statsbidraget enligt befolkningsutredningens förslag beräknas efter en viss standardkostnad, måste detta innebära, att de små skoldistrikten komme att bära en oproportionerligt större andel i kostnaderna för skolbarnsbespisningen jämfört med skolor med högre barnantal. Detta måste i sin tur leda till att intresset för bespisningen i just de glest befolkade landskommunerna, där behovet av skolmåltider är störst, kan förväntas bli minst.

Stämman har även ett förslag till lösning:

Om antalet *inskrivna* barn i skolan understiger 50, utgår ett tilläggsanslag beräknat efter 5 öre per barn och dag upp till 25 elever. Om statsbidraget i ett »normalt» skoldistrikt utgår med 80 procent, betyder detta, att skoldistriktet erhåller ett extra bidrag av 80 procent av 25×5 öre = 1 krona, vilket extra bidrag erhålles tills barnantalet överstiger 50, då det helt försvinner.

Även i folkskolinspektörernas yttranden förekomma anmärkningar mot det ifrågasatta bidragsunderlagsbeloppet. Sålunda uttalar folkskolinspektören i Dalarnes norra inspektionsområde att ett pris av 50 öre per måltid för hans områdes del måste anses vara för lågt. Vid A-skolor föresloge han därför detta pris till 60 öre och vid andra skolor till 75 öre.

Slutligen må framhållas, att *landsorganisationen* anser det önskvärt, att bidragsunderlagets storlek årligen bestämmas av Kungl. Maj:t.

Frågan om statsbidrag för bespisning av elever tillhörande annan kommun än den skolan tillhör har tilldragit sig ett betydande intresse. Enigheten om att utredningens förslag på denna punkt icke är tillfredsställande är mycket stor bland dem som behandlat frågan. Det är därvid icke principiella utan rent praktiska synpunkter, som varit avgörande. Man har ansett, att det administrativa förfarandet vid ett tillämpande av utredningens förslag skulle bli för tungrott.

Flertalet av yttrandena på denna punkt utmynna i förslag om att staten skall bära hela kostnaden för elever från annan kommun är skolkommunen.

Det förslag till statsbidragssystem, som befolkningsutredningen framlagt ifråga om de löpande kostnaderna för anordnande av skolmåltider, är, såsom utredningen framhållit, i princip av samma beskaffenhet som det av fjolårets riksdag godtagna systemet för statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet. Den grundläggande utgångspunkten är sålunda i båda fallen, att statsbidraget med hänsyn till utgiftsändamålets art ur rättvisesynpunkt bör graderas med hänsyn till kommunernas ekonomiska bärkraft. Jag har för egen del funnit denna uppfattning riktig och ansluter mig därför till befolkningsutredningens förslag på denna punkt. Jag kan således icke tillstyrka att, såsom från vissa håll påyrkats, staten helt skulle ikläda sig ansvaret för ifrågavarande kostnader.

Även om den principiella synpunkt på utformningen av grunderna för statsbidrag till anordnande av skolmåltider, varåt jag sålunda givit min anslutning, är densamma som varit vägledande för statsmakterna vid fastställandet av grunderna för statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet, skilja sig dock de två bidragssystemen åt i vissa detaljer. Gemensamt för båda systemen är, att kommunernas ekonomiska bärkraft, uttryckt i antal skattekrönor per invånare, blir utslagsgivande för statsbidragsprocentens storlek i det enskilda fallet. Vid bestämmandet av statsbidraget till folkskolebyggnader skall emellertid inom vissa gränser — s. k. latituder — även tagas hänsyn till andra på den ekonomiska bärkraften inverkan faktorer än skatteunderlagets storlek i förhållande till antalet invånare. Någon motsvarighet härtill har befolkningsutredningen icke föreslagit för nu ifrågavarande statsbidragssystem. Däremot har norrlandskommittén förordat, att ett latitudsystem skulle införas även när det gäller statsbidrag till skolmåltider så att den mot ett visst skatteunderlagstal svarande bidragsprocenten skulle kunna höjas med 10. Ett latitudsystem är dock enligt min mening icke praktiskt användbart i andra fall än då det gäller engångskostnader. Det förutsätter nämligen, att bidragsprocenten fastställes efter prövning av förhållandena i varje särskilt fall, en prövning

Departementschefen.

som av praktiska skäl icke gärna kan föreskrivas ifråga om årligen återkommande bidragsutbetalningar till ett så stort antal kommuner, som det här skulle bli fråga om.

Norrandskommitténs nämnda förslag är föranlett av den synpunkten, att vid statsbidragsprocentens fastställande icke borde tagas hänsyn blott till antalet skattekronor per invånare utan även till skolbarnsfrekvensen. Denna synpunkt, vilken även framförts från andra håll, finner jag i och för sig beaktansvärd. Då jag trots detta icke är beredd att tillstyrka, att statsbidragssystemet utformas så, att procentsatsen automatiskt skulle influeras av skolbarnsfrekvensen, beror detta på att jag anser de praktiska svårigheterna alltför stora; härutinnan hänvisar jag till vad befolkningsutredningen anført. Samtidigt skulle också den enkelhet, som utmärker det föreliggande förslaget, gå förlorad. Någon generell bestämmelse av sådan innebörd, varom här är fråga, kan jag sålunda för min del icke tillstyrka. Däremot anser jag, att en möjlighet bör beredas för kommuner att i särskilda fall, då synnerliga skäl visats vara för handen, dispensvägen erhålla statsbidrag med högre procentsats än som skulle följa av de allmänna reglerna. Härvid syftar jag i främsta rummet på ekonomiskt svagt ställda kommuner med ett barnantal, som procentuellt sett väsentligt överstiger medeltalet för riket. Exempel på dylika kommuner finnas framförallt i vissa delar av Norrland.

Bidragsunderlagets storlek har av befolkningsutredningen föreslagits till 50 öre per skolmåltid och lärjunge. Detta belopp har ansetts i genomsnitt motsvara driftkostnaden för landet i dess helhet, således även arbetskostnaderna. Beträffande bidragsunderlaget vill jag först framhålla, att jag finner de av utredningen anförda skälen för ett fast, på förhand bestämt bidragsunderlag alltigenom bärande. Redan av praktiska skäl finner jag det uteslutet att grunda statsbidraget på de verkliga kostnaderna, då ju ett sådant förfaringssätt måste förutsätta en statskontroll över utgifternas storlek inom varje kommun. Jag vill vidare betona, att jag anser ett på föreslaget sätt bestämt bidragsunderlag utgöra den säkraste garantien för ett bevarande på detta område av den kommunala självbestämmanderätten.

I fråga om beloppets storlek har jag funnit mig böra taga hänsyn till de erinringar, som på denna punkt anförts mot befolkningsutredningens förslag. Det förefaller sannolikt, att det föreslagna beloppet, 50 öre per lagad måltid, är för lågt, om skolmåltiden skall erhålla den beskaffenhet jag i det föregående förordat. Ett ytterligare motiv för en höjning av bidragsunderlagets belopp utgör den omständigheten, att jag, såsom av det följande kommer att framgå, icke är beredd att förorda särskilt statsbidrag för ersättande av förslitna inventarier. Efter bedömning av frågan ur dessa båda synpunkter har jag funnit mig böra förorda, att bidragsunderlaget för hela landet fastställas till 60 öre per lagad måltid.

Det kunde måhända vara anledning att fastställa ett högre bidragsunderlag för de nordligaste länen än för landet i övrigt. Jag har dock icke kunnat und-

gå att taga intryck av att flertalet norrlandskommuner ej gjort någon erinran mot det föreslagna beloppet och att en del av dessa till och med förklarat 50 öre vara väl avpassat. Jag har även övervägt, om bidraget för de allra minsta skolorna borde sättas något högre, men ej heller i detta avseende funnit mig böra framlägga något generellt förslag.

Emellertid synes det mig uppenbart, att även ett bidragsunderlag av 60 öre per måltid i vissa särbetonade fall skulle kunna vara för lågt. Jag syftar härvid särskilt på det entreprenadsystem, varpå bland andra länsstyrelsen i Västerbottens län anfört exempel. Att i dylika fall räkna med något högre bidrag än eljest synes mig icke obefogat. Jag vill därför förordna en dispensmöjlighet även i fråga om bidragsunderlaget. Dock anser jag en restriktiv tillämpning av en sådan undantagsbestämmelse vara tillrådlig. Framför allt bör det tillses, att icke högre bidragsunderlag fastställas för måltider, som ligga på en högre standard än normalt.

Vad angår bidragsunderlagets storlek i fråga om de måltider, som skola kunna ifrågakomma under en övergångstid, har jag intet att erinra mot utredningens förslag.

Jag ansluter mig till befolkningsutredningens förslag rörande statsbidragskalans konstruktion. Sålunda tillstyrker jag, att normalbidragsprocenten vid ett »normalskatteunderlag» av 10 skattekrönor per invånare fastställas till 80 samt att denna bidragsprocent stegvis höjes respektive sänkes på förslaget sätt vid ett lägre respektive högre skatteunderlagstal. Detta innebär, för att med några exempel åskådliggöra bidragsprocentens storlek i vissa fall, att statsbidrag respektive kommunandel komma att uppgå till följande procenttal vid här efteråt angivna skatteunderlagstal:

Skattekrönor per invånare:	Statsbidrag:	Kommunandel:
2	96 %	4 %
3	94 %	6 %
4	92 %	8 %
5	90 %	10 %
6	88 %	12 %
8	84 %	16 %
10	80 %	20 %
12	76 %	24 %
15	70 %	30 %
20	60 %	40 %
25	50 %	50 %
30	40 %	60 %
40	20 %	80 %
50	—	100 %

Beträffande bidragsunderlagets storlek och talet för normalskatteunderlaget vill jag i detta sammanhang framhålla, att dessa framdeles böra bli föremål för omprövning, så snart ändrade förhållanden giva anledning därtill.

I en del remissvar uttalas, att statsbidrag bör utgå även till skolmåltider, som intagas å annan plats än i skolan, t. ex. genom förmedling av mjölkbarer, pensionat etc. Jag finner i princip, att hinder icke böra möta för en sådan ordning. Länsstyrelsen i Västerbottens län hänvisar till en i länet förekommande form av bespisning, så beskaffad, att barnen beretts tillfälle att mot betalning intaga måltider i enskilt hem. Icke heller här finner jag något att erinra. Tvärtom synes en sådan form av bespisning i många fall vara att rekommendera, nämligen då barnantalet i en skola är mycket litet och en annan ordning därför kunde ställa sig alltför kostsam. En given förutsättning för att en bespisningsverksamhet av här avsedd typ skall kunna anses bidragsberättigande måste dock vara, att barnen därigenom erhålla en måltid, som är likvärdig med dem, för vilka bidrag eljest kan utgå samt att verksamheten även i övrigt sker i samförstånd med skolans ledning och givna bestämmelser.

Jag har redan tidigare framhållit, att jag i likhet med utredningen finner samma behov av skolmåltider föreligga för de högre skolorna som för folkskolans del och att jag finner det uppenbart, att området för statsbidrag till måltiderna nu bör utsträckas till att omfatta även bespisning i de högre skolorna. Såsom framgår av vad jag i det föregående anført har jag vidare ansett mig böra förorda, att statsbidrag för ifrågavarande ändamål skall kunna tillkomma även vissa slag av yrkesskolor.

Befolkningsutredningens förslag om statsbidrag till skolmåltider har begränsats till att avse primärkommuner såsom huvudmän för bespisningsverksamheten. Även jag har funnit, att statsbidrag åtminstone för närvarande icke bör tillerkännas andra än primärkommuner.

De praktiska svårigheter, som skulle möta, om befolkningsutredningens förslag rörande ersättning för bespisning av barn från annan kommun än skolkommunen genomfördes, synas mig vara så stora, att jag icke kan tillstyrka detta förslag. I överensstämmelse med vad som föreslagits i ett stort antal yttranden vill jag förorda, att hela kostnaden för dylik bespisning bekostas med statsmedel. Statens ersättning bör därvid bestämmas till samma belopp som bidragsunderlaget eller till 60 öre per måltid.

I övrigt har befolkningsutredningens förslag ej föranlett erinran eller uttalande från min sida.

Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t meddela i ämnet erforderliga bestämmelser.

2. Inventarier.

Befolkningsutredningen.

Utredningen finner det ofrånkomligt, att statsbidrag för anskaffande av inventarier i skolmåltidslokalerna ställas till kommunernas förfogande, då man eljest måste ställa relativt låga krav på lokalernas utrustning. Statsbidrag synes utredningen böra utgå för såväl engångsanskaffning (för bespisning av samtliga barn i en skola) som successiv nyanskaffning (på grund av ökat antal i måltiderna deltagande barn). Däremot föreslår utredningen, att bidrag

icke skall utgå för anskaffning av inventarier till ersättning av förslitna sådana. I sistnämnda avseende anser utredningen undantag böra göras, om en kommun redan tidigare ordnat skolbarnsbespisning men dess utrustning är synnerligen bristfällig. Kommunen skulle i sådana fall efter ansökan hos Kungl. Maj:t kunna beviljas bidrag till inventariekostnaderna.

Utredningen föreslår att även bidragen till inventarier skola graderas med hänsyn till skatteunderlaget. Normalskatteunderlag och normalbidrag föreslås även i detta fall till 10 skattekronor per invånare respektive 80 procent. Eftersom det här i stort sett är fråga om ett engångsanslag, finner utredningen det emellertid icke lämpligt att utgå från endast ett års skatteunderlag utan föreslår, i anslutning till vad som gäller för statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet, att såsom en kommuns skatteunderlag skall anses medeltalet för 5 av de 7 senaste årens skatteunderlag i kommunen, varvid de två år, som representera det högsta och lägsta antalet skattekronor per invånare, icke skola medräknas. Det sista av de 7 år, som därvid skulle komma ifråga, vore det kalenderår, vilket ginge till ända samtidigt med redovisningsårets första hälft.

I en bilaga till betänkandet har befolkningsutredningen lämnat vissa uppgifter rörande kostnaderna för inventarier till skolmåltidslokalerna vid skiftande barnantal i skolorna. Med ledning härav har utredningen haft under övervägande att för statsbidrag till inventarier och möbler i skolmåltidslokalerna föreslå ett fast bidragsunderlag. Med hänsyn till de förhållanden, som mångenstädes ansetts komma att råda ännu många år efter ett eventuellt genomförande av utredningens förslag, har utredningen dock gått ifrån denna tanke. Utredningen motiverar detta på följande sätt:

Otvivelaktigt kommer ett stort antal kommuner till en början att bedriva bespisningen i relativt blygsam skala, och en mera omfattande utbyggnad av skolmåltidsverksamheten i dessa kommuner kommer att ske först under loppet av ett flertal år. Vissa av kommunerna kunna därvid väntas redan från början lägga upp en fullständig plan för utbyggandet samt dimensionera utrustningen i lokalerna med hänsyn härtill. Andra kommuner åter önska säkerligen först samla erfarenhet av verksamheten och torde i första hand inrikta sig på att bespisa de mest behövande skolbarnen. Då måltidsverksamheten icke är obligatorisk, kan man icke kräva, att sådana kommuner skola inrätta inventarieanskaffningen efter samma linjer som den förstberörda kategorin, även om detta i längden måhända skulle ha varit mera ekonomiskt.

Utredningen anknyter sålunda inventariebidraget till de verkliga kostnaderna. Utredningen betonar dock, att därmed icke vore sagt, att kommunerna alltid skola erhålla bidrag på alla sina kostnader för lokalernas utrustning utan att den bidragsbeviljande myndigheten borde äga att granska anskaffningarna såväl ur kvantitativ och kvalitativ synpunkt som med hänsyn till priserna.

Remissyttranden.

Befolkningsutredningens förslag, att statsbidrag skall utgå för anskaffande av inventarier till skolmåltidslokalerna har mötts med allmän tillfredsställelse.

Ingen invändning har sålunda gjorts mot bidrag vid förstagångsanskaffning av inventarier.

Däremot har det rätt delade meningar om huruvida bidrag skulle utgå för anskaffande av inventarier för ersättande av förslitna sådana.

Flertalet myndigheter göra icke något uttalande i frågan. Ett direkt tillstyrkande kommer från *socialstyrelsen*, som här synes vilja gå något längre än utredningen, i det att styrelsen ifrågasätter, huruvida ej statsbidrag i dessa fall kunde utgå i samma ordning som statsbidrag vid förstagångsanskaffning.

Skolöverstyrelsen anser, att statsbidrag icke bör utgå vid ersättande av förslitna inventarier.

1940 års *skolutredning* uttalar, att statsbidrag till inventarier borde utgå på så sätt att en viss inventariestkostnad beräknades ingå i det bidragsunderlag, som fastställdes för varje utspisad bidragsberättigad måltid. Det föreslagna bidragsunderlaget borde i anledning härav möjligen höjas med lämpligt belopp för varje måltid. Ifrågasättas kunde dock, huruvida icke bidrag borde utgå för den första uppsättningen inventarier.

Stockholms stads folkskoleledirektion erinrar om utredningens förslag att rekvisition skall åtföljas av specifikation och fortsätter:

Skoldistriktet åtnjuta för närvarande årligt underhålls- och materielbidrag med visst belopp för varje undervisningslokal i folkskolan. Det torde innebära en avsevärd fördel och förenkling, om ett liknande system kunde tillämpas även i fråga om statsbidraget till ersättande av förslitna inventarier för bespisningarna.

I yttrandena råder i stort sett enighet om att det bör gälla samma grunder för inventarier som för skolmåltiderna.

I detta avseende har dock *statskontoret* gjort vissa invändningar. Ämbetsverket anför: Statskontoret vill bringa i erinran, att efter den av 1944 års riksdag beslutade rationaliseringen och utbyggnaden av skolhälsovården, såvitt fråga är om kommunala skolor, den för läkarundersökningen erforderliga utrustningen bekostas av vederbörande huvudman utan bidrag av statsmedel samt att, ifråga om allmänna läroverk, engångskostnaderna för utrustningen skola åvila statsverket, medan de årliga kostnaderna för förbrukningsartiklar skola bestridas av läroverkens enskilda kassor. Med hänsyn till intresset av i görligaste mån enhetliga bestämmelser för statsbidrag till likartade ändamål måste utredningens förslag ifråga om bidrag till inventarier te sig mindre tillfredsställande. Då skolhälsovården och skolmåltidsverksamheten båda avse att tillgodose ett socialhygieniskt ändamål, anser statskontoret statens bidrag till skolmåltidsinventarierna icke böra utgå efter andra principer än som sålunda fastställts för skolhälsovården.

Svenska landskommunernas förbund ifrågasätter det lämpliga i att såsom skoldistriktets eller kommunens skatteunderlag räkna medeltalet av fem av de sju senaste årens skatteunderlag. Förbundet anför härom följande.

Det av 1945 års riksdag i denna punkt godtagna, av folkskolutredningen uppgjorda systemet för statsbidrag till skolhusbyggnader torde knappast komma att visa sig ändamålsenligt. Under förutsättning av att man i fortsätt-

ningen liksom hittills har att räkna med en längd på konjunkturcyklarna av 7 à 10 år, skulle tillämpningen av nämnda system medföra, att statsbidragen under år med lågkonjunktur bleve lägre än under goda år. Beträffande den kommunala byggnadsverksamheten har det dock ansetts nödvändigt att i möjligaste mån koncentrera denna till lågkonjunkturstider. Högre statsbidrag under sådana tider borde stimulera till en sådan anordning. Styrelsen tillåter sig också erinra om att kommissionen för efterkrigsplanering ifrågasatt åtgärder för att uppmuntra kommunerna till ökade inventarieinköp under lågkonjunktur. Bestämmelser som de av riksdagen redan antagna och nu föreslagna torde komma att stå i motsättning till de av statsmakterna godtagna allmänna principerna för åtgärder från det allmännas sida vid inträffad lågkonjunktur på arbetsmarknaden.

Beträffande bidragsunderlaget uttalar *skolöverstyrelsen*, att en övre gräns borde fastställas för den kostnadssumma, varpå statsbidrag skulle utgå. Det borde tillämpas samma princip här som beträffande inredning och utrustning för t. ex. slöjd- och gymnastiksalar.

1945 års *folkskolesakkunniga* anse, att principen med ett fast bidragsunderlag med fördel kunde användas även i fråga om inventarierna. De sakkunniga erinra om att utredningen i en bilaga till betänkandet lämnat detaljerade kostnadsuppgifter för inventarier vid skiftande barnantal. Härav framginge bland annat, att anskaffande av inventarier för en skola med 25 barn belöpte sig till omkring 50 kronor per barn, för en skola med 50 barn till omkring 35 kronor per barn o. s. v. De sakkunniga uttala vidare:

De sakkunniga vilja därför föreslå, att bidragssystemet så utformas, att statsbidraget beräknas å ett fixt belopp för varje i bespisning deltagande barn i en skola. Detta belopp, som alltså skulle representera en skäligenomsnittskostnad för anskaffande av inventarier till skolan och som därför givetvis komme att växla i olika skolor med hänsyn till barnantalet, syntes lämpligen kunna bestämmas med utgångspunkt från de av befolkningsutredningen verkställda, i det föregående berörda kostnadsberäkningarna. Detta skulle exempelvis innebära, att i en skola med 25 barn kostnadsbeloppet per barn fastställdes till förslagsvis 50 kronor och att statsbidraget alltså — vid normalskatteunderlag — skulle utgå med 80 procent av denna kostnad eller 40 kronor per barn och 1 000 kronor för hela skolan. De sakkunniga, som anse, att ett på sådant sätt utmätt statsbidrag bör utgå som engångsbidrag i förhållande till varje i bespisningen deltagande barn, oavsett om bespisning tidigare varit anordnad i vederbörande skoldistrikt eller ej, vilja föreslå, att bidraget utbetalas i samband med att bidrag till själva bespisningen i skoldistriktet första gången utanordnas enligt de nya bestämmelserna. Därest sedermera ytterligare behov av inventarier skulle uppkomma till följd av mera avsevärt ökat antal i bespisningen deltagande barn, bör tilläggsbidrag kunna utgå.

De sakkunniga framhålla även, att ett så konstruerat bidragssystem icke lämpligen syntes böra förenas med rätt för skoldistriktet att erhålla statsbidrag för anskaffande av inventarier jämväl till ersättande av förslitna sådana. De sakkunniga hade icke funnit befolkningsutredningens förslag i detta avseende lyckligt, enär de föreslagna bestämmelserna troligen skulle vid sin praktiska tillämpning vålla åtskilliga svårigheter.

Även Västerås stads folkskolestyrelse har förordat ett fast bidragsunderlag, varierande per barn efter barnantalet och uppbyggt på den av utredningen gjorda kostnadsberäkningen. Styrelsen uttalar, att ett statsbidrag, som utginge i enlighet med denna princip och efter samma grunder som föreslagits för själva skolmåltiderna, syntes tillgodose kravet på såväl enkelhet i tillämpningen som rättvisa.

Departementschefen.

De skäl, som gjort att jag ansett mig böra förorda en gradering av statsbidragen till skolmåltiderna efter kommunernas bärkraft, torde äga giltighet även i fråga om statsbidrag till de inventarier, som äro nödvändiga för bespisningsverksamhetens ändamålsenliga bedrivande. Jag ansluter mig därför till befolkningsutredningens förslag, att statsbidragssystemet bör få i huvudsak samma utformning för inventariernas som för skolmåltidernas del.

Befolkningsutredningen har föreslagit, att bidragen i huvudsak skola vara begränsade till förstagångsanskaffning av inventarier — däri inberäknat successiv nyanskaffning på grund av ökat antal i bespisningen deltagande elever — men att i särskilda fall skall kunna medgivas bidrag för anskaffning av inventarier till ersättande av förslitna sådana. Nämda undantagsbestämmelse tar enligt betänkandet sikte på sådana kommuner, som redan tidigare anordnat bespisning men vilkas utrustning i bespisningslokalerna varit bristfällig. Vissa skäl tala för att skoldistriktet böra beredas statsbidrag även till underhållskostnader, såväl i nyssnämnda fall som ock eljest. Jag har dock i likhet med 1940 års skolutredning funnit, att den lämpligaste formen för utbetalande av ett sådant underhållsbidrag får anses vara att låta en viss underhållskostnad ingå i det bidragsunderlag, som bestämmes för varje utspisad måltid. Dessa synpunkter ha, såsom framgått av vad jag i det föregående anført, utgjort ett bidragande motiv till den höjning av bidragsunderlaget för skolmåltiderna från 50 till 60 öre per måltid, som jag förut tillstyrkt.

Jag förordar alltså, att särskilt statsbidrag till inventarieanskaffning endast må utgå såsom engångsbidrag. Jag är ense med befolkningsutredningen därutinnan, att skoldistrikt eller kommuner, som tidigare anordnat bespisning, icke böra vara utestängda från sådant inventariebidrag. Jag är till och med beredd att i detta avseende gå längre än befolkningsutredningen. Enligt min mening är det icke rimligt, att överhuvudtaget någon kommun, som tidigare anordnat bespisning — många gånger med avsevärda uppoffringar — skall komma i ett sämre läge än kommuner, som icke visat samma intresse för denna verksamhet. Jag vill därför förorda, att de nu ifrågasatta bidragen skola utgå, oavsett huruvida lärjungebespisning tidigare varit anordnad eller icke.

Beträffande sättet för bestämmande av bidragsunderlaget för inventarierna ansluter jag mig till den uppfattning, varåt 1945 års folkskolesakkunniga givit uttryck. Fördelarna med ett fast bidragsunderlag äro enligt min

mening så betydande, att jag anser mig böra tillstyrka, att statsbidraget grundas på ett fast, på förhand bestämt bidragsunderlag.

Utredningen har, såsom jag i tidigare sammanhang närmare berört, utarbetat en specificerad sammanställning över inventarieanskaffningskostnaderna vid varierande antal i bespisningen deltagande elever i en skola, vilken sammanställning emellertid torde böra kompletteras i vissa avseenden. En viss justering synes även påkallad med anledning av att däri upptagits en del arbetsbesparande maskiner för de större skolorna. Mot ett användande av dylika maskiner har jag självfallet icke något att invända. Emellertid innebär ett anskaffande av en arbetsbesparande maskin uppenbarligen en minskning av kostnaderna för personalen, vilka jag tagit hänsyn till vid beräkningen av statsbidragsunderlaget för driftskostnaderna.

Det framgår redan av den sammanställning, som återfinnes i utredningens betänkande, att inventariekostnaderna per elev räknat äro ganska skiftande i de olika storleksklasserna för en skola och att de relativt sett bli mindre, ju flera elever som skola bespisas inom en och samma skola. Den statsbidragsskala, som bör inflyta i statsbidragsförfattningarna, bör därför angiva ett med barnantalet varierande bidragsunderlag. Jag förordar, med beaktande av nämnda synpunkter, en statsbidragsskala av följande utseende.

Antal deltagare per bespisningsenhet		Bidragsunderlag
Högst	15	1 200 kronor
	16— 25	1 200 kronor för 15 elever och 400 kronor för varje fullt 5-tal elever därutöver
	26— 50	2 000 kronor för 25 elever och 360 kronor för varje fullt 5-tal elever därutöver
	51— 75	3 800 kronor för 50 elever och 320 kronor för varje fullt 5-tal elever därutöver
	76—100	5 400 kronor för 75 elever och 280 kronor för varje fullt 5-tal elever därutöver
	101—150	6 800 kronor för 100 elever och 440 kronor för varje fullt 10-tal elever därutöver
	151—200	9 000 kronor för 150 elever och 400 kronor för varje fullt 10-tal elever därutöver
	201—300	11 000 kronor för 200 elever och 350 kronor för varje fullt 10-tal elever därutöver
	301—400	14 500 kronor för 300 elever och 300 kronor för varje fullt 10-tal elever därutöver
Över	400	17 500 kronor för 400 elever och 250 kronor för varje fullt 10-tal elever därutöver, dock högst 20 000 kronor

Med »bespisningsenhet» avser jag härvid icke skoldistrikt eller kommun utan *skola* eller, för det fall att bespisning anordnas genom en för flera skolor gemensam anordning, sådan anordning.

Jag förordar alltså en maximering av inventariebidraget för viss bespis-

ningsenhet till 20 000 kronor, motsvarande ett elevantal av 500, då jag förutsätter, att bespisning vid högre elevantal måste försiggå i skift.

Jag förutsätter, att statsbidrag till inventarier skall utgå samtidigt med att bidrag till driftkostnaderna enligt de bestämmelser jag i det föregående förordat första gången utbetalas. För den händelse vederbörande huvudman icke redan från början utbyggt bespisningsverksamheten vid ifrågavarande bespisningsenhet till maximal omfattning, bör huvudmannen dock vid senare utbyggnad kunna erhålla tilläggsbidrag. Bidragsunderlaget bör i dessa fall bestämmas till skillnaden mellan å ena sidan det enligt statsbidragsskalan för bespisningsenheten efter utbyggnaden gällande underlaget och å andra sidan det underlag, i förhållande till vilket bidrag tidigare utgått. Det synes mig emellertid av praktiska skäl icke lämpligt, att nytt bidrag utgår i andra fall än då en mer väsentlig ökning av deltagarantalet ägt rum. Jag förordar fördenskull, att rätten att erhålla tilläggsbidrag inskränkes till de fall då det deltagarantal, efter vilket distriktet tidigare erhållit bidrag, utökats med minst 5, dock lägst 10 procent. Å andra sidan anser jag det icke oskäligt, att en kommun, som avser att bedriva bespisningsverksamhet i full skala men av olika skäl endast delvis kunnat komma i gång, skall kunna omedelbart erhålla bidrag efter ett högre underlag än som motsvarar det antal elever, som vid tillfället ifråga bespisas.

Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att bestämma, under vilka förutsättningar och i vilken utsträckning sådant högre bidrag må kunna utanordnas. Jämväl i övrigt torde Kungl. Maj:t böra äga befogenhet att meddela de villkor och bestämmelser, som ytterligare må finnas erforderliga för genomförande av ifrågavarande statsbidragssystem på ett smidigt och praktiskt sätt i huvudsaklig enlighet med de grunder, jag i det föregående förordat.

3. Skolmåltidslokaler.

Befolkningsutredningen.

Rörande skolmåltidslokalerna har befolkningsutredningen icke funnit anledning framlägga något eget förslag. Utredningen ansluter sig till det av 1945 års folkskolesakkunniga (stat. off. utr. 1945: 25) framlagda förslaget om statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet, vilket sedermera blivit föremål för statsmakternas beslut.

Befolkningsutredningen berör i detta sammanhang frågan om förhyrda lokaler för skolmåltiderna. Enligt utredningens undersökningar sakna ett stort antal kommuner möjligheter att ordna bespisning inom egna lokaler, varför man måste räkna med att bespisning på många håll kommer att ordnas i förhyrda lokaler. Detta anser utredningen icke strida mot vad som ur statens synpunkt är önskvärt, om blott lokalerna äro av tillfredsställande beskaffenhet. Ställer det sig billigare att förhyra ändamålsenliga lokaler än att bygga eller iordningställa egna lokaler, borde statsbidragsbestämmelserna icke lägga hinder i vägen härför.

Utredningen anför vidare:

I gällande kungörelse angående statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet stadgas, att bidrag för förhyrande av undervisningslokaler (hyresbidrag) skall utgå med en tredjedel av den erlagda hyran eller av det lägre belopp, som enligt ortens pris kan anses skäligt. Enligt utredningens mening bör någon skillnad icke göras mellan dylika lokaler och de, som skola tjäna skolmåltidsverksamhet och övriga socialpedagogiska uppgifter inom skolans ram. Det skulle dock synas utredningen mer tillfredsställande, om bidraget dels höjdes till 50 procent och dels graderades med hänsyn till skatteunderlagets storlek. Utredningen vill förordna, att i samband med översynen av statsbidragssystemet för folkskoleväsendets byggnader frågan om en omreglering av hyresbidragen även upptages *samt att* därvid uttryckligen fastställas, att till lokaler, för vilka hyresbidrag må utgå, även skola räknas bespisningslokaler.

Beträffande läroverk och motsvarande läroanstalter anser sig utredningen icke kunna framlägga något direkt förslag, då frågan om bidrag till bespisningslokaler i dylika skolor icke synts utredningen kunna lösas annorledes än i samband med en allmän prövning av frågan om statliga byggnadsbidrag till de högre skolorna. Utredningen uttalar dock, att den ansåge statsbidrag till inrättande eller förhyrande av skolmåltidslokaler vara lika befogade för dessa skolors del som för folkskolorna. Efter som ett betydande antal elever i de högre skolorna tillhörde andra kommuner än skolkommunen, kunde det till och med föreligga skäl att bevilja en kommun högre bidrag till de högre skolorna än till folkskolorna. Enligt utredningens mening borde frågan lämpligen lösas så, att kostnaderna för anordnande av bespisningslokaler i de högre skolorna helt gäldades av staten, i den mån de kunde anses förorsakade av att bespisning av »främmande» elever skulle ske.

Remissyttranden.

Frågan om statsbidrag till bespisningslokaler och därmed sammanhängande spörsmål ha i de avgivna yttrandena behandlats endast mera allmänt eller i avseende å vissa detaljer. Direkta yttranden på förevarande punkt äro vidare relativt fåtaliga.

Länsstyrelsen i Västmanlands län berör frågan om statsbidrag till skoldistrikt, som tidigare på egen bekostnad anskaffat bespisningslokaler. Länsstyrelsen finner det vara i sin ordning, att sådana skoldistrikt bleve gottgjorda härför. I varje fall borde statsbidrag beviljas för erforderlig omändring av dylika lokaler.

Skolöverstyrelsen berör frågan om bidrag för bespisningslokal, som icke uppföres i direkt anslutning till skolbyggnad, och uttalar i samband därmed:

Såvitt överstyrelsen kunnat finna, framgår icke av betänkandet, huruvida utredningen tänkt sig, att nybyggnad av bespisningslokaler skall kunna ske även i de fall, då ny- eller ombyggnad av övriga för skolväsendet erforderliga byggnader i samband därmed icke skall äga rum. Överstyrelsen an-

ser det synnerligen viktigt, att i de blivande författningsbestämmelserna uttryckligen angives, att statsbidrag må utgå jämväl då bespisningslokaler uppföras i särskild byggnad och då utrymmen inom skolbyggnaden eller i dess närhet omändras till för ändamålet lämpliga lokaler. Överstyrelsen tänker här särskilt på de fall, där skolbyggnader uppförts under senare år och där man på grund av då gällande bestämmelser icke kunnat tillgodose behovet av bespisningslokaler.

Frågan om statsbidrag till bespisningslokaler för de högre skolorna behandlas i några yttranden.

Skolöverstyrelsen framhåller, att en förbättring med avseende å de högre skolornas lokalfråga icke syntes vara möjlig, förrän även dessa skolor komme i åtnjutande av statliga byggnadsbidrag. Frågan om måltidslokalerna vid de högre skolorna borde enligt överstyrelsens mening prövas i samma ordning som andra lokalfrågor vid dessa skolor, varigenom en likformig behandling garanterades.

Statens arbetsmarknadskommision finner det angeläget, att frågan om statliga byggnadsbidrag till de högre skolorna upptages till behandling.

Stockholms stads kammarkontor påtalar, att utredningen icke framlagt något förslag rörande lokaler för de högre skolorna utan nöjt sig med att förorda att möjligheter för statsbidrag tillskapas, samt anför vidare:

Här lämnas sålunda statsbidragsfrågan helt olöst trots att utredningen förordar skolmåltidssystemets införande även i de högre skolorna, låt vara att utredningen genom vissa övergångsbestämmelser till författningsförslaget håller möjligheten öppen till en försöksverksamhet, begränsad till vissa elevkategorier, som i första hand ha behov av bespisning. Det synes kammarkontoret uppenbart att, därest man verkligen anser skolmåltidssystemets införande även i de högre skolorna vara angeläget, frågan om statsbidrag till bespisningslokaler i de högre skolorna med nödvändighet måste finna sin lösning samtidigt med frågan om statsbidrag till måltidskostnaderna.

Utredningens förslag om bidrag till förhyrande av måltidslokaler har i princip tillstyrkts i samtliga de remissvar, där frågan behandlats. I ett par fall har dock förslaget, i den utformning det erhållits av utredningen, mött gensagor.

Skolöverstyrelsen funne det naturligt, att jämväl bidrag till förhyrande av skolmåltidslokaler utginge efter samma grunder som för undervisningslokaler. Överstyrelsen hade icke heller något att invända emot den av utredningen förordade höjningen av nämnda bidrag till 50 procent av den erlagda hyran eller det lägre pris, som enligt ortens pris kunde anses skäligt. Vid utredningen framhållit rörande gradering även av detta statsbidrag med hänsyn till kommunernas skatteunderlag, ansåge sig överstyrelsen däremot icke böra förorda.

Norrlandskommittén framhåller inledningsvis, att det av 1945 års riksdag fattade beslutet rörande statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet det icke avsett förhyrda lokaler, och fortsätter:

Då det särskilt i glesbebyggda trakter, där barnen äro splittrade på ett stort antal mindre skolor, ofta kan vara den bästa utvägen, även på lång sikt, att anordna bespisningen i förhyrda lokaler, synes det norrlandskom-

mittén önskvärt, att även till dylika lokaler möjligheter till statsbidrag ordnas på ett tillfredsställande sätt. Enligt gällande bestämmelser utgår statsbidrag för förhyrda undervisningslokaler med $\frac{1}{3}$ av den erlagda hyran. För förhyrda skolmåltidslokaler utgår intet statsbidrag. Befolkningsutredningen uttalar sig för, att någon skillnad icke bör göras mellan undervisningslokaler och sådana, som skola tjäna skolmåltidsverksamheten och övriga socialpedagogiska uppgifter inom skolans ram. Utredningen finner önskvärt, att bidraget dels höjes till 50 procent och dels graderas med hänsyn till skatteunderlagets storlek. Norrlandskommittén vill förorda, att bestämmelserna rörande statsbidrag till förhyrda skolmåltidslokaler utformas i så nära anslutning som möjligt till bestämmelserna angående byggnader för folkskoleväsendet. Sålunda synes även här ett latitudsystem böra införas, så att möjligheter skapas till ett hänsynstagande till kommunernas olika kostnader för lokalanskaffningen. Detta synes särskilt angeläget då det gäller skoldistriktet i de nordligaste delarna av landet, som på grund av det stora antalet skolor torde komma att få vidkännas väsentligt mycket högre utgifter för lokalanskaffning än kommuner där barnen kunna samlas i ett fåtal större skolor. Som exempel må nämnas Vilhelmina skoldistrikt, där under sistförflutna läsår undervisningen i folkskolan bedrevs vid 45 skolor med sammanlagt 1 284 elever. I detta skoldistrikt måste sålunda anskaffas 45 skolmåltidslokaler för ett antal barn, som i större samhällen kunna utspisas i en eller ett fåtal lokaler.

1945 års riksdag godkände nya grunder för statsbidrag till engångskostnader för byggnader för folkskoleväsendet. Enligt de numera utfärdade författningsbestämmelserna i ämnet räknas — liksom även tidigare — till de utrymmen i sådana byggnader, för vilka bidrag kan utgå, även bespisningslokaler. Jag saknar därför anledning att närmare uppehålla mig vid denna fråga.

Departementschefen.

Jag finner det enligt de föreliggande bestämmelserna vara klart, att statsbidrag kan utgå, om bespisningslokal uppföres eller iordningställes utan samband med annan ny- eller ombyggnad för skolväsendets del, och detta oavsett om bespisningslokalen anknytes direkt till annan skolbyggnad eller särskild byggnad uppföres härför invid själva skolan eller å annan plats.

Befolkningsutredningen har föreslagit, att ett efter skatteunderlaget graderat statsbidrag skall utgå för förhyrande av bespisningslokal i förhållande till den erlagda hyran eller det lägre belopp, som enligt ortens pris kan anses skäligt, samt att normalbidragsprocenten därvid skall fastställas till 50. Jag förordar för egen del, att rätten för skoldistrikt att erhålla hyresbidrag utsträcker till att avse även bespisningslokaler. Däremot är jag icke beredd att redan nu till slutligt avgörande upptaga frågan om ändrade grunder för hyresbidraget; denna fråga torde av skolöverstyrelsen böra upptagas till övervägande i samband med anslagsäskandena för budgetåret 1947/48.

Befolkningsutredningen liksom vissa remissmyndigheter har uttalat sig för att frågan om statsbidrag även till kostnaderna för de högre skolornas bespisningslokaler upptages till övervägande. Med anledning härav vill jag

framhålla, att jag i likhet med skolöverstyrelsen anser, att denna fråga bör ses i samband med spørsmålet om det högre skolväsendets lokalkostnader överhuvudtaget. Den utveckling, som skolväsendet den senaste tiden genomgått och som för dess vidkommande kan motses för den närmaste framtiden, gör det enligt min mening befogat, att detta spørsmål i hela dess vidd nu upptages till förutsättningslös och allsidig utredning. Jag har för avsikt att inom kort föranstalta om en dylik utredning.

VII. Administrativa frågor.

Befolkningsutredningen.

Skolmåltider. Utredningens förslag rörande statsbidrag till driftkostnaderna för skolmåltiderna innebär, att varje skoldistrikt eller kommun, som i enlighet med givna föreskrifter anordnar skolbarnsbespisning, skall erhålla statsbidrag till kostnaderna för skolmåltiderna, såvida icke distriktet eller kommunen har ett skatteunderlag å minst 50 skattekronor per invånare. Med utredningens förslag blir det därför i fortsättningen icke erforderligt att före visst läsårs början *ansöka* om statsbidrag. Utredningen föreslår, att ansökan skall ersättas med en *anmälan* om att bespisning skall äga rum. En sådan finner utredningen vara erforderlig för att skolöverstyrelsen, vederbörande konsulenter och folkskolinspektörerna skola kunna medverka i planeringen och kontrollen av måltiderna samt för bedömande av anslagsbehovet, dock endast intill dess bespisningsverksamheten nått en mera stadigvarande omfattning inom skolorna. Utredningen föreslår, att anmälan skall vara obligatorisk under en tid av 10 år.

Utredningen anser, att i en sådan anmälan om skolmåltider böra lämnas uppgifter för vederbörande redovisningsår avseende det beräknade antalet tillhandahållna måltider av olika medgivna typer, antalet invånare i distriktet (kommunen) samt skatteunderlagets storlek.

Anmälan skall enligt utredningens förslag ställas till skolöverstyrelsen.

Beträffande folkskolan föreslås, att anmälan skall före den 15 juli det redovisningsår, under vilket verksamheten är avsedd att anordnas, ingivas till folkskolinspektören, vilken före den 1 augusti skall översända anmälan till skolöverstyrelsen med eget yttrande. Beträffande de högre skolorna skulle anmälan ingivas av kommunen direkt till skolöverstyrelsen.

Rekvisation av statsbidrag föreslås skola ingivas i samma ordning som föreslagits för anmälan och innehålla exakta siffror rörande de förhållanden, varom förhandsuppgifter lämnats i anmälan. För att skapa en klarare bild av kostnaderna för måltiderna och av verksamhetens utbyggnad föreslår utredningen, att skolöverstyrelsen skall äga infordra även andra uppgifter om verksamheten.

Vid rekvisitionen skola enligt förslaget fogas *dels* månadsvis uppgjorda sammanställningar, utvisande för varje dag av månaden och för varje skol-

klass antalet utspisade måltider, *dels* avskrifter av redovisningsårets mat-sedlar, *dels* redovisning för matvaruåtgången per dag, *dels* ock, beträffande skolbarn, vars utspisning ombesörjts av annat distrikt, vederbörliga verifikationer i original eller bestyrkt avskrift.

Statsbidragen skola enligt förslaget uträknas och utanordnas av skolöverstyrelsen. Befolkningsutredningen anser det lämpligt, att länsstyrelserna löskopplas från statsbidragsärendena kring skolmåltiderna.

För att underlätta införandet av skolbarnsbespisning föreslår utredningen såsom en övergångsanordning för en tid av 10 år, att möjlighet till *förskott* å statsbidrag till de löpande kostnaderna beredes skoldistriktet och kommunerna med 40 procent av det beräknade statsbidraget. Ansökan härom bör enligt utredningens mening ingivas till Kungl. Maj:t senast den 1 december under redovisningsåret och förskott utbetalas före utgången av januari månad.

I n v e n t a r i e r. Beträffande statsbidrag till inventarier föreslår utredningen, att *ansökan* om statsbidrag skall, åtföljd av specificerad materieförteckning med prisuppgifter, ingivas till skolöverstyrelsen, som skulle pröva och avgöra frågan om statsbidragets storlek. Statsbidraget skulle därefter *rekvireras* hos skolöverstyrelsen och utbetalas i efterskott.

Ansökan om statsbidrag för anskaffande av inventarier till ersättande av förslitna sådana skulle däremot enligt utredningens förslag prövas och avgöras av Kungl. Maj:t.

R e m i s s y t t r a n d e n.

Utredningens förslag, att *länsstyrelsernas* hittillsvarande *befattning* med skolmåltiderna överflyttas å skolöverstyrelsen, tillstyrkes i regel av de *länsstyrelser* vilka yttrat sig härom men avstyrkes av *skolöverstyrelsen* och *riksräkensskapsverket*, vilka förklara sig anse, att utbetalningen av statsbidrag till skolbarnsbespisningen tills vidare bör åvila länsstyrelserna i avbidan på en förstärkning av skolöverstyrelsens kamerala organisation. *1940 års skolutredning* samt herr *Hagård* i socialvårdskommittén framhålla liknande synpunkter.

Utredningens förslag, att skoldistriktet och kommunerna före viss tid skola ingiva *a n m ä l a n* om planerad bespisning möter icke någon erinran från *skolöverstyrelsen*. Däremot ifrågasätta *1945 års folkskolesakkunniga*, om behov av en sådan förhandsanmälan överhuvudtaget föreligger. De sakkunniga uttala härom:

I varje fall synes så knappast vara fallet med hänsyn till anslagsberäkningen, då bidragsanslaget torde böra erhålla karaktären av förslagsanslag och man i vart fall de första åren torde få bereda sig på ganska avsevärda variationer i anslagsbelastningen. För folkskolinspektörernas del torde vidare en enkel underhandsuppgift om den blivande bespisningens omfattning vara tillfyllest.

Allvarliga erinringar ha gjorts mot utredningens förslag om förfarandet vid rekvisition av statsbidrag till skolmåltiderna. I första hand rikta sig dessa mot de av utredningen ifrågasatta uppgifterna i rekvisitionen. Allmänt kräves en förenkling på denna punkt.

1945 års folkskolesakkunniga anför sålunda bland annat följande.

De sakkunniga kunna icke finna annat än att den omgång och det myckna arbete, som för skoldistriktens del skulle krävas för dessa föreskrifters uppfyllande, icke stå i rimlig proportion till den betydelse de lämnade uppgifterna kunna äga. Det kan ifrågasättas, om icke en enkel uppgift från skoldistriktet rörande det totala antalet måltider per år eller genomsnittet per dag under året vore tillfyllest.

I samma riktning gå uttalanden från länsstyrelser och kommuner samt från folkskolinspektörerna.

Utredningens förslag rörande tiden för rekvisitionens ingivande har av skolöverstyrelsen ansetts mindre lämpligt. Överstyrelsen anför:

Med hänsyn till att den kontroll och granskning av rekvisitionerna, som skulle ankomma på folkskolinspektörerna, synes bliva både omfattande och besvärlig, måste den tid, som enligt förslaget anslås till folkskolinspektörernas granskningsförfarande, anses alldeles för kort. Hänsyn bör också enligt överstyrelsens mening tagas till att under sagda tid flertalet folkskolinspektörer åtnjuta semester, varför det skulle bli deras vikarier, vilka i regel torde sakna kännedom om de verkliga förhållandena rörande barnbespisningen, som skulle få granska och underskriva rekvisitionerna. Med anledning härav finner överstyrelsen det lämpligt, att statsbidragsrekvisitionerna för skolmåltider ingivas på samma tider som gälla för flertalet andra statsbidrag, alltså efter ingången av juli månad och före utgången av augusti månad.

Samma tider föreslås av 1945 års folkskolesakkunniga.

Rörande utredningens förslag om förskott å statsbidrag förklarar sig bland annat skolöverstyrelsen icke ha något att erinra.

Riksräkenskapsverket däremot finner anledning göra vissa invändningar mot det föreslagna förfaringssättet och anför, efter att ha erinrat om att förskott å statsbidrag till skolbarnsbespisningen för närvarande ej utgå, bland annat följande:

Skulle emellertid sådana förskott efter genomförande av utredningens förslag bliva erforderliga, böra dessa utgå enligt samma grunder som för närvarande tillämpas exempelvis beträffande förskott å statsbidrag för anordnande av skolskjutsar åt skolpliktiga barn samt å statsbidrag för inackorering av skolbarn i skolhem, arbetsstugor eller enskilda hem. Enligt dessa grunder kan den bidragsutbetalande myndigheten — länsstyrelsen — utan Kungl. Maj:ts hörande på anmälan av skoldistrikt utbetala förskott med viss andel av statsbidraget.

Riksräkenskapsverket framhåller i samband härmed, att dylika förskottsutbetalningar jämlikt 4 § kungörelsen den 14 juni 1940 (nr 695) med vissa

bestämmelser angående bokföring av utgifter å riksstatsanslag skola avföras å särskilt förskottskonto med angivande av det riksstatsanslag, varifrån statsbidragen utgå. Någon anledning att beträffande bidrag till skolmåltider frångå nyss angivna förskottssystem finner riksräkenskapsverket ej föreligga.

1945 års folkskolesakkunniga anse, att förskottsutbetalningen med hänsyn till kommunernas räkenskapsår lämpligen borde äga rum redan före utgången av december månad. Rekvisitionen av förskottet syntes därvid böra ske senast den 1 november.

Den centrala ledningen av skolmåltidsverksamheten bör av naturliga skäl utövas av skolöverstyrelsen. Däremot torde statsbidragsutbetalningarna tills vidare böra åvila länsstyrelserna respektive statskontoret intill dess frågan om inrättande av en kameral avdelning inom överstyrelsen blivit slutligt avgjord.

Departement-
schefen.

I ett stort antal yttranden har framhållits, att det administrativa förfarandet kring statsbidragen borde vara i möjligaste mån enkelt i tillämpningen. Jag är själv av samma mening. Jag delar sålunda 1945 års folkskolesakkunnigas uppfattning, att anmälan om anordnande av skolmåltider icke är behövlig ur statsbudgetära synpunkter. Dock synes det mig, att sådan anmälan under vissa förhållanden är motiverad. Folkskolinspektörerna och skolöverstyrelsen torde i och för sin medverkan i planeringen och kontrollen av måltiderna böra äga kännedom om var bespisning är avsedd att anordnas. Skoldistrikt eller kommun, som avser att *igångsätta* bespisning vid viss skola eller vars bespisning är avsedd att *mera väsentligt* utbyggas bör sålunda före läsårets ingång göra sådan anmälan med uppgift om det antal elever, som beräknas komma att delta i bespisningen.

Även i fråga om rekvisitionen av statsbidrag till skolmåltiderna anser jag en förenkling vara påkallad. Jag finner det dock icke erforderligt att här ingå närmare på denna fråga. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att meddela i ämnet erforderliga bestämmelser. I enlighet med utredningens förslag bör rekvisition avgivas enligt formulär, som fastställles av skolöverstyrelsen. Det är att märka, att rekvisitionen, därest mitt tidigare framförda förslag om statsbidrag med hela den beräknade kostnaden för elever, tillhörande annan kommun än skolkommunen, vinner riksdagens bifall, bör avse även nämnda elever. Beträffande tiden för rekvisitionens ingivande ansluter jag mig till skolöverstyrelsens förslag och förordar sålunda att nämnda tid bestämmes till efter ingången av juli månad och före utgången av augusti månad.

Jag delar befolkningsutredningens uppfattning, att förskott å statsbidrag till de löpande kostnaderna bör kunna utgå. Utanordnandet av förskott bör ske genom den bidragsutbetalande myndighetens försorg. Förskottets storlek torde böra bestämmas till högst 40 procent av de beräknade kostna-

derna för bespisningen, vilket motsvarar hälften av »normalstatsbidraget». Möjlighet torde även böra öppnas för skoldistrikt, som så önska, att erhålla förskott å högst 40 procent av de beräknade kostnaderna för nyanskaffning av inventarier.

Med det system jag förordat för bestämmande av bidragsunderlaget i fråga om inventarier kommer behovet av en ansökan om inventariebidrag att bli obehövlig. Rekvisition av sådant bidrag torde böra ingivas till länsstyrelsen samtidigt med rekvisition av statsbidrag för skolmåltiderna.

VIII. Kontroll och organisation.

Befolkningsutredningen.

Utredningen framhåller, att en väsentlig utbyggnad av skolmåltidsverksamheten och de ekonomiska konsekvenser för samhället, som detta kommer att medföra, kräva ökade garantier för att skolmåltiderna anordnas på ett tillfredsställande sätt. Utredningen anser det emellertid samtidigt angeläget, att den kontrollverksamhet, som samhället i ena eller andra formen måste utöva, begränsas så, att den icke nödvändiggör uppbyggandet av en särskild byråkratisk och kostsam kontrollapparat eller för kommunerna framstår som alltför rigorös eller ingripande i den lokala självbestämmanderätten.

Vid den *lokala* organisationen av skolmåltiderna anser utredningen att det i många fall är både önskvärt och nödvändigt, att vederbörande skolstyrelse överlåter organisationsarbetet och den omedelbara tillsynen av skolmåltiderna på en särskild nämnd inom skolstyrelsen. Om detta icke är möjligt, bör en särskild skolmåltidskommitté tillsättas, i vilken husmödrar böra vara starkt representerade. Det skulle ankomma på denna nämnd (kommitté) att inför skolstyrelsen svara för att skolmåltiderna bliva anordnade på bästa möjliga sätt med hänsyn till tillgängliga resurser och lokala möjligheter.

På grund av sina kunskaper i näringsfrågor och matlagning samt sin varukunskap böra skolkökslärarinnorna vara väl ägnade att ha ett visst överinseende över skolmåltiderna, särskilt där skolorna icke äro så stora att specialutbildad personal behövs. Utredningen ingår även på frågan om vakt-tjänstgöring under skolmåltiderna m. m. Utredningen anför härom följande.

I de fall, där en skolkökslärarinna är stationerad på orten, borde hon med ledning av inom skolöverstyrelsen utarbetade råd och anvisningar om måltidernas beskaffenhet kunna handha inköp — åtminstone de större — samt övervaka, att tillagningen sker på ett ur hygienisk och näringsfysiologisk synpunkt tillfredsställande sätt.

I de fall åter, där skolkökslärarinnan ambulerar mellan olika skoldistrikt, kan hon givetvis icke i lika stor utsträckning ta del av arbetet med skolmåltiderna. Hon skulle dock kunna anpassa typmatsedlarna efter ortens för-

hållanden, göra upp om leveranser av en del varor och i övrigt stå till tjänst beträffande den praktiska utformningen av måltiderna.

För arbetet med skolmåltiderna böra lärarinnorna givetvis erhålla kompensation, förslagsvis i form av speciellt arvode eller på så sätt, att detta arbete får räknas som visst antal tjänstgöringstimmar.

Utredningen anser vidare, att vakttjänstgöring under skolmåltiderna bör ombesörjas av lärarna. Detta är redan nu fallet i de flesta skolor, som anordna skolbarnsbespisning, och synes ofta vara en förutsättning för att ordning, skick och gott uppförande iakttagas av barnen även under skolmåltiden.

Kontrollen över den hygieniska standarden etc. i kök och bespisningslokaler utövas numera av skolläkaren med biträde av skolsköterskan. Den förstnämnde avger årligen rapport över gjorda iakttagelser till skolöverstyrelsen.

För kontrollen över hur många och vilka statsbidragsberättigade barn, som varje dag deltaga i skolmåltiden, bör en journal föras av föreståndarinnan eller vakthavande läraren. Ett sammandrag av denna journal bör göras månadsvis för kontroll av de uppgifter, som lämnas vid statsbidragsrekvisitionen. Dessa sammandrag böra tillsammans med statsbidragsrekvisitionen insändas till skolöverstyrelsen.

Till skolöverstyrelsen skola dessutom varje år i samband med statsbidragsrekvisitionen insändas avskrifter av redovisningsårets matsedlar, vecka för vecka, samt lämnas en översikt av matvaruåtgången per dag.

Utredningen förutsätter att folkskolinspektören såsom hittills skall kontrollera skolmåltidsverksamheten i dess allmänna utformning. Särskild vikt torde vid hans kontroll böra läggas på lokalutrymmena och minimifordringarna beträffande de provisoriska lokalerna.

För att tillgodose de ökade kraven på skolmåltidernas kvalitet och sammansättning böra medicinalstyrelsens nuvarande råd och anvisningar för anordnande av skolbarnsbespisning, vilka synbarligen icke följts i någon större utsträckning, ersättas med en av skolöverstyrelsen utarbetad broschyr med råd och anvisningar för anordnande, tillagning och servering av skolmåltiderna. De av utredningen i betänkandet om den husliga utbildningen (stat. off. utr. 1945: 4) föreslagna kostkonsulenter böra, under förutsättning att sådana komma att anställas, tagas i anspråk som inspektörer i varje län av matens sammansättning, tillagning, servering och förvaring.

Den *centrala ledningen* av och ansvaret för skolbarnsbespisningen bör enligt utredningen åvila skolöverstyrelsen. På skolöverstyrelsen borde sålunda ankomma:

att vara riktgivande vid skolmåltidernas utbyggnad i vårt land samt verka stimulerande på kommunerna i och för anordnande av skolmåltider,

att utfärda råd och anvisningar rörande kost, inventarier och lokaler,

att utöva fortlöpande kontroll över måltidernas, inventariernas och lokalernas standard samt vid anordnandet av skolmåltider bistå med olika råd och anvisningar genom lokal inspektion, samt

att anordna utbildnings- och fortbildningskurser för personal vid skolmåltiderna.

För att kunna fylla dessa nya arbetsuppgifter vore det enligt utredningens uppfattning uppenbart, att skolöverstyrelsen måste disponera tillräckliga

och för uppgiften lämpade arbetskrafter. Ehuru utredningen framhåller, att det givetvis bör ankomma på skolöverstyrelsen att själv utreda och föreslå behövliga förstärkningar av arbetskraften, anser den det ofrånkomligt, att en skolmåltidskonsulent knytes till skolöverstyrelsen. Härom anför utredningen följande.

Vederbörande bör om möjligt ha särskild utbildning på det näringshygieniska området för att kunna ägna fortlöpande översikt över skolmåltidernas standard samt att föreslå förbättringar och förändringar. Skolmåltidskonsulenten bör genom inspektionsfärder runt landet göra sig underrättad om skolmåltidernas status och utbyggnad samt i övrigt inom skolöverstyrelsen ha det högsta ansvaret för deras utveckling och utformning. I likhet med vad som tidigare varit fallet med skolöverstyrelsens heltidsanställda konsulent i husligt arbete, synes denna befattning böra uppföras i lönegraden A 26.

För de administrativa uppgifterna syntes vidare en amanuens — förslagsvis i lönegraden Eo 15 — böra anställas. Om skolöverstyrelsen funne det lämpligt med en central upphandling av skolmåltidsinventarier etc. borde en byråsekreterarbefattning i lönegraden A 21 inrättas.

Med hänsyn till byggnadsärendenas väntade omfattning och vikten av att skolmåltidslokaler ägnades speciell sakkunnig uppmärksamhet och inspektion, borde den personal, som inom skolöverstyrelsen byggnadstekniskt granskade skolbyggnadsärendena, förstärkas. Utredningen föreslår därför, att en biträdande arkitekt med särskild erfarenhet av inredning och planering av skolmåltidslokaler och övriga socialpedagogiska utrymmen — skolkök, skolbad, slöjdsalar, bibliotek, läkar- och tandvårdsmottagningar etc. — anställes mot ett arvode av förslagsvis 8 000 kronor per år.

Till hjälp med enklare göromål hos de nya tjänstemännen borde ett par kanslibiträden i lönegraden Eo 7 anställas.

Remissyttranden.

Den av befolkningsutredningen föreslagna lokala organisationen av skolbespisningen har endast föranlett uttalanden i ett mindre antal yttranden.

Skolöverstyrelsen anför följande.

Beträffande den lokala organisationen finner överstyrelsen i likhet med utredningen lämpligt, att organisationsarbetet och den omedelbara tillsynen av skolmåltiderna av skolstyrelsen överlättes på en särskild nämnd inom styrelsen eller om styrelsen inom sig saknar lämpliga krafter för nämnda uppgift, en särskild måltidskommitté, i vilken husmödrar böra vara starkt representerade. I detta sammanhang vill överstyrelsen framhålla angelägenheten av att, därest skolkökslärarinnan finnes anställd inom distriktet, denna bör äga säte och stämma i sagda nämnd eller kommitté. Med hänsyn till nödvändigheten av att en intim kontakt upprätthålles mellan nämnda organ och lärarkåren, finner överstyrelsen det angeläget, att lärarkårens representant i skolstyrelsen äger rätt att deltaga i nämndens eller kommitténs sammanträden.

Det synes ändamålsenligt att i en kommun, där även högre skolor finnas, den lokala organisationen blir gemensam för samtliga skolor, varvid nyss anförda synpunkter gälla även de högre skolorna.

Det är enligt överstyrelsens mening synnerligen viktigt, att planläggningen av verksamheten ute i landets olika bygder redan från början sker under ledning av auktoritativ sakkunskap och praktisk förfarenhet. Överstyrelsen biträder därför befolkningsutredningens förslag, att den mera lokalt betonade ledningen och kontrollen bör ankomma på skolläkarna, skolsköterskorna och folkskolinspektörerna.

Folkskolinspektören i Sydskånes västra inspektionsområde anser, att i den nämnd eller kommitté, som skall ha att organisera och övervaka skolmåltiderna, vidkommande lärare bör vara självskriven ledamot. Vid urvalet av barn till skolmåltiderna bör nämligen läraren beredas tillfälle att jämföra sina synpunkter likaväl som skolläkaren sina, eftersom urvalet måste ske icke enbart ur medicinska och sociala synpunkter utan även ur pedagogiska och psykologiska, om det skall bli fullt rationellt. All bokföring angående skolmåltiderna, som redan skall läggas till grund för rekvisition av statsbidrag, måste noggrant regleras och helst handhas av en person, förslagsvis vakt-havande läraren. *Folkskolinspektören i Dalslands* inspektionsområde framhåller önskvärdheten av, att i lagen om skolstyrelse införes en föreskrift om att ett visst antal ledamöter i folkskolestyrelsen skola vara kvinnor. *Folkskolinspektören i Värmlands västra* inspektionsområde ifrågasätter, huruvida icke kontrollen av lokalerna bör utövas av skolläkaren, där sådan finnes, eller eljest av tjänsteläkaren. Åt folkskolinspektören borde anförtros att kontrollera skolmåltidernas inordning i arbetsordningen och i samband därmed tillvarata de pedagogiska synpunkterna.

Folkskolinspektören i Dalarnes södra inspektionsområde förordar en skolmåltidskommitté med den sammansättning, som utredningen förordar. I denna kommitté borde dock även finnas en representant för skolstyrelsen, som skulle uppehålla kontakten mellan denna och kommittén.

Folkskolinspektören i Västerbottens mellersta inspektionsområde framhåller, att som oftergivet villkor beträffande den ifrågasatta nämnden borde angivas, att i nämnden måste finnas en representant för lärarkåren, en för medicinsk-hygienisk sakkunskap (skolläkaren, skolsköterskan eller en sjuksköterska) samt en representant för matlagningskunnighet (skolkökslärarinnan, där sådan finnes, eller annan sakkunnig kvinna).

Sveriges folkskollärarförbund framhåller vikten av att lärarkåren blir representerad i de nämnder, som enligt förslaget skola handha skolmåltidsverksamheten.

I yttranden från *högre skolor* framhålles beträffande den lokala organisationen följande.

Rektor för *högre allmänna läroverket i Karlskrona* anser, att på lokalstyrelsen bör ankomma att hos kommunstyrelsen utverka anslag till byggandet av lämpliga lokaler, anskaffandet av inventarier, arbetspersonal samt eventuellt genom en verkställande ledamot, som icke nödvändigtvis behöver vara rektor — i dess helhet svara för verksamheten. Rektor för *Malmö högre allmänna läroverk för flickor* anser, att rektor behöver skolad och väl avlönad hjälp, förslagsvis en heltidsanställd skolkamrer, som skulle ha hand om den ekonomiska sidan av skolbarnsbespisningen, upphandling, räkenskaper etc. Rektor för *högre allmänna läroverket för gossar å Södermalm i Stockholm* an-

ser, att mycket av arbetet i samband med skolmåltidernas organisation i ett stort läroverk lämpligen kunde läggas på en socialkurator. Rektor för *Enskede samrealskola i Stockholm* förordar, att rätten till deltagande i skolmåltider lämpligen bestämmes av lokalstyrelsen. Rektor och klassföreståndare gemensamt böra dock äga rätt att — till dess lokalstyrelsen behandlat frågan — vid början av termin temporärt medgiva rätt till deltagande.

Av övriga yttranden, vilka berört den lokala organisationen av skolmåltiderna, kan bland annat inhämtas följande.

Lidingö stadsfullmäktige anse, att skolbarnsbespisningen bör sortera direkt under folkskolestyrelsen, som härför borde tillsätta en nämnd, i vilken förutom skolläkaren och skolsköterskan även bör sitta en lärare från varje skola, där bespisning äger rum. *Trosa-Vagnhärad's kommunalfullmäktige* förordar, att vid varje skola väljes en kvinnlig kontrollant med åliggande att företaga inspektioner vid tillagningen av måltiderna. *Arvika stadsfullmäktige* anse, att all bespisning i en stad med såväl folkskolor som högre skolor bör handhavas av en myndighet. *Hortlax kommunalfullmäktige* (Norrbottens län) förordar, att, utöver den föreslagna nämnden och sorterande under denna, en ortskommitté tillsättes för varje skolområde inom distriktet. Dylik kommitté kunde exempelvis bestå av skolstyrelseledamoten eller skoltillsyningsmannen på orten, någon av skolans lärare samt en kvinnlig representant för målsmännen.

Förste provinsialläkaren i Kristianstads län förordar, att förste provinsialläkarna knyts fastare till skolmåltidsorganisationen såsom en form av »länsinstans». Härom anföres bland annat följande.

Ett mycket viktigt skäl för en sådan »instans» utgöra de synnerligen olika förhållanden, som råda inom olika delar av riket. Förhållandena inom Norrland och inom stora delar av Svealand äro i många hithörande avseenden mycket olika, och detta omdöme gäller än mera vid jämförelse mellan Skåne och nordliga delarna av riket. Min erfarenhet genom ett mer än 25-årigt arbete inom rikets skilda delar i sjuk-, hälso- och socialvårdstjänst har legat till grund för detta mitt påstående. Om de olika länen få en fast organiserad representation vinner man också ett ökat perifert intresse för hithörande frågor icke minst genom den nyttiga tävlan om att ernå bästa resultat, som säkerligen uppkommer länen emellan. Olika erfarenheter från skilda delar av riket bli också av betydelse icke blott för länen själva utan även för det allmänna.

Även *förste provinsialläkaren i Göteborgs och Bohus län* anser, att förste provinsialläkaren icke bör bortkopplas från skolmåltidsverksamheten.

1940 års skolutredning anför följande.

Befolkningsutredningen förutsätter, att skolkökslärarinna, där sådan finnes anställd på orten, bör kunna handha åtminstone de större inköpen samt övervaka, att tillagningen sker på ett ur hygienisk synpunkt tillfredsställande sätt. Det är givetvis naturligt, att skolkökslärarinnans sakkunskap anlitas, där så låter sig göra. Man kan emellertid icke räkna med, att en heltidsanställd skolkökslärarinna kan hinna med att handha uppköpen till barnbespisningen och ännu mindre övervaka den i samband med barnbespisningen förekommande matlagningen. Under de tider av dagen, då skolköksundervisning pågår, kan skolkökslärarinnan icke anses ha rätt att lämna denna undervisning för att taga befattning med skolbarnsbespisningen. I den mån hon under från skol-

köksarbetet ledig tid anlitas inom barnbespisningsverksamheten, bör hon givetvis erhålla särskild ersättning härför av kommunen.

Den kontrollapparat, som befolkningsutredningen tänkt sig för skolmåltiderna, kan befaras bli alltför omständlig. Självfallet bör denna verksamhet på ett effektivt sätt kontrolleras, men den behöver säkerligen från statens sida icke övervakas strängare än annan statsunderstödd verksamhet. I själva verket erbjuder anordnandet av skolmåltider, sedan lokal- och personalfrågorna på ett tillfredsställande sätt lösts, icke något svårare problem och får i sakens eget intresse icke göras märkvärdigare än behövt. Den huvudsakliga kontrollen över skolmåltiderna torde böra överlåtas åt den föreslagna skolstyrelsenämnden, som inom kommunen kan anlita behöfelig sakkunskap (skolläkaren m. fl). Vid de högre skolorna torde en av lokalstyrelsen utsedd liknande nämnd böra fungera såsom verkställande och övervakande organ. I övrigt torde verksamheten böra närmast kontrolleras av de skolöverstyrelsen direkt underställda rektorerna och folkskolinspektörerna. Dessa kunna i samband med sin övriga verksamhet utöva den behöfliga fortlöpande kontrollen över måltidernas, lokalernas och inventariernas allmänna standard.

Liknande synpunkter har i särskilt yttrande till socialvårdskommitténs remissyttrande anförts av dess ledamot herr *Hagård*.

Norrlandskommittén understryker vikten av att den till undervisningen i skolan eller i yrkesskola på orten knutna skolkökslärarinnan i största möjliga utsträckning utnyttjas i verksamheten. Om så sker, torde den av utredningen skisserade kontrollen kunna avsevärt förenklas. Skolsköterskan, som i varje fall i de stora distrikten i landets nordligaste delar är fullt upptagen av sina övriga åligganden, torde böra helt frikopplas från ifrågavarande uppgifter.

Fredrika Bremerförbundet anför följande.

Förbundet, som anser det vara av stor betydelse för måltidernas bästa möjliga anordnande att kvinnlig sakkunskap anlitas, vill framhålla, att inom skolstyrelserna, framförallt på landsorten, det kvinnliga inslaget är beklagansvärt litet. I de fall, där nämnd inom skolstyrelserna utses i enlighet med befolkningsutredningens förslag, komma således i de flesta fall kvinnor att saknas. Det borde icke finnas något hinder för att även i sådana fall föreskriva, att kvinnor skola medverka genom att de utifrån adjungeras nämnderna. Synnerligen önskvärt vore, att minst hälften av varje skolmålstidsnämnd eller kommitté utgjordes av kvinnor.

Svenska skolkökslärarinnornas förening anser, att, då en skolkökslärarinna finnes vid skolan eller inom skoldistriktet, vederbörande bör vara självskriven medlem av den föreslagna nämnden eller kommittén.

Utredningens förslag, att v a k t t j ä n s t g ö r i n g under skolmåltiderna bör ombesörjas av lärarna, har föranlett uttalanden särskilt från skolhåll.

Skolöverstyrelsen anför sålunda följande.

Överstyrelsen anser det vara i sin ordning, att vakttjänstgöring vid skolmåltiderna ombesörjes av lärarna. Att de vakthavande lärarna därvid, utan särskild kostnad för dem, skola äga rätt att delta i måltiden, torde få anses

självkligt. Överstyrelsen är av den uppfattningen, att sagda vakttjänstgöring i vissa fall kan bli betungande för lärarna, särskilt i skolor med litet antal lärartjänster. I större skolor synas möjligheter föreligga att giva lärarna viss kompensation för deras merarbete genom motsvarande nedsättning av undervisningstiden jämlikt bestämmelserna i gällande stadgor och avlöningsreglementen. Hur sagda angelägenhet skall kunna ordnas vid de mindre skolorna, är överstyrelsen för närvarande icke beredd att taga ställning till. För ett bedömande av denna fråga synas förutsättningar icke föreligga, förrän man fått större erfarenhet av verksamheten, än vad nu är fallet.

Statskontoret anser, att i de fall då lärare komma att tjänstgöra som vakt-havande under utspisning av skolmåltid, särskild ersättning härför icke synes böra utgå.

Några *folkskolinspektörer* ha även behandlat denna fråga i sina yttranden, varvid i allmänhet betonats det lämpliga i att lärarna ombesörja vakttjänstgöringen, samt understrukits vikten av att densamma icke får betraktas såsom en arbetsuppgift, som kan åläggas lärarna i tjänsten utan rätt att därför mottaga ersättning.

Folkskolinspektören i Sydskånes västra inspektionsområde har framhållit, att det av flera skäl synes vara mindre lämpligt att fördela tjänstgöringen på flera lärare. Därför bör skolstyrelsen äga rätt att utse den lärare, som skall bestrida vakttjänstgöring vid skolmåltid. Då så kan befinnas påkallat, bör även annan lämplig person än läraren utses. I de fall, där läraren bestrider vakttjänstgöring, synes denna böra få inräknas i vederbörandes tjänstgöring och underkastas statlig kontroll. *Folkskolinspektören i Värmlands östra inspektionsområde* anser däremot, att, där flera lärare äro anställda, vakttjänstgöringen bör uppdelas mellan dem. *Folkskolinspektören i Västmanlands västra inspektionsområde* förutsätter som självklart, att respektive lärare utan ersättning få deltaga i måltiden även om de icke med hänsyn till övervakningens omfattning alltid kunna äta samtidigt med barnen. Liknande synpunkter ha anförts av andra folkskolinspektörer. *Folkskolinspektören i Hälsinglands norra inspektionsområde* anser det vara i sin ordning och stå i överensstämmelse med gällande bestämmelser i folkskolestadgans § 29 mom. 4, att lärare övervaka vid måltiderna. *Folkskolinspektören i Medelpads inspektionsområde* betonar, att i en skola med få lärarkrafter vakttjänstgöringen måste bli ganska betungande. Frågan bör underkastas förnyad prövning. De flesta lärare och lärarinnor äro i stort behov av den avkoppling, som ledighet från barnens övervakning även under frukostrasten innebär. *Folkskolinspektören i Västerbottens södra inspektionsområde* anser, att lärarna icke generellt böra åläggas vakttjänstgöring. *Folkskolinspektören i Västerbottens mellersta inspektionsområde* anser, att vakttjänstgöringen bör räknas som en timmes fyllnadstjänstgöring eller, där så ej kan ske, arvoderas. Ersättningen bör dock av flera skäl icke utgå av statsmedel. Då lärare ej kan erhållas, kan annan lämplig person utses. Ersättningens storlek bör variera något med hänsyn till barnantalet, men en minimiavgift bör stipuleras av statsmakterna. *Folkskolinspektören i Norrbottens södra inspektionsområde* anser, att bestämmelser om lärares rätt att kostnadsfritt deltaga i måltiden bör införas i författningstexten.

Sveriges folkskolläraryrkeförbund framhåller, att erfarenheten visat att ordningen bland barnen blir mindre god, då flera lärare handha vakttjänstgöringen. Pedagogiska skäl tala för att en, högst två lärare böra alternerande ha hand om tillsynen av barnen under skolmältiden. Vakttjänstgöringen bör kompenseras antingen genom att vederbörande lärare får räkna denna vakttjänst som fyllnadstjänstgöring eller att den direkt arvoderas, förslagsvis enligt utgående timläraryrdevode.

Sveriges folkskollärarinneförbund har intet att erinra mot vad utredningen anfört om vakttjänstgöring under förutsättning att denna icke medför en ökning av den fastställda tjänstgöringstiden.

Sveriges småskollärarinneförbund anser det berättigat, att tid inom tjänstgöringsskyldigheten i viss utsträckning får användas för socialpedagogiska uppgifter.

Sveriges överläraryrkeförbund framhåller, att generella bestämmelser böra utfärdas rörande lärarnas vakthållningsskyldighet vid bespisningen samt angående den ersättning, som härför skall utgå.

Sveriges allmänna folkskolläraryrkeförening betonar, att nödig hänsyn bör tagas dels till behovet av tid för lärarnas frukostrast, dels till lärarnas behov av avkoppling under frukostrasten.

Även några *högre skolor* ha i sina yttranden berört vakttjänstgöringens ordnande vid dessa skolor.

Rektor vid ett *Hälsingsborgsläroverk* anser, att övervakningen genom lärare enklast kan ske så, att denna övervakning inräknas i den sedvanliga tjänstgöringstiden, varför varje skola bör tilldelas ett visst antal övervakningsveckotimmar alltefter vad förhållandena vid skolan kräva utöver de sedvanliga undervisningsveckotimmarerna. Rektor för *Karolinska högre allmänna läroverket i Örebro* anser, att sådan extra vakttjänstgöring kunde tilldelas för ändamålet särskilt lämpade lärare mot skäligen kompensation i form av minskad undervisning eller extra ersättning. Som annan tänkbar utväg nämnes, att vakttjänstgöringen utövas av socialkuratorn. *Samrealskolan i Borlänge* anser, att, då realskolans elever äro äldre än folkskolans, vakttjänstgöringen bör (mot någon mindre ersättning) ombesörjas av särskilt utsedda förtroendemän. *Samrealskolan i Sala* anser, att skolkökslärarinnorna bör anförtros vakthållningen. *Samrealskolan i Valdemarsvik* förordar, att vakttjänstgöringen bör medräknas, när vederbörande tjänstgöringsskyldighet uttryckt i veckotimmar fastställles. *Kommunala flickskolorna i Karlstad och Uppsala* anse, att vakttjänstgöring måste räknas som jämställd med undervisningstimme. *Högre folkskolan i Åseda* anser, att vakthållningen kan ske av en ordningsmannanämnd eller av föreståndarinnan. Om lärare vaktar bör kompensation ske i form av minskad undervisningsskyldighet.

I yttranden från *kommuner* har i allmänhet framhållits, att klara bestämmelser erfordras, om lärarnas vakttjänstgöring skall ingå i undervisningsskyldigheten, fullgöras som fyllnadstjänstgöring eller anordnas som timläraryrketjänst. Dessutom ha önskemål framförts om att en instruktion för vakttjänstgöringen måtte fastställas.

1940 års skolutredning framhåller, att det i författning klart måste utsägas, på vilket sätt lärarnas tjänstgöring härvidlag bör kunna uttagas samt avlönas.

Beträffande den centrala ledningen och de av befolkningsutredningen ifrågasatta nya befattningarna i skolöverstyrelsen kan av remissyttrandena inhämtas följande.

Skolöverstyrelsen anför.

Det har förefallit utredningen påtagligt, att skolöverstyrelsen icke med sina nuvarande arbetskrafter skall kunna påtaga sig den centrala ledningen och kontrollen av verksamheten. Utredningen har också föreslagit viss förstärkning av personalen. Beträffande den föreslagna befattningen som skolmål-tidskonsulent vill överstyrelsen förorda, att den förenas med befattning som konsulent för husligt arbete. Det vore nämligen fördelaktigt, om inspektion av undervisningen i husligt arbete och av skolmål-tidsverksamheten kunde företagas samtidigt. Så sker i själva verket redan nu, i det konsulenten för husligt arbete åtagit sig att vid sidan av sin egentliga inspektionsuppgift lämna råd och anvisningar även beträffande skolbarnsbespisningens lämpliga anordning.

Med hänsyn till den omfattning skolmål-tidsverksamheten kommer att få, synes det dock överstyrelsen nödvändigt, att vid sidan av den sålunda organiserade konsulentbefattningen en biträdande konsulentbefattning inrättas. För båda befattningarna synas samma kompetensvillkor böra gälla.

Överstyrelsen föreslår, att konsulentbefattningen placeras i A 26 och den biträdande konsulentbefattningen i A 21.

För de ökade administrativa uppgifter, som synas bli en följd av utredningens förslag till statsbidragssystem, föreslår utredningen, att en amanuens — förslagsvis i lönegrad Eo 15 — skall anställas, närmast för att handlägga ärenden kring statsbidragen. Detta vill överstyrelsen tillstyrka. Med hänsyn till att överstyrelsen icke ansett sig böra tillstyrka förslaget om central upphandling av inventarier och utrustning för skolmål-tidslokalerna, synes den i betänkandet omnämnda byråsekreterartjänsten däremot icke behöva komma i fråga.

Utredningen anser vidare, att, med hänsyn till byggnadsärendenas väntade omfattning och vikten av att skolmål-tidslokalerna ägnas speciell sakkunnig uppmärksamhet och inspektion, den personal, som inom skolöverstyrelsen byggnadstekniskt granskar skolbyggnadsärendena, bör förstärkas. I betänkandet föreslås därför, att en biträdande arkitekt med särskild erfarenhet av inredning och planering av skolmål-tidslokaler och övriga socialpedagogiska utrymmen anställas mot ett arvode av förslagsvis 8 000 kronor. Överstyrelsen delar utredningens uppfattning om att en förstärkning av personalen å byggnadsroteln är ofrånkomlig men vill starkt ifrågasätta, huruvida man för den blygsamma kostnadssumma, som av utredningen föreslås, kan er-hålla en arkitekt med de kvalifikationer utredningen förutsätter. Innan större erfarenhet vunnits rörande skolbarnsbespisningens inverkan på byggnadsro-teln arbetsbörda, är överstyrelsen icke beredd att uttala sig om hur den berörda personalen lämpligen skall förstärkas. Det synes därför lämpligt, att ett belopp av förslagsvis 11 000 kronor utöver det av överstyrelsen för bud-getåret 1946/47 föreslagna beloppet, 9 000 kronor, uppföres å posten för arvoden och särskilda ersättningar till inspektörer och sakkunniga biträden m. m. i överstyrelsens avlöningsstat, att användas i mån av behov. Denna

anslagspost bör alltså uppföras med 20 000 kronor för nämnda budgetår. I detta sammanhang vill överstyrelsen erinra om att det belopp å 9 000 kronor, som under nu löpande budgetår anvisats till beredande av arbetshjälp åt arkitekten, redan förbrukats, varför överstyrelsen nödgats anhålla om ytterligare anslag.

Ikke heller beträffande övrig personal, som måste bli erforderlig, sedan skolbarnsbespisningen mera allmänt införts, är överstyrelsen beredd att nu lämna specificerade uppgifter. I överensstämmelse med vad förut framhållits, vill överstyrelsen föreslå, att ett belopp av ytterligare 25 000 kronor uppföres å icke-ordinarieposten i överstyrelsens avlöningsstat.

Folkskolinspektören i Värmlands mellersta inspektionsområde ifrågasätter det omedelbara behovet av en skolmåltdiskonsulent i skolöverstyrelsen samt en biträdande arkitekt med erfarenhet allenast av socialpedagogiska lokalers inredning. Även *folkskolinspektören i Västmanlands västra* inspektionsområde frågar sig, om det är nödvändigt att för skolmåltdisverksamheten inrätta en rad nya tjänstemannabefattningar. *Folkskolinspektören i Hälsinglands norra* inspektionsområde anser, att en hos skolöverstyrelsen fast anställd konsulent för husligt arbete eller eventuellt för endast hushållsgöromål bättre synes fylla uppgiften att vara ledande och rådgivande för de uppgifter, som härvidlag ifrågakomma och lär ej heller kunna undvaras vid införandet av allmänna skolmåltdider.

Statskontoret erinrar om att befolkningsutredningen i sitt betänkande om den husliga utbildningen (stat. off. utr. 1945: 4) föreslagit inrättandet inom skolöverstyrelsen av bland annat en konsulentbefattning för hushållsgöromål i lönegrad A 24. Statskontoret anför vidare följande.

I utlåtande över nämnda betänkande den 13 september 1945 ansåg statskontoret för sin del att tillräckliga skäl saknades att sträcka sig längre än ett av skolöverstyrelsen framlagt förslag nämligen till en heltidsanställd konsulent i lönegrad A 21. Då de båda konsulentbefattningarna i kompetenshänseende väl få anses ungefärligen jämställda, vill det — åtminstone i frågans nuvarande läge — förefalla statskontoret som om befattningen som skolmåltdiskonsulent icke bör placeras högre än befattningen som konsulent i hushållsgöromål.

Befolkningsutredningen anser, att möjligheterna att genom standardisering och central upphandling nedbringa kostnaderna för skolmåltdisinventarierna böra upptagas till prövning av skolöverstyrelsen. Rent principiellt måste statskontoret ställa sig synnerligen tveksamt till lämpligheten av en så långt driven centralisering av ifrågavarande upphandling som utredningen tänkt sig. Ämbetsverket kan sålunda icke tillstyrka utredningens förslag om inrättande av en särskild byråsekreterarbefattning för handhavandet av de centrala inköpen.

Utredningen har vidare föreslagit, att hos skolöverstyrelsen skall anställas en biträdande arkitekt med särskild erfarenhet av inredning och planering av skolmåltdisklokaler och övriga socialpedagogiska utrymmen mot ett årligt arvode av 8 000 kronor. Oavsett svårigheten att för närvarande finna en person med angivna kvalifikationer avstyrker statskontoret detta förslag. Därest den arkitektpersonal, som för närvarande är knuten till skolöverstyrelsen och som enligt folkskolesakkunnigas förslag om statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet ytterligare må komma att anställas där, icke skulle visa sig tillräcklig för lösandet av jämväl här ifrågavarande uppgifter, torde i stället sakkunnigt biträde böra för ändamålet tillfälligtvis anlitas.

Allmänna lönenämnden anför:

Lönenämnden anser sig böra understryka det av de sakkunniga gjorda uttalandet, att det bör ankomma på skolöverstyrelsen att framlägga förslag om erforderlig personalförstärkning med anledning av den förordade utbyggnaden av skolbarnbespisningen. Innan dylikt förslag avgivits, lärer ett definitivt ställningstagande till frågan om det erforderliga personalbehovet hos skolöverstyrelsen icke kunna ske. Med anledning av de av utredningen förordade tjänsterna vill emellertid lönenämnden framhålla, att den föreslagna befattningen som konsulent i 26 lönegraden enligt lönenämndens mening tills vidare torde böra uppföras på extra ordinarie stat. Beträffande tjänsten som byråsekreterare håller lönenämnden före, att — i avvaktan på närmare erfarenheter rörande beständigheten av behovet av förevarande befattning ävensom arbetsgöromåls omfattning — densamma torde böra upptagas som arvodesbefattning. Vidkommande biträdespersonalen vill lönenämnden allena uttala, att i förslaget icke tillräckliga hållpunkter lämnats för bedömande av spörsmålet, huruvida de å förevarande befattningshavare ankommande arbetsgöromålen bliva så kvalificerade, att de kunna motivera inrättandet av befattningar i kanslibiträdes tjänsteställning.

Statens institut för folkhälsan har i stort sett intet att erinra mot utredningens förslag till organisation av den centrala ledningen av skolbarnbespisningen men framhåller vikten av att ett samarbete kommer till stånd mellan denna ledning och institutet. Även *medicinalstyrelsen* uttalar sig för ett dylikt samarbete, då det synes styrelsen alltfört vara av den största betydelse, att frågan om skolmältidernas anordning sker med synnerligt beaktande av de medicinskt hygieniska synpunkter, som det närmast ankommer på medicinalstyrelsen att bevaka.

1940 års skolutredning anför.

Åtminstone tills vidare kan det starkt ifrågasättas, huruvida behov föreligger att inom skolöverstyrelsen inrätta alla de befattningar (skolmältidskonsulent, amanuens, byråsekreterare, biträdande arkitekt och kanslibiträde), som av befolkningsutredningen ifrågasättas. Skolöverstyrelsens uppgift bör huvudsakligen bli av rådgivande karaktär. Om statsbidrag till inventarier beslutas komma att utgå i enlighet med skolutredningens förenklade förslag, slipper skolöverstyrelsen ett flertal av de uppgifter, som man tänkt sig förlagda hit. Överstyrelsens arbetsuppgifter i samband med barnbespisningen skulle också avsevärt minskas, om utanordningen av statsbidragen liksom hittills skedde genom länsstyrelserna. Arbetet i skolöverstyrelsen skulle dessutom kunna begränsas, om distrikten såsom ovan föreslagits icke behövde dit insända alla rapporter och uppgifter, som nu av befolkningsutredningen föreslås. Icke heller torde överstyrelsen behöva varje läsår närings- och prisberäkna typmatsedlar samt därefter utsända dessa till skoldistriktet.

Liknande synpunkter anföras även i särskilt yttrande till socialvårdskommitténs remissyttrande av dess ledamot herr *Hagård*.

Svenska skolkökslärarinnornas förening framhåller:

Vid upprepade tillfällen har föreningen framfört önskemål om en utökad inspektion av undervisningen i hushållsgöromål. Föreningen vill framhålla, att det finnes ett stort antal skolor med undervisning i hushållsgöromål, som aldrig blivit inspekterade, ehuru undervisningen kunnat pågå 20 å 30 år inom distrik-

tet. I petita för arbetsåret 1946/47 har skolöverstyrelsen föreslagit tillsättandet av en heltidsanställd konsulent för husligt arbete inom överstyrelsen. Blir denna heltidstjänst inrättad, är det föreningens förhoppning, att inspektionen blir utökad. Men en ytterligare intensifierad inspektionsverksamhet vore behövlig. Föreningen anser, att den nu föreslagna skolmåltidskonsulenten borde vara skolkökslärarinna med goda kvalifikationer, så att hon vore kompetent att inspektera såväl undervisningen i hushållsgöromål som skolmåltidsverksamheten, liksom överstyrelsens nuvarande konsulent för husligt arbete ej endast inspekterar undervisningen i hushållsgöromål utan även i viss utsträckning barnbispisningarna. Föreningen menar, att det vore slöseri med statens medel, om den ena konsulenten inspekterade endast undervisningen och den andra endast skolmåltiderna. För samma resekostnader kan resultatet bli större, om båda utföra sådan dubbel inspektion, som redan sker. Föreningen får sålunda i underdanighet föreslå inrättande av två konsulenttjänster för husligt arbete och skolmåltider.

Vad lönegradsplaceringen beträffar vill föreningen påpeka det oegentliga i att i förevarande betänkande skolmåltidskonsulenten föreslås uppförd i lönegrad A 26, då befolkningsutredningen i sitt betänkande angående den husliga utbildningen föreslagit en placering i lönegrad A 24 för konsulenterna i hushållsgöromål och kvinnlig slöjd. Det synes uppenbart, att dessa konsulenter ej böra sättas i lägre lönegrad än den nu föreslagna konsulenten.

Det synes mig önskvärt, att den statliga kontrollen över skolmåltidsverksamheten icke blir alltför omständlig eller ingående utan att kommunerna i görligaste mån på egen hand få träffa de lämpligaste dispositionerna för verksamhetens utformning under iakttagande av de allmänna anvisningar och bestämmelser, som härom komma att utfärdas.

Ur dessa synpunkter synes mig den lokala organisation, som befolkningsutredningen skisserat, lämplig. I likhet med utredningen anser jag sålunda, att organisationsarbetet och den omedelbara tillsynen inom folkskolan av skolstyrelsen i regel bör överlåtas på en särskild nämnd inom styrelsen eller en särskild skolmåltidskommitté, i vilken den kvinnliga sakkunskapen bör vara starkt representerad. I sagda nämnd eller kommitté synes det mig vidare nödvändigt, att såväl lärarkårens representant i skolstyrelsen som skolläkaren eller skolköterskan beredes plats. Även skolkökslärarinnan — om sådan finnes — bör beredas plats. Jag anser vidare, att skolkökslärarinna bör kunna få tagas i anspråk för ledning eller övervakning av den lokala skolmåltidsverksamheten, såvida därvid icke hennes ordinarie undervisning märkbart åsidosättes.

Beträffande de högre skolorna torde skolmåltidsverksamheten lämpligast kunna anförtros vederbörande styrelse eller en av densamma utsedd nämnd eller kommitté.

I övrigt torde verksamheten närmast böra kontrolleras av de skolöverstyrelsen direkt underställda rektorerna och folkskolinspektörerna. Den hygieniska sidan av verksamheten beaktas numera av vederbörande skolläkare. Förste provinsialläkarna och motsvarande tjänsteläkare böra givetvis äga viss inspektionsrätt.

Departementsschefen.

En viss, ehuru givetvis icke rigorös vakthållning från skolans sida under frukostrasten torde vara påkallad. I allmänhet torde för denna vakthållnings ordnande icke erfordras någon detaljerad reglering från statliga myndigheters sida. Jag anser det naturligt, att frågan därom enklast löses genom överenskommelser eller på annat sätt genom de lokala myndigheternas försorg. Närmast till hands ligger väl i allmänhet, att i skolan eller dess omedelbara närhet boende lärare med biträde av bespisningspersonalen och bland eleverna utsedda ordningsmän svara för vakthållningen. Stundom lär det emellertid bli erforderligt att för uppdraget anlita även lärare, som icke bor inom skolan eller i dess närhet; vid högre skolor torde detta bli regel. Något svårare problem torde dock vakthållningens ordnande icke erbjuda.

I detta sammanhang vill jag framhålla, att det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att taga under övervägande, huruvida generella bestämmelser erfordras rörande utnyttjande av lärarnas fyllnadstjänstgöringsskyldighet för ifrågavarande ändamål samt, därest så skulle befinnas erforderligt, utfärda föreskrifter i ämnet. Stundom kan måhända befinnas erforderligt att medgiva nedsättning i undervisningsskyldigheten. Kungl. Maj:t torde även i detta fall få äga meddela de bestämmelser, som må befinnas erforderliga. I likhet med skolöverstyrelsen är jag icke nu beredd att ingå på frågan, huruvida kontant ersättning må utgå till vakthavande lärare i vissa fall. Den vakthavande bör dock äga rätt att avgiftsfritt deltaga i skolmältiden.

Det synes mig uppenbart, att skolöverstyrelsens framtida uppgifter beträffande skolmältiderna icke enbart kunna inskränkas till allmän rådgivningsverksamhet. Jag anser i likhet med befolkningsutredningen, att skolöverstyrelsen i högre grad än tidigare även bör vara riktgivande vid skolmältidernas utbyggande i vårt land samt verka stimulerande på kommunerna i och för anordnande av skolmältider. Det torde vara ofrånkomligt, att en förstärkning härvidlag måste ske av skolöverstyrelsens nuvarande arbetskrafter. Även ur de övriga synpunkter, som böra beaktas vid en utbyggnad av skolbespisningen, torde en förstärkning av överstyrelsens personal vara påkallad.

En intensifierad upplysningsverksamhet angående skolmältiderna och deras lämpligaste utformning och anordnande samt betydelse för skolan och hemmen synes mig böra bedrivas. Jag biträder därför befolkningsutredningens uppfattning, att medicinalstyrelsens hittillsvarande råd och anvisningar för anordnande av skolbarnsbespisning, vilka tydligen icke fått någon större spridning eller av skolorna efterföljts, ersättas med en broschyr från skolöverstyrelsen. Härjämte torde tryckta anvisningar beträffande skolmältidslokalernas inredning och disposition erfordras. Det torde även kunna visa sig önskvärt, att olika konferenser angående skolmältiderna kunna anordnas. För ifrågavarande upplysningsverksamhet erforderliga medel torde efter Kungl. Maj:ts bestämmande få utgå från förslagsanslaget till Skolöverstyrelsen: Omkostnader.

I likhet med befolkningsutredningen anser jag, att behov förefinnes av en särskild konsulent i skolöverstyrelsen, som skall ägna fortlöpande översikt över skolmåltidernas standard, föreslå förbättringar och förändringar, genom inspektionsfärder runt landet göra sig underrättad om skolmåltidernas organisation och utbyggnad och därvid bistå med råd och anvisningar etc. Jag delar emellertid den av skolöverstyrelsen och svenska skolkökslärarinnornas förening hävdade uppfattningen, att den av befolkningsutredningen föreslagna befattningen som skolmåltidskonsulent bör förenas med befattningen som konsulent för husligt arbete.

Ur flera synpunkter är det nämligen fördelaktigt, om inspektion av undervisningen i husligt arbete och av skolmåltidsverksamheten kan — såsom i viss utsträckning redan nu sker — företagas samtidigt. I den vid 1946 års statsverksproposition fogade bilagan åttonde huvudtiteln har jag förordat, att en befattning som konsulent för husligt arbete måtte inrättas och uppföras å skolöverstyrelsens personalförteckning såsom extra ordinarie i 23 lönegraden. Nämda konsulent bör alltså enligt min mening vara konsulent även för bespisningsverksamheten. Emellertid synes det nödvändigt, att skolöverstyrelsen må kunna anställa ytterligare en konsulent för husligt arbete och skolmåltider. Erforderliga medel för detta ändamål torde efter Kungl. Maj:ts bestämmande få utgå från den i överstyrelsens avlöningsstat uppförda, förslagsvis betecknade anslagsposten till arvoden och särskilda ersättningar till inspektörer och sakkunniga biträden m. m. Jag beräknar, att för ändamålet ett belopp av högst 10 000 kronor skall visa sig erforderligt för nästa budgetår.

Jag delar även befolkningsutredningens uppfattning, att, med hänsyn till byggnadsärendenas väntade omfattning och vikten av att skolmåltidslokaler ägnas speciell uppmärksamhet och inspektion, den personal, som inom skolöverstyrelsen byggnadstekniskt granskar skolbyggnadsärendena, bör förstärkas. Som skolöverstyrelsen framhållit, torde det emellertid vara svårt att närmare precisera hur den berörda personalen lämpligen skall förstärkas, innan större erfarenhet vunnits rörande skolbarnsbespisningens inverkan på byggnadsrotelns arbetsbörda. I likhet med skolöverstyrelsen anser jag det därför lämpligt, att erforderliga medel tills vidare må efter Kungl. Maj:ts bestämmande utgå från nyssnämnda anslagspost. För detta ändamål torde ett belopp av högst 8 000 kronor komma att tagas i anspråk.

Även i övrigt torde en viss förstärkning av arbetskrafterna inom överstyrelsen komma att visa sig påkallad. För anställande av en eller eventuellt flera amanuenser och lägre biträdespersonal torde sålunda i avbidan på närmare erfarenhet böra för nästa budgetår anvisas ett belopp av högst 20 000 kronor, att utgå från anslagsposten till avlöningar åt icke-ordinarie tjänstemän, vilken med hänsyn härtill torde för nästa budgetår få överskridas med högst nämnda belopp. Härtill erfordras riksdagens medgivande.

IX. Kostnadskalkyler.

Departement-
schefen.

För att belysa befolkningsutredningens förslag om ett nytt statsbidragssystem för skolmåltiderna liksom de övervägda alternativen till detta förslag har utredningen låtit verkställa vissa statistiska undersökningar. Dessa undersökningar, som avse de direkta måltidskostnaderna men däremot icke kostnaderna för måltidslokalerna eller för utrustningen i dessa, ha närmast syftat till att utröna *kostnadsfördelningen mellan staten och kommunerna*. Då jag förordat en höjning av bidragsunderlaget för måltiderna från 50 till 60 öre har jag låtit företaga en omräkning av dessa kalkyler i vissa avseenden. Undersökningarna avse förhållandena under läsåret 1943/44. En del av de framkomna resultaten har jag funnit lämpligt att här framlägga.

Jag vill först belysa kostnadsfördelningen i det längst gående fallet, d. v. s. under det antagandet, att *alla* elever under *hela* läsåret (beräknat till 200 läsdagar) dagligen erhållit ett mål lagad mat. Jag gör vidare det antagandet, att bruttokostnaden överallt varit 60 öre per måltid. I det följande betecknar jag det av mig förordade förslaget som *alternativ 1*, ett system med gradering efter såväl skatteunderlaget som skolbarnsfrekvensen som *alternativ 2* och ett helt ograderat bidrag av 80 procent å kostnaderna som *alternativ 3*.

För folkskolans vidkommande skulle en bespisning av de sammanlagt ungefär 525 000 skolbarnen ha dragit en totalkostnad av ungefär 63 miljoner kronor, varav 42,7 miljoner kronor belöpt på landsbygden och 20,3 miljoner kronor på städerna. Denna hade fördelat sig på staten och kommunerna på följande sätt (i miljoner kronor).

	Staten	Landskommuner	Städer
Alternativ 1	47,6	7,5	7,9
» 2	46,1	6,5	10,4
» 3	50,4	8,5	4,1

Det framgår härav, att man genom graderingen, sådan den av mig förordats, gör en icke obetydlig besparing av statsmedel. Trots detta få de minst bärkraftiga distrikten betydligt förmånligare bidrag genom graderingen, vilket bland annat framgår av vidstående sammanställning, där skoldistriktet indelas efter den återstående kostnaden per skattekrona för skolmåltiderna.

Det framgår av denna sammanställning bland annat, att sammanlagt (327 + 179 + 21 + 11 =) 538 landsbygdsdistrikt skulle ha fått en utdebitering för skolmåltiderna av mer än 40 öre per skattekrona, om statsbidrag utgått med 80 procent till alla distrikt. Genom graderingen nedbringas detta antal till 9. Av de distrikt, som utan gradering skulle ha nödgats utdebitera mer än 1 krona per skattekrona, må nämnas Korpilombolo och Junosuando i Norrbottens län med respektive 1 krona 52 öre och 1 krona 37 öre samt Grimmared i Älvsborgs län med 1 krona 24 öre. Vid en gra-

Kommungrupper Alternativ	Antal skoldistrikt med en kostnad i ören per skattekrona av								Summa skoldist- rikt
	högst 10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-75	76-100	över 100	
<i>Landsbygd.</i>									
Alt. 1	22	832	1 358	92	9	—	—	—	2 313
» 2	—	2 313	—	—	—	—	—	—	2 313
» 3	40	367	762	606	327	179	21	11	2 313
<i>Städer.</i>									
Alt. 1	—	109	14	—	—	—	—	—	123
» 2	—	123	—	—	—	—	—	—	123
» 3	59	62	2	—	—	—	—	—	123
<i>Hela riket.</i>									
Alt. 1	22	941	1 372	92	9	—	—	—	2 436
» 2	—	2 436	—	—	—	—	—	—	2 436
» 3	99	429	764	606	327	179	21	11	2 436

dering efter skatteunderlaget hade Västra Vemmerlöv i Malmöhus län samt Korpilombolo och Övertorneå i Norrbottens län legat högst med respektive 47, 44 och 44 öre per skattekrona.

Uppgifterna i förestående sammanställning återfinnas läns- och landsdelsvis i en såsom bilaga A till detta statsrådsprotokoll fogad tabell. Vidare lämnas i bilaga B tabellariska uppgifter om skoldistriktens fördelning efter bidragsprocentens storlek vid gradering efter skatteunderlaget.

En skolmåltidsverksamhet under läsåret 1943/44 för *alla* elever i de högre skolorna skulle ha dragit en kostnad av omkring 10,8 miljoner kronor. Ett efter skatteunderlaget graderat statsbidrag till denna bespisning hade kostat staten omkring 7,4 miljoner kronor, medan ett ograderat bidrag av 80 procent hade uppgått till omkring 8,6 miljoner kronor.

Några säkra kalkyler rörande bespisningsverksamhetens utveckling under de närmaste åren kunna givetvis icke göras och följaktligen ej heller rörande anslagsbehovet under dessa år. Vissa beräkningar rörande statsbidragets storlek vid olika utbyggnadsstadier kunna dock göras.

Vid en procentuellt likformig utbyggnad av skolmåltiderna över hela landet skulle kostnaderna för staten (liksom för kommunerna) stå i direkt proportion till förut angivna kostnader, så att en utbyggnad exempelvis till 50 procent skulle medföra hälften så stora kostnader o. s. v. Detta gäller dock icke alternativ 2, beträffande vilket måltidsfrekvensen är en av de graderande faktorerna. Såsom exempel på detta alternativs verkningar må nämnas, att statsbidraget för det ifrågavarande året till bespisningen i folkskolorna vid 80 procent normalbidrag samt respektive 75, 50 och 25 procent

utbyggnad skulle ha uppgått till 21,2, 12,1 och 3,1 miljoner kronor för landsbygden samt 12,0 och 4,0 miljoner kronor respektive några 10 000-tal kronor för städerna.

En dylik likformig utbyggnad av skolmåltiderna kan naturligtvis icke förväntas. Kostnaderna för staten komma då att bli beroende av skatteunderlaget i de kommuner, där bespisningen får sin största utbredning. Följande tabell visar det ungefärliga statsbidragsbeloppet vid olika tal för medelskatteunderlag och genomsnittlig utbyggnadsprocent i de kommuner, som anordna bespisning.

Genomsnittlig utbyggnadsprocent i de berörda kommunerna	Statsbidrag i miljoner kronor vid nedanstående medelskatteunderlag per invånare i de berörda kommunerna					
	5	10	15	20	25	30
10 %	6,7	6,0	5,3	4,4	3,7	3,0
25 »	16,7	14,8	13,0	11,2	9,2	7,4
50 »	33,2	29,6	25,9	22,2	18,5	14,9
75 »	49,8	44,3	38,8	33,2	27,7	22,1

Anslagsbehovet för nästa budgetår kan givetvis beräknas endast approximativt. För egen del uppskattar jag anslagsbehovet på sätt framgår av det följande.

Statsbidragen till driftkostnaderna för skolmåltidernas anordnande torde böra bestridas från ett under åttonde huvudtiteln uppfört förslagsanslag med rubriken »Bidrag till anordnande av skolmåltider». För nästa budgetår kommer detta anslag vid bifall till vad jag i det föregående förordat att belastas allenast med förskottsutbetalningar. Vid nuvarande omfattning av bespisningsverksamheten torde dessa utbetalningar, därest samtliga huvudmän anhålla om förskottsutbetalning, kunna beräknas uppgå till omkring 2,7 miljoner kronor. Då jag emellertid förutsätter, att en viss utbyggnad av bespisningsverksamheten skall kunna komma till stånd redan från och med nästa läsår, torde ifrågavarande anslag böra för nästa budgetår uppföras med 3 500 000 kronor.

Statsbidragen till inventarieanskaffningen torde böra avföras från ett särskilt förslagsanslag med rubriken »Bidrag till anskaffande av inventarier för skolmåltider». För nästa budgetår kommer även detta anslag vid bifall till vad jag i det föregående förordat att belastas allenast med förskottsutbetalningar. Jag räknar med, att antalet sådana utanordningar komma att bli relativt fåtaliga och uppskattar fördenskull anslagsbehovet för nästa budgetår till förslagsvis 200 000 kronor.

I det föregående har jag förklarat mig förorda, att 51 000 kronor för nästa budgetår ställas till förfogande för kursverksamhet, avseende utbildande av personal för skolmåltidsverksamhetens handhavande. För ändamålet torde

på riksstaten för nästa budgetår böra uppföras ett reservationsanslag å nämnda belopp, benämnt »Kurser för utbildande av personal för skolmåltider».

X. Hemställan.

Under åberopande av vad jag i det föregående anfört hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

1. medgiva, att till kostnaderna för anordnande av skolmåltider och anskaffande av inventarier för samma ändamål må utgå statsbidrag i huvudsaklig överensstämmelse med vad jag i det föregående förordat;

2. till *Bidrag till anordnande av skolmåltider* för budgetåret 1946/47 anvisa ett *förslagsanslag* av kronor 3 500 000;

3. till *Bidrag till anskaffande av inventarier för skolmåltider* för budgetåret 1946/47 anvisa ett *förslagsanslag*
av kronor 200 000;

4. till *Kurser för utbildande av personal för skolmåltider* för budgetåret 1946/47 anvisa ett *reservationsanslag*
av kronor 51 000;

5. medgiva, att den anslagspost till avlöningar åt övrig icke-ordinarie personal, som må komma att uppföras i skolöverstyrelsens avlöningsstat för budgetåret 1946/47, må för av mig i det föregående angivna ändamål överskridas med högst 20 000 kronor.

Med bifall till denna, av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Gösta Sandberg.

Tabell, utvisande länsvis för läsåret 1943/44 antalet skoldistrikt med fördelning efter kostnaderna per skattekrona för bespisning i folkskolan efter erhållande av 80 % (normal-)bidrag, dels graderat efter skatteunderlaget och dels ograferat.

Beräkningarna bygga på det antagandet, att varje distrikt anordnat bespisning under 200 läsdagar, att antalet elever varit detsamma vårterminen 1944 som höstterminen 1943, att samtliga elever deltagit i bespisningen samt att distriktens bruttokostnad per måltid utgjort 60 öre.

1. Graderat statsbidrag.

L ä n	Antal skoldistrikt med en kostnad i ören per skattekrona av					Summa skol-distrikt
	högst 10	11-20	21-30	31-40	41-50	
Stockholms stad	—	1	—	—	—	1
Stockholms län	3	66	46	2	—	117
Uppsala län	1	31	48	5	—	85
Södermanlands län	—	39	50	1	—	90
Östergötlands län	—	43	95	6	1	145
Jönköpings län	1	76	56	—	—	133
Kronobergs län	2	30	51	—	—	83
Kalmar län	—	28	82	1	—	111
Gotlands län	2	23	59	7	—	91
Blekinge län	—	6	34	1	—	41
Kristianstads län	1	23	114	12	—	150
Malmöhus län	5	53	152	26	3	239
Hallands län	—	34	55	2	—	91
Göteborgs och Bohus län	2	37	49	4	—	92
Älvsborgs län	2	121	86	5	—	214
Skaraborgs län	3	122	107	4	—	236
Värmlands län	—	42	47	1	—	90
Örebro län	—	47	15	—	—	62
Västmanlands län	—	32	36	—	—	68
Kopparbergs län	—	36	19	—	—	55
Gävleborgs län	—	18	35	1	—	54
Västernorrlands län	—	12	50	3	—	65
Jämtlands län	—	16	45	1	—	62
Västerbottens län	—	3	29	—	—	32
Norrbottnens län	—	2	12	10	5	29
Summa	22	941	1 372	92	9	2 436
Därav:						
Svealand	4	294	261	9	—	568
Götaland	18	596	940	68	4	1 626
Norrländ	—	51	171	15	5	242

2. Ograderat statsbidrag.

L ä n	Antal skoldistrikt med en kostnad i ören per skattekrona av								Summa skol-distrikt
	högst 10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-75	76-100	över 100	
Stockholms stad . . .	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Stockholms län	20	40	24	23	8	2	—	—	117
Uppsala län	4	17	41	20	2	1	—	—	85
Södermanlands län . .	5	18	43	23	—	1	—	—	90
Östergötlands län . .	3	19	48	47	23	4	1	—	145
Jönköpings län	—	27	45	41	17	3	—	—	133
Kronobergs län	2	6	20	24	21	10	—	—	83
Kalmar län	1	9	41	40	12	8	—	—	111
Gotlands län	1	4	17	18	25	23	2	1	91
Blekinge län	1	5	5	11	9	10	—	—	41
Kristianstads län . . .	2	15	42	44	30	16	1	—	150
Malmöhus län	17	76	93	41	10	2	—	—	239
Hallands län	2	9	25	32	15	7	1	—	91
Göteborgs och Bohus län	5	19	19	12	15	18	3	1	92
Älvsborgs län	3	36	52	38	34	40	9	2	214
Skaraborgs län	7	24	73	81	43	7	—	1	236
Värmlands län	2	13	36	26	12	1	—	—	90
Örebro län	4	19	27	11	1	—	—	—	62
Västmanlands län . .	1	23	26	17	1	—	—	—	68
Kopparbergs län . . .	5	26	22	2	—	—	—	—	55
Gävleborgs län	4	7	23	13	6	1	—	—	54
Västernorrlands län .	4	4	11	14	21	11	—	—	65
Jämtlands län	1	7	21	16	13	3	1	—	62
Västerbottens län . .	2	3	7	9	5	6	—	—	32
Norrbottnens län . . .	2	3	3	3	4	5	3	6	29
Summa	99	429	764	606	327	179	21	11	2 436
Därav:									
Svealand	42	156	219	122	24	5	—	—	568
Götaland	44	249	480	429	254	148	17	5	1 626
Norrland	13	24	65	55	49	26	4	6	242

Bilaga B.

Tabell, utvisande länsvis antalet skoldistrikt inom olika skikt för statsbidragsprocenten vid gradering efter 1943 års skatteunderlag och ett normalbidrag å 80 %.

L ä n	Antal skoldistrikt med nedanstående stats- bidragsprocent											Summa skol- distrikt
	0,2 —10	10,2 —20	20,2 —30	30,2 —40	40,2 —50	50,2 —60	60,2 —70	70,2 —80	80,2 —90	90,2 —100		
<i>Landskommuner.</i>												
Stockholms län	—	—	1	—	3	—	15	29	58	1	107	
Uppsala län	—	—	—	—	—	1	1	16	65	—	83	
Södermanlands län	—	—	—	—	—	1	—	14	68	—	83	
Östergötlands län	—	—	—	—	—	—	2	13	122	1	138	
Jönköpings län	—	—	—	—	—	—	1	9	105	10	125	
Kronobergs län	—	—	—	—	—	—	—	4	51	26	81	
Kalmar län	—	—	—	—	—	—	1	10	84	10	105	
Gotlands län	—	—	—	—	—	—	—	4	57	29	90	
Blekinge län	—	—	—	—	—	—	—	1	25	11	37	
Kristianstads län	—	—	—	—	—	—	3	19	107	17	146	
Malmöhus län	—	—	—	—	—	3	26	124	76	1	230	
Hallands län	—	—	—	—	—	—	—	8	61	17	86	
Göteborgs och Bohus län	—	—	—	—	—	1	7	7	43	27	85	
Älvsborgs län	—	—	—	—	—	—	4	22	102	80	208	
Skaraborgs län	—	—	—	—	1	—	2	13	182	31	229	
Varmlands län	—	—	—	—	—	—	2	9	70	5	86	
Örebro län	—	—	—	—	—	—	2	12	41	1	56	
Västmanlands län	—	—	—	—	—	—	1	14	48	—	63	
Kopparbergs län	—	—	—	—	1	—	—	18	30	—	49	
Gävleborgs län	—	—	—	—	1	—	3	4	38	3	49	
Västernorrlands län	—	—	—	1	—	—	—	5	43	12	61	
Jämtlands län	—	—	—	—	—	—	—	11	44	6	61	
Västerbottens län	—	—	—	—	—	—	—	4	22	4	30	
Norrbottnens län	—	—	—	—	1	—	—	1	14	9	25	
Summa	—	—	1	1	7	6	70	371	1 556	301	2 313	
<i>Städer.</i>												
Stockholm	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	
Stockholms län	—	1	—	—	1	1	4	3	—	—	10	
Uppsala län	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	
Södermanlands län	—	—	—	—	—	—	4	3	—	—	7	
Östergötlands län	—	—	—	—	—	—	3	4	—	—	7	
Jönköpings län	—	—	—	—	—	—	3	5	—	—	8	
Kronobergs län	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	2	
Kalmar län	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—	6	
Gotlands län	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	
Blekinge län	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	4	
Kristianstads län	—	—	—	—	—	1	2	1	—	—	4	
Malmöhus län	—	—	—	—	—	1	8	—	—	—	9	
Hallands län	—	—	—	—	—	—	2	3	—	—	5	
Göteborgs och Bohus län	—	—	—	—	—	1	2	4	—	—	7	
Älvsborgs län	—	—	—	—	—	—	5	1	—	—	6	
Skaraborgs län	—	—	—	—	—	—	3	4	—	—	7	
Varmlands län	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	4	
Örebro län	—	—	—	—	—	1	2	3	—	—	6	
Västmanlands län	—	—	—	—	—	1	1	3	—	—	5	
Kopparbergs län	—	—	—	—	—	2	4	—	—	—	6	
Gävleborgs län	—	—	—	—	—	—	3	2	—	—	5	
Västernorrlands län	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	4	
Jämtlands län	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	
Västerbottens län	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	2	
Norrbottnens län	—	—	—	—	—	1	1	2	—	—	4	
Summa	—	1	—	—	2	10	62	48	—	—	123	

INNEHALLSFÖRTECKNING.

	Sid.
I. Inledning	2
1. Tidigare åtgärder och förslag beträffande skolbarnsbespisningen..	2
2. Gällande bestämmelser	3
3. Befolkningsutredningens förslag	5
II. Skolmåltidernas nuvarande omfattning och karaktär	6
1. Folkskolan	6
2. Högre skolor	11
III. Behovet av utvidgad skolbarnsbespisning	11
Befolkningsutredningen	11
Remissyttranden	19
Departementschefen	26
IV. Principfrågor kring skolmåltiderna	28
1. Öppna för alla eller endast för vissa?	28
Befolkningsutredningen	28
Remissyttranden	31
Departementschefen	37
2. Fria eller avgiftsbelagda skolmåltider?	39
Befolkningsutredningen	39
Remissyttranden	41
Departementschefen	50
V. Lokal- och personalfrågorna samt skolmåltidernas sammansättning	53
1. Lokalfrågan	53
Befolkningsutredningen	53
Remissyttranden	58
Departementschefen	65
2. Personalfrågan	67
Befolkningsutredningen	67
Remissyttranden	69
Departementschefen	73
3. Skolmåltidernas sammansättning	75
Befolkningsutredningen	75
Remissyttranden	78
Departementschefen	79

	Sid.
VI. Statsbidrag till driftkostnader, inventarier och lokaler	80
1. Driftkostnader	80
Befolkningsutredningen	80
Remissyttranden	87
Departementschefen	99
2. Inventarier	102
Befolkningsutredningen	102
Remissyttranden	103
Departementschefen	106
3. Skolmåltidslokaler	108
Befolkningsutredningen	108
Remissyttranden	109
Departementschefen	111
VII. Administrativa frågor	112
Befolkningsutredningen	112
Remissyttranden	113
Departementschefen	115
VIII. Kontroll och organisation	116
Befolkningsutredningen	116
Remissyttranden	118
Departementschefen	127
IX. Kostnadskalkyler	130
Departementschefen	130
X. Hemställan	133
Bilagor	134